

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav hospodářských a sociálních dějin

Diplomová práce

Bc. Veronika Němcová

Mezi retribuicí a lidovým soudnictvím 50. let
Kontinuity a diskontinuity v soudních síních

Between Retribution and Peoples Justice of the 1950s
Continuities and discontinuities in the Courts

Vedoucí práce: Mgr. Matěj Spurný, PhD.

Praha 2018

Děkuji Benjaminu Frommerovi za jeho vynikající knihu, která se stala prvním impulsem k napsání této práce.

Děkuji pracovníkům Národního archivu v Praze, jmenovitě pak Jiřímu Šabkovi za jeho nakažlivý optimismus, kterým v průběhu procesu zdolávání archivního materiálu příjemně infikoval atmosféru v badatelně.

Děkuji Davidu Jařabovi za všechnu projevanou lásku a podporu.

Především ale děkuji vedoucímu práce Matěji Spurnému nejen za empatické odborné vedení, podnětné připomínky, užitečné rady a trpělivé připomínání termínů, zkrátka za veškerou podporu, ale zejména také za všechno to, co pro mě udělal, aniž by o tom vůbec věděl.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 1. ledna 2018

---

podpis

Abstrakt:

Práce se zaměří na dynamiku proměn v oblasti soudnictví po roce 1945, s důrazem na personální kontinuity a diskontinuity mezi retribučními soudy a lidovými soudy raných 50. let. V ohnisku zájmu bude stát soudní praxe a její proměny v kontextu poválečného diskurzu očisty. Pozornost bude zaměřena také na sledování mechanismů disciplinace soudců v poválečném Československu a strategií, pomocí nichž se s proměnami kariérních podmínek a nároků vyrovnávali.

Klíčová slova:

retribuce, očista, mimořádné lidové soudy, soudnictví, soudci, personální změny, kontinuity a diskontinuity, lidové soudnictví

Abstract:

The thesis will concentrate on the dynamics of changes in the judiciary after 1945 with the emphasis given to continuity and discontinuity between retributive and popular courts in the early 1950s. The focus of interest will be dedicated to the judicial practice in the postwar context and discourse of cleansing. Attention will also be paid to the changing mechanisms of disciplinary acts regarding judges in postwar Czechoslovakia and to strategies they followed in their careers in order to comply with the changing conditions.

Key words:

Retribution, cleansing, extraordinary peoples courts, the judiciary, judges, personnel changes, continuity and discontinuity, peoples justice

OBSAH

Úvod	7
1. Vyhrát nejen válku, ale i mír / Vnitřní konflikty loajalit československých demokratů v diskurzu očisty	13
2. Praxe poválečné očisty na pozadí soupeření demokratů s komunisty	26
2.1 Improvizované obnovování řádu.....	26
2.2.1 Soudci a veřejní žalobci	39
2.2.2 Soudci z lidu	52
2.2.3 Advokáti	58
2.3 Dvojí hrdinové retribuce	66
3. Rok bez očisty	78
3.1 Očista očisty podle JUDr. Prokopa Drtiny.....	78
3.2 Destrukce elit	85
4. Návrat očisty a její transformace	90
4.1 Očista očisty podle JUDr. Alexeje Čepičky	90
4.2 Déjà vu – očista veřejného života	97
4.2.1 Nová kritéria očisty	97
4.2.2 Nové principy lidově-demokratické justice	104
4.2.3 Nová řešení nedostatku	110
4.2.4 Strážkyně socialistické zákonnosti	118
4.3 Periodické návraty očisty a strategie přežití	125
Závěr	130
Prameny a literatura	139

Úvod

„Spravedlnost není slepá, ale musí chtít, aby nebyla.“¹

Když Prokop Drtina, poválečný ministr spravedlnosti, vyslovil v průběhu hodnocení retribučního soudnictví v Československu tuto svoji myšlenku, snažil se tím vyjádřit svůj postoj k nedokonalosti lidské spravedlnosti, která se nevyhnutelně vždy dopouští nějakých přehmatů. Pro Prokopa Drtinu existoval dle jeho vlastních slov jediný způsob, jak si tyto nedokonalosti, za které byl jako nejvyšší představitel československé justice zodpovědný, srovnat se svým svědomím. Mělo jít především o chyby z mírnosti a citlivosti. Jen tak mohla spravedlnost ne být slepá. A vyjádřil současně v tomto bodě spokojenost. Československá retribuce podle něj svůj účel naplnila a ideálu spravedlnosti se maximálně přiblížila. *„Cítil jsem, že musím a mohu svoji odpovědnost srovnat se svým svědomím (...) ale také před historií jenom tehdy, dopustíme-li se za mé éry v ministerstvu spravedlnosti při provádění retribuční chyby jen ve spojitosti s milosrdenstvím a nikdy s pomstychtivostí.“²*, řekl poněkud překvapivě ministr, zodpovědný za vyrovnávání se s válečnou minulostí, které bylo v rámci poválečné Evropy jedním z nejtvrděších. Pravděpodobně se tak stalo v reakci na to, že byl ze strany svých politických konkurentů vystaven kritice za svoji přehnanou mírnost. V době, kdy v celé Evropě docházelo poprvé v historii k trestání válečných zločinců a kolaborantů, soustředili se českoslovenští politici více dovnitř než vně československých hranic. Poválečný diskurz očisty i hodnocení retribuční tak bylo do značné míry formováno v prostředí politického mocenského boje.

Předkládaná diplomová práce se koncentruje na vývoj chápání ideje očisty a jejích kontextů v poválečném Československu. Pojem očisty byl ve všech svých tvarech a konotacích dominantní součástí diskurzu nejen v Československu čtyřicátých let, ale i v raných letech padesátých. Používán byl přitom značně nereflexivně, ačkoliv byl v průběhu této doby uchopován v rámci různých významových sítí. Charakteristická přitom byla široce založená legitimita pojmu očista a také samozřejmost, se kterou k němu společnost přistupovala i přes traumatickou zkušenost s válečným působením nacistického Německa, jež neblaze proslulo právě svým specifickým přístupem

---

¹ Drtina, P.: Na soudu národa, s.37

² tamtéž

k „čištění“ ve spojení s megalomanskými projekty praktického uskutečňování vizí nacistických mocenských elit a ideologů.

Jedním ze záměrů práce je sledovat období, kdy se diskurz očisty stal natolik dominantním, že pronikl i do prostředí justice, v raně poválečném období ještě / už znovu demokratické. V tomto prostoru se v následujícím období střetával v ostré kontradikci požadavek očisty, vázaný na metu homogenní jednoty a vylučující vše cizorodé, se zásadami právního státu, kontrastními k požadavku očisty již z principu. Před tuto vnitřní rozporuplnost systému byli postaveni soudci a veřejní žalobci, zapojení do mimořádného lidového soudnictví, kteří jí museli čelit v konkrétních situacích. Diskurz očisty ovšem neskončil s politickým převratem roku 1948, vytváří proto linii kontinuity vedoucí přes období, nahlížené často historiky jako jakýsi osudový zlom. Záměrem práce je proto také sledovat, zda a jakým způsobem se v prostředí justice po roce 1948 měnilo uchopování pojmu očisty a jeho obsah a kdy tento pojem z veřejného života mizí.

Pojem očisty je tedy, zdá se, nejen vnitřně komplikovanější, než by se dalo soudit z neproblematického způsobu jeho přijímání a užívání ve veřejném prostoru, ale je také pojmem značně kontroverzním. Na jednu stranu existovaly dobré důvody, proč se po válce pustit do důkladného trestání válečných zločinců, které Bohuslav Ečer, předseda československé delegace u Mezinárodního vojenského tribunálu pro potrestání válečných zločinců v Norimberku, shrnul poměrně lapidárně: „*Tehdy po první světové válce, když spojenci opustili myšlenku potrestat Viléma II. a ostatní jeho spoluviníky mezinárodním soudem, netušili, jakou těžkou ránu zasadili novému právnímu a mravnímu řádu, který měl být vybudován jako důsledek první světové války. Spojenci dali svým rozhodnutím tehdejším německým válečným zločincům svobodu a čas, a přidali jim k tomu později ještě i peníze, aby mohli připravit druhou světovou válku. Za druhé světové války spojenci prohlásili, že svoji chybu z roku z roku 1918 a 1919 už opakovat nebudou.*“³ Na druhou stranu ovšem nebyl pojem očisty spojován pouze s představou prevence nové války v budoucnosti, jak by mohlo vyplývat z Ečerových slov. Nese s sebou i celou řadu souvislostí, odkazujících až ke krajním formám násilí.

První část práce se věnuje londýnským počátkům československého diskurzu očisty, přičemž se pozornost soustředí především na způsoby, jakým představitelé československé exilové vlády uchopovali svoji zodpovědnost ve smyslu rozsahu příprav retribučního soudnictví, jakkoliv důležitou částí tohoto diskurzu byla vedle něj i otázka

---

³ Ečer, B.: Norimberský soud, Orbis-Praha 1946, s. 11-12

vysídlení československých Němců. Ve svojí druhé části se práce soustředí nejen na otázku, jakým způsobem docházelo v poválečné společnosti k obnovování řádu a etablování představ exilové vlády o trestání válečných provinilců, ale pozornost bude kladena především na každodenní aspekty naplňování tohoto záměru. Třetí oddíl je věnován krátkému období mezi ukončením retribuční soudní moci a jejím obnovením pod taktovkou nové komunistické politické moci. Období, ve kterém diskurz očisty rozhodně neustal, jakkoliv bylo retribuční souzení již oficiálně ukončeno. V závěrečné části je kladen důraz na způsoby disciplinace advokátů, soudců a žalobců ze strany nově etablované moci a na strategie proplouvání, které soudní zaměstnanci v nových podmínkách vyvinuli, aby dopad disciplinace minimalizovali a vyhnuli se nepříjemnostem. Stranou pozornosti nezůstane ani pojem očisty, otázka transformace jeho obsahu v nových podmínkách a také okolnosti jeho ústupu z centra veřejné debaty.

Práce je založena na archivních i vydaných pramenech (včetně pamětí a dalších egodokumentů) a samozřejmě i na rozsáhlé sekundární literatuře, která byla zejména v posledních letech (alespoň k některým aspektům sledované problematiky) publikována. V rámci výzkumu první retribuční soudní moci jsem vycházela v nejhodnější míře z rozsáhlého fondu Ministerstva spravedlnosti Praha⁴, zejména z materiálů vztahujících se k chodu jednotlivých mimořádných lidových soudů a osobního fondu ministra spravedlnosti Prokopa Drtiny. Jedná se o bohatý a místy i velmi barvitý zdroj informací, prokreslující každodennost retribuční soudní moci často až překvapivým způsobem.

Ke sledování vývoje československého diskurzu očisty v prostředí československých demokratů od jeho válečných počátků se ukázaly být užitečné Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, pětidílná publikace, která vyšla v roce 2008 jako součást projektu Centra právněhistorických studií⁵ a Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Dále bych v tomto kontextu vyzdvihla vydané projevy Prokopa Drtiny, ať již se jedná o jeho válečnou činnost v londýnském rozhlasu, či poválečné úvahy o retribučním soudnictvím z pohledu ministra spravedlnosti, který byl za jeho chod a výsledky

---

⁴ Národní archiv, fond: 832, Ministerstvo spravedlnosti Praha

⁵ Společné pracoviště Historického ústavu AV ČR, v. v. i., a Právnické fakulty Univerzity Karlovy.

zodpovědný.⁶ Střetávání rozdílných konceptů očisty reprezentované zástupci jednotlivých politických stran, lze dobře sledovat na pozadí parlamentních debat.⁷

Charakter pramenů vztahujících se k tématu předkládané diplomové práce se poměrně výrazně proměňuje po únorovém převratu. Z údajů o retribuci 1948, obsažených ve fondu Ministerstva spravedlnosti Praha, mizí oproti předchozímu období veškerá plnokrevnost a zůstávají jen suché byrokratické údaje. O to přínosnější je fond Právnické komise ÚV KSČ⁸, dávající nahlédnout do způsobů, jakými usilovala nová politická moc o dosažení kontroly nad justičním prostředím. Tato snaha je patrná již z proměny charakteru uchopování způsobu informování nadřízených orgánů o aktuální situaci. Značná nedůvěra k předválečné generaci soudců a prokurátorů je patrná již jen z toho, že postupně zcela mizí jejich přímá komunikace s ministerstvem, či nyní navíc s odpovědnými stranickými institucemi. Aktuální místní situace byla v následujícím období posuzována spíše zvenčí než zevnitř. Na nezanedbatelnou proměnu v chápání individuální zodpovědnosti, spojené s jistým druhem důvěry svědčí transformace charakteru interních dopisů, které mívaly v předchozím období jeden podpis, kupříkladu přednosty soudu, do specifického druhu korespondence, která uváděla místo konkrétního podpisu název kolektivního orgánu, popřípadě skupiny nejčastěji tří dostatečně prověřených vyslanců pověřených informovat zodpovědné orgány o místním aktuálním stavu. Tyto nové druhy situačních zpráv byly na rozdíl od těch předešlých formalizované podle jednotného vzoru a postihovaly zcela specifická hlediska, důležitá pro nové ideologické pojetí. Celkově tedy po roce 1948 vystupují do popředí principy jako jednota nebo kolektivita a všeprostupující nedůvěra reprezentovaná vysokou mírou vzájemné kontroly.

Na postižení nejrepresívnějších forem nadvlády, jaké vyvinul komunistický režim v rámci justičního systému se záměrem upevnění své moci se pak soustředil kolektiv autorů Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu při výběru dokumentů pro ediční řadu Sešity. Tyto vybrané dokumenty vyšly v letech 2003 a 2004 pod názvem Československá justice v letech 1948-1953.⁹ Naprosto unikátní pohled na praxi v rámci

---

⁶ Zejména bych vyzdvihla: Drtina, Prokop: A nyní promluví Pavel Svatý..., Londýnské rozhlasové epištoly z let 1940-1945; Melantrich, Praha 1947 / Drtina, P.: Na soudu národa, Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1947.

⁷ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé (1945-1946) / Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946-1948); dostupné z: www.psp.cz

⁸ Národní archiv, fond 1261/1/18, Právnická komise ÚV KSČ 1945-1955

⁹ Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech I.-III. (připravili Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L.); © Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003.

komunistického soudního prostředí 50. let pak nabízí ve svých pamětech¹⁰ někdejší okresní soudce a pozdější exulant Ota Ulč, který tak společně se svou knihou o komunistické justici, jež byla původně jeho dizertační prací na Kolumbijské univerzitě, podává obraz světa komunistické justice poněkud jiným způsobem, z odlišného hlediska a s rozdílnými akcenty než výše zmínění editoři Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.

V československé historiografii je tradičně kladen důraz na „osudový mezník“ roku 1948, přičemž tříleté období předcházející tomuto rozhraní bylo často prezentováno jako jakýsi mytologický obraz boje světla s temnotou, dobra se zlem, demokracie s totalitou, následovaný dlouhým obdobím vlády vítězné temnoty. Na vzniku tohoto výkladového rámce se podílela významnou měrou československá poúnorová emigrace a po listopadu 1989 tento interpretační koncept přejala také nezanedbatelná část historiků.¹¹ Toto vyhraněně hodnotící pojetí souvisí s tendencemi k idealizaci předmnichovské republiky a tradici jejího líčení jako nejtrvanlivějšího „ostrůvku demokracie“ v rámci středovýchodní Evropy. Tendence k vyvažování protikladů, nutných k zachování pohádkového výkladu světa s přehledně umístěným dobrem a zlem, pak na druhé straně vyvolává sklon k démonizaci dlouhého období komunistické diktatury charakterizovaný snahou o popis zločinů komunismu.

Mezi nejpřínosnější zdroje překonávající tento svazující přístup patří především práce amerického historika Benjamina Frommera o československé retribuci¹², která přinesla nejen první syntetické zpracování tohoto tématu, ale také řadu nečekaných momentů při jeho interpretaci. Neméně inspirativní je také práce Matěje Spurného¹³, který se nenechává svázat mezníkem roku 1948 a hledá ve vývoji československé poválečné společnosti kontinuity i tam, kde je zvykem tradičně upozorňovat především na diskontinuity. Je-li ovšem řeč o polistopadovém výzkumu poválečné společnosti s důrazem na téma očisty, nelze nezmínit obdivuhodné dílo Karla Kaplana¹⁴, který se

---

¹⁰ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce; © Ota Ulč 2013

¹¹ Viz. například: Kaplan, K.: Nekrvavá revoluce, Praha: Mladá fronta, 1993. nebo Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války. Kocian, J. – Kokoška, S. – Kokošková, Z. (eds.), Praha: ÚSD AV ČR, NA ČR, 2005.

¹² Frommer, B.: Národní očista, retribuce v poválečném Československu; Academia, Praha 2010

¹³ Spurný, M.: Nejsou jako my; Antikomplex 2011.

¹⁴ Zmiňme například: Kaplan, K.: Československo v letech 1948-53, 2. část, zakladatelské období komunistického režimu, Státní pedagogické nakladatelství Praha, © Karel Kaplan 1991. / Kaplan, K.: Československo v letech 1948-53, 3. část, společenská krize a kořeny reformy, Státní pedagogické nakladatelství Praha, © Karel Kaplan 1992./ Kaplan, K.: Dva retribuční procesy, komentované dokumenty; Praha 1992. /Kaplan, K. – Paleček, P.: Komunistický režim a politické procesy v Československu; Brno 2005.

soustředil zejména na mocenskopolitické aspekty nástupu a etablování komunistické moci. Zásadní je také přínos Mečislava Boráka¹⁵ a Tomáše Staňka¹⁶, spolupracovníků z někdejšího Slezského ústavu Akademie věd, z nichž každý nazíral na proces poválečné očisty z trochu jiného úhlu. Naprosto nepominutelné je konečně právně-historické hledisko Jana Kuklíka¹⁷ a jeho spolupracovníků nebo autorů imponující kolektivní monografie Komunistické právo v Československu¹⁸, která vznikla v roce 2009 ve spolupráci Masarykovy univerzity a Mezinárodního politologického ústavu a podílela se na ní dlouhá řada odborníků nejen z právnických univerzit, ale i z právní praxe.

---

¹⁵ Borák, M.: Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948); Ostrava: Tilia, 1998.

¹⁶ Staněk, T.: Odsun Němců z Československa 1945–1947; Academia – Naše vojsko – Praha 1991 / Staněk, T.: Perzekuce 1945; Praha 1996 / Staněk, T.: Retribuční vězni 1945–1955; Opava: SÚ SZM, 2002

¹⁷ Kuklík, J. a kol.: Dějiny československého práva 1945–1989; Auditorium, Praha 2011 / Kuklík, J.: Mýtus a realita tzv. Benešových dekretů. Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Praha: Linde, 2002.

¹⁸ Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (eds.): Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví; Brno 2009.

1. Vyhrát nejen válku, ale i mír!

Vnitřní konflikty loajalit československých demokratů v diskurzu očisty

„Právo je z gumy, ne z mramoru.“¹⁹

(Jaroslav Stránský, ministr spravedlnosti čsl. exilové vlády)

Jedním ze specifických průvodních jevů moderního nacionalismu bylo obecné rozšíření představy národa jako jakési svébytné entity, emocemi nabitě národní bytosti, kterou je možné nejen milovat nebo nenávidět, ale která má dokonce tělo. Symbolika národa jako těla pak v sobě dále obsahovala bohaté spektrum dalších souvislostí, tak pestrých, jak jen tělesná přirovnání mohou být. Ty byly často spjaty s představou nebezpečí. Národ nyní mohl chytit například nákazu, mohl být zraněn nebo pošpiněn. Podobné představy podporovaly proces zvnitřňování prociťované kolektivní identity, postupné ztotožnění se s národem. Prostřednictvím tohoto procesu emocionalizace pak byli do hry vtahováni další a další jednotlivci, protože právě emoce jsou podle tohoto pojetí tím, co činí nacionalismus přitažlivý pro široké vrstvy obyvatelstva. Miroslav Hroch poukázal na nebezpečnost takových představ například v případě, že část příslušníků národa žije na území jiného národního státu. V organickém pojetí národa je v takové situaci potenciálně ohrožena nejen daná menšina, ale jejím prostřednictvím hrozí nebezpečí celému národnímu tělu. Jsou-li totiž na oné menšině spáchány křivdy nebo dojde k její asimilaci s národem, na jehož státním území se nachází, pak to bude prostřednictvím symboliky těla vnímáno jako bolest nebo ztráta pro celý národ, podobně, jako když přijdeme o nohu nebo se třeba jen zraníme.²⁰ V podobných situacích, evokujících pocity vnějšího ohrožení v biologickém smyslu nebo v nejrůznějších krizích, vyvolávajících v jedincích nejistotu, vazby k národu sílily, v klidných dobách naopak slábly.²¹ Nepřekvapí, že souvisejícím jevem personalizace národa byl kromě vypjaté emocionalizace také důraz na jednotu. Jedině jednotný homogenní národ mohl totiž vytvořit zdravé národní tělo, duši a celou národní bytost, či snad dokonce osobnost.

V československém kontextu se věnoval problematice přestav spojených s personifikací národa biolog a filosof Emanuel Rádl. V průběhu svého života a zejména

---

¹⁹ Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně IV/2, s. 326

²⁰ Hroch: Národ jako kulturní konstrukt?, in: Lidé města 7/2005/3; přístupné z: <http://www.lidemesta.cz/archiv/cisla/7-2005-3/narod-jako-kulturni-konstrukt.html>

²¹ tamtéž

pak po založení československého národního státu vytrvale upozorňoval na nebezpečnost organického pojetí národa²², které nevyhnutelně ústí do agrese. Kořeny organického myšlení nacházel podobně jako Gellner v prostředí německého romantismu, zejména pak ve filosofii Johanna G. Herdera a Johanna G. Fichteho, kterého označil za přímého předchůdce německého nacionalismu, potažmo rasových teorií. Do českého prostředí pak podle Rádla proniklo hematologické pojetí národa prostřednictvím Františka Palackého, ovlivněného Herderovým myšlením. Jeho koncepce českých národních dějin, vystavěná na soupeření Čechů s Němci se podle Rádla v českém prostředí ujala natolik, že brzy převládla. Herder s Palackým pak podle Rádla zásadně ovlivnili Tomáše G. Masaryka, který jejich ideje jako muž činu nietzscheovského typu²³ dovedl až k úspěšnému vytvoření československého národního státu. Privilegované postavení, které nový československý národ v tomto státě zaujal, spojené navíc s protiněmeckými náladami, nebylo podle Rádla ničím opodstatněné, ba co víc, bylo vlastně zrcadlovým obrazem nacionalismu německého. Rádl byl tedy ve svém pojetí mnohem méně přístupný kompromisům než T. G. Masaryk, který považoval svoje přitakání československému nacionalismu za jakýsi nástroj procesu demokratizace společnosti nevyhnutelně směřující ke svobodě. Podle Rádla naopak místní organické pojetí nacionalismu demokracii principiálně popíralo a místo ke svobodě nevyhnutelně šlo k násilí.

Představitelé československého státu, kteří se hlásili k odkazu a idejím prezidenta Masaryka se následkem vnitřní rozporuplnosti systému, který vzešel z procesu kompromisní aplikace těchto idejí do praxe, ocitli při promýšlení poválečné budoucnosti v pasti. Ideu demokracie a právního státu chápali jako závaznou, ovšem nacionalistický aspekt dědictví první Československé republiky, nabírající navíc následkem situace ohrožení ony nebezpečné podoby, na které již před válkou upozorňoval Rádl, je neodolatelně naváděl opačným směrem, než kam by ukazovaly demokratické principy,

---

²² Do protikladu k organickému pojetí národa, založeném na představě národa jako rasově jednotného společenství, jež je určeno biologicky a projevuje se vnějšími znaky jako je užívání společného jazyka, postavil politické pojetí národa, v němž není příslušnost k národu přírodní daností, ale volbou lidí směřovat k vědomému občanství. Politické pojetí národa je přitom podle Rádla charakteristické pro západní Evropu, zatímco organické pojetí převažuje na východ od Rýna. Jan Sokol přirovnává Rádlovo pojetí dvojího podoby nacionalismu k obecně přijímanému Tönniesovu konceptu dělení společnosti na *Gemeinschaft* a *Gesellschaft*, předmoderní komunitu a mobilní anonymní společnost moderního smluvního rázu. S tím rozdílem, že Rádl na rozdíl od Tönniese přidává hodnocení. (Talhoferová, M.: Pojetí národa v díle Emanuela Rádla, diplomová práce, Katedra filosofie, Filosofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni, 2014, s. 44.)

²³ Patočka i Rádl srovnávají Masaryka k Nietzschemu na základě jejich negativního postoje k historismu vůči kterému vyzdvihují „čin“. (Talhoferová, M.: Pojetí národa v díle Emanuela Rádla, diplomová práce, Katedra filosofie, Filosofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni, 2014, s. 59-60.)

kterých se ovšem nemohli a nechtěli zcela vzdát. Způsob poválečného vyrovnávání se s válečnými zločinci se pak měl stát projekčním plátnem tohoto vnitřního konfliktu československých demokratů.

Myšlenka na potrestání válečných zločinců se začala objevovat ve spojeneckém táboře poměrně záhy. Rozhodně dříve, než bylo vůbec možno usuzovat, že nakonec dojde k vítězství nad hitlerovským Německem a bude tak k nějakému trestání vůbec příležitost.²⁴ Otevírání tématu se chopili především představitelé londýnských exilových vlád zemí, okupovaných nacistickým Německem. Začalo debatou o prostém vymezení pojmu válečného zločinu na mezinárodně právní úrovni, které bylo dosud poměrně vágní.²⁵ Patrně nejsilnějším podpůrným argumentem těch, kteří téma otevírali, bylo více než nedostatečné potrestání osob zodpovědných za zverstva první světové války.²⁶ Soudobí pachatelé válečných zločinů tak neměli důvod k přílišným obavám z poválečných důsledků svého jednání, což jistě nepřispívalo k bezpečí osob, zejména civilistů, jež jim v průběhu války byly vlivem okolností vydány všanc. Současně také převládl názor, že nepotrestání císaře Viléma II. a důležitých osob z jeho okruhu vedlo ve svých důsledcích k rozpoutání další světové války.²⁷ Takové chápání příčin druhé světové války posloužilo jako memento pro budoucnost. Množily se výzvy k neopakování těchto chyb. V zájmu zachování světového míru v poválečné budoucnosti se začal postupně formovat záměr potrestat tentokrát válečné zločiny mnohem důkladněji, než jak to učinili versailleští vítězové po roce 1918. Myšlenka byla nicméně v průběhu války dovedena ještě dál než k prostému přijetí záměru trestat po válce důsledněji válečné zločiny. Dostatečně propagandisticky využít, tj. dostatečně hlasitě artikulován, měl tento záměr posloužit již přímo v daném okamžiku jako výstraha odrazující potenciální viníky od páchání zločinů. Komplexu otázek spojených s budoucím potrestáním nacistických válečných zločinců byla tedy přikládána značná

---

²⁴ V československém kontextu vzpomínal historik a archivář Vladimír Klecanda, člen londýnské Státní rady, na svoje poslední týdny v Československu. Již po popravě studentů v listopadu 1939 se dle jeho slov v čl. odboji diskutovalo o poválečném potrestání nacistických zločinů. Návrhy prý záhy dostávaly poměrně konkrétní podobu, do ruky se mu dostaly „rozličné elaboráty, mimo jiné i jakési osnovy retribučního zákona“. (Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně IV/1, s.556)

²⁵ Briand-Kelloggův pakt z roku 1928.

²⁶ „Bez ohledu na složitá vyjednávání a vznešené sliby o spravedlivém potrestání císaře a jeho vojenských hodnostářů neměly vítězné mocnosti dostatek síly, aby pro tyto účely donutily Holandsko k vydání Viléma II., který se sem uchýlil do exilu. Mezinárodní společenství také vyhovělo požadavku Výmarské republiky, aby němečtí občané byli souzeni před vyšším soudem v Lipsku. Původní seznam obsahoval na tři tisíce jmen válečných zločinců. Následně se zredukoval na devět stovek a nakonec obsahoval jen pouhých dvanáct jmen. Lipský soud ve finále odsoudil jen šest obviněných, kteří navíc dostali jen minimální tresty.“ (Frommer, B.: Národní očista, s. 102)

²⁷ tamtéž

důležitost a věnována nemalá pozornost nejen v kontextu prevence budoucích válek, ale také jako prostředku ve snaze o minimalizaci válečných zvěřstev.

Představitelé londýnských exilových vlád koordinovali svůj postup již v lednu 1942, kdy přijetím tzv. Svatojakubské deklarace artikulovali společný požadavek na stíhání a trestání nacistických zločinů. Důležitost tohoto záměru podtrhla brzy následující a dobře propagandisticky využitá lidická tragédie a její celosvětový ohlas. Stala se tak svým způsobem jistým bodem zlomu, po němž již nebylo předmětem diskuze, zda se bude po válce přísně trestat. Šlo již jen o to, jak. Speciální komise exilových vlád okupovaných zemí se začaly věnovat praktickým přípravám právních podkladů pro ustanovení jednotlivých nařízení zákonného charakteru, na jejichž základě se po válce mělo soudit. Ani československá Právní rada²⁸, poradní orgán fungující při československé exilové vládě, v tom nebyla žádnou výjimkou. Přípravné práce zahájila již v červnu 1942.²⁹ Postup ostatních exilových vlád při přípravě zákonných ustanovení retribučního soudnictví již výslovně koordinován nebyl, ačkoliv jednotlivé exilové vlády udržovaly povědomí o činnosti těch ostatních. Informační zpráva³⁰ Bohuslava Ečera³¹ však posloužila československé exilové vládě spíše jen na počátku debat o osnově retribučního zákona, a to jako uklidňující ujištění ve smyslu postoje exilového ministra spravedlnosti

---

²⁸ K její práci se exilový ministr spravedlnosti Jaroslav Stránský nevyjádřil zvláště lichořivě. Osnovu budoucího retribučního zákona, kterou Právní rada vypracovala, nazval v průběhu jednání vlády „laickým elaborátem“ vypracovaným lidmi, jež nebyli „opravdovými odborníky“. (Zápisy III/2, s.378)

²⁹ Její vznik inicioval Eduard Táborský, osobní tajemník Edvarda Beneše. Zřízena byla v únoru 1942 jako poslední z institucí prozatímního státního zřízení. Jednalo se o poradní orgán zejména vlády a prezidenta pro podávání odborných právních posudků a její členy jmenoval prezident Beneš. Předsedou Právní rady se stal Adolf Procházka a místopředsedou Prokop Drtina. Dalšími členy byli jmenováni Vladimír Clementis, Egon Schwelb (spolupracovník W. Jaksche) a A. Drucker. (Skřejpek, Kuklík a spol: Právnícký stav a právnícké profese, s.183-199)

³⁰ Zápisy III/2, s. 358-361, Rozklad B. Ečera o retribučních zákonodárných opatřeních spojeneckých vlád, 20.10.1943

³¹ Bohuslav Ečer (1893–1954) byl čsl. generál justiční služby a profesor mezinárodního práva, sociální demokrat, po roce 1945 člen komise Spojených národů pro vyšetřování válečných zločinů a předseda československé delegace u Mezinárodního vojenského tribunálu pro potrestání válečných zločinců v Norimberku, soudce Mezinárodního soudního dvora v Haagu. Se spojenci vyjednal vydání K.H.Franka do rukou čsl. justice. Po roce 1948 vystoupil na obranu Milady Horákové. Zemřel na infarkt den předtím, než si pro něj v roce 1954 přišla StB jako pro obžalovaného ve vykonstruovaném procesu s tzv. brněnskou skupinou.

Jaroslava Stránského³², který na jednání vlády uvedl, že norská, belgická a holandská vláda si „*nedělají rozpaky (...) jich vláda bude dělat, co bude chtít*“³³.

Při formování nového zákonného ustanovení bylo ovšem nejprve třeba překonat některé psychologické bariéry. Kupříkladu zde byla znatelně přítomná všeobecná nejistota, pramenící z vědomí oddělenosti exilové zkušenosti od zkušenosti protektorátní. Generál Rudolf Viest³⁴ nazval tento aspekt situace „*momentem mravním*“ a svou pochybnost popsal slovy: „*Nevím, jak by národ hleděl na to, že my, kteří žijeme v relativním bezpečí a neznáme poměry doma, přicházíme s drakonickým zákonem. Mentalita lidu doma je jiná než naše, (...) musíme se přizpůsobit tamní mentalitě.*“³⁵ Také ministr Hubert Ripka³⁶ tuto skutečnost reflektoval, když řekl, že „*všem schází konkrétní znalost psychologické situace doma*“³⁷. Podobně i exilový ministr financí Ladislav Feierabend³⁸ poznamenal, že exilová vláda vlastně pracuje na zákoně pro „*zemi, kterou nezná*“³⁹, k tomu ovšem dodal, že „*nelze čekat a ptát se, co tomu národ říká, ač je teze nedělat nic bez ptaní národa*“⁴⁰ a v tomto postoji ho pravděpodobně nejsilněji podpořil generál Sergěj Ingr⁴¹,

---

³² Jaroslav Stránský (1884–1973) byl český právník, novinář a politik. Do Lidových novin, jejichž vydavatelství převzal od otce Adolfa Stránského, psal vnitropolitické komentáře. Politicky náležel postupně k Československé národní demokracii, Národní straně práce (spoluzakladatel), která se později sloučila se stranou národněsocialistickou. Byl také odborně činný, stal se autorem řady odborných spisů v oblasti právní vědy. V letech 1945–48 působil jako profesor trestního práva na Masarykově univerzitě v Brně. Na jaře 1939 odjel do exilu, v Londýně se stal ministrem spravedlnosti čsl. exilové vlády. Post ministra spravedlnosti zastával i po válce, až do listopadu 1945, kdy ho vystřídal Prokop Drtina. Do června 1946 byl náměstkem předsedy vlády, v letech 1946–48 pak ministrem školství a národní osvěty. Po únoru 1948 odešel do Londýna, kde spolupracoval s BBC a Svobodnou Evropou. (Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně I.; ed. Němeček, J. - Šťoviček, I. – Nováčková, H. – Kuklík, J.; s. 70-71)

³³ Zápisy III/2, s.200

³⁴ Rudolf Viest (1890–1945) byl státní ministr v ministerstvu národní obrany čsl. exilové vlády, člen exilové Státní rady a čsl. generál (jediný slovenský generál předmnichovského Československa). Než odešel pro neshody s hlinkovci do exilu, tedy v období od března do srpna 1939, působil jako generální inspektor slovenské armády. Na podzim 1944 převzal velení Slovenského národního povstání, ale byl zajat, německým soudem v Berlíně odsouzen a popraven. (Zápisy I., s.72)

³⁵ Zápisy III/2, s.365

³⁶ Hubert Ripka (1895–1958) novinář (ve 30. letech známý zejména z Lidových novin jako zahraničněpolitický komentátor), historik a politik, člen Čsl. strany národněsocialistické. Do exilu odešel již v říjnu 1938. V Londýně působil jako státní ministr na ministerstvu zahraničních věcí a řídil zde také čsl. vládní vysílání BBC. Mezi lety 1945–48 poslanec Národního shromáždění a ministr zahraničního obchodu, po roce 1948 opět v exilu (Francie, USA, Londýn) až do své smrti. (Zápisy I., s.68-69)

³⁷ Zápisy IV/1, s.541

³⁸ Ladislav Feierabend (1891–1969) byl právník, národohospodář a politik, člen agrární strany. Od 14.10. do 1.12. 1938 ve funkci ministra spravedlnosti, od března 1939 do ledna 1940 zastával post ministra zemědělství v protektorátní vládě. Zapojoval se do odboje jako člen Politického ústředí, od ledna 1940 se nacházel již v exilu. V londýnské exilové vládě působil v letech 1941–45 jako ministr financí. Po roce 1945 vstoupil do národně socialistické strany a po únoru 1948 znovu v emigraci. Nejprve žil ve Velké Británii, později v USA, kde se spolupracoval s rozhlasovou stanicí Hlas Ameriky a také se Svobodnou Evropou. (Zápisy I., s.62)

³⁹ Zápisy IV/1, s.541

⁴⁰ Zápisy III/2, s.287

⁴¹ Sergěj Ingr (1894–1956) byl čsl. generál a ministr národní obrany čsl. exilové vlády v Londýně, dokud nebyl z této funkce v září 1944 na nátlak exilového vedení KSČ odvolán. Následně působil jako náčelník

když vyjádřil přesvědčení, že by zákon měl být v exilu nejen připraven, ale i vydán.⁴² Zásadními pochybnostmi v tomto směru a také obavami, bude-li přístup exilové vlády k trestání válečných provinilců vnímán protektorátním obyvatelstvem jako legitimní, ovšem trpěl samotný prezident Beneš. Rozhodl se proto zapojit do projednávání osnovy retribučního zákona kromě vlády také Státní radu, poradní orgán prezidenta a vlády. Od obou institucí si pak přál získat dvě nezávislé verze retribučního zákona, z nichž by po návratu do Československa byla vybrána ta, která by se více blížila náladám doma. Projednávání návrhu osnovy retribučního zákona začalo na podzim roku 1943 a pokračovalo s přestávkami v průběhu celého následujícího roku.⁴³

Londýnský ministr spravedlnosti Jaroslav Stránský, v jehož kompetenci přípravné práce probíhaly, zahájil debatu v kontrastu ke svojí image odborníka, komunikujícího nesrozumitelnou právnickou hantýrkou, strhujícím a velmi jednoznačným projevem, zakončeným pro větší působivost biblickým citátem z proroka Jeremiáše: „Zlořečený, kdo dělá dílo Hospodinovo lstivě, a zlořečený, kdo zdržuje svůj meč od krve.“⁴⁴ Svoji vizi konkrétní podoby budoucího zákona nastínil následujícím způsobem: „Akce musí postihnout tisíce deliktů a musí být vyřízena co nejrychleji, v 6-12 týdnech. Soudy budou soudit sta případů za den. Důležitější roli, než soudní tribunál má žalobce. Postavení před soud už znamená odsouzení. Proto se doporučuje forma stanného práva. (...) Není odvolání.“⁴⁵ (...) Vše je na žalobci, a to je orgán vlády, která musí mít vše v rukou. Předsedu, náměstka a tři soudce z lidu, jmenuje na návrh vlády prezident. Budou to bezohlední, přísní soudcové a soud bude gilotina sama. (...) Mají to být lidové soudy. Předsedou právník – soudce civilní nebo vojenský, náměstkem též právník a tři členové soudu z lidu. Možná, že bude nutno utvořit tříčlenné senáty z jednoho právníka a dvou soudců z lidu. Nutno, aby bylo možno přehlasovat právníka, je to lidová odvěta.“⁴⁶ Zdá se, že zapojení lidového prvku mělo dvojí funkci. Když už měl být zákon trestající

---

generálního štábu, ale i z této funkce byl odvolán, tentokrát Košickou vládou. Mezi lety 1945–47 mu byla znemožněna aktivní služba v armádě, čelil politicky motivovaným útokům ze strany komunistů, teprve od roku 1947 zakotvil ve funkci mimořádného velvyslance v Nizozemí, kde po únoru 1948 zůstal. Odtud se později přesunul do Velké Británie a nakonec do USA, odkud řídil čsl. zpravodajskou službu. Působil také jako komentátor rádia Svobodná Evropa. (Zápisy I., s. 63)

⁴² Zápisy III/2, s.368

⁴³ Návrh dekretu byl schválen Státní radou 28. září 1944 a exilovou vládou o několik dní později, 6.října. Prezident Beneš váhal s jeho podpisem až do února 1945. Účinností pak dekret nabyl až 6. března 1945, kdy byl publikován v Úředním věstníku československém.

⁴⁴ 103.schůze 17. září 1943; Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, 1943, III./2, s. 200

⁴⁵ Obavě ministra Viesta, že plánovaná rychlost retribucí, při nichž nebude možné vše dopodrobna vyšetřit, spojená navíc s nemožností odvolání s sebou nese riziko vysoké míry nespravedlivých odsouzení nebo naopak úniku skutečných viníků, nebylo popřáno sluchu. (III/2, s. 364)

⁴⁶ Zápisy III/2, s.199

válečné zločiny na území bývalé československé republiky doručení zvenčí, tedy z relativního bezpečí exilu, mělo přenesení jeho praktického výkonu do rukou *lidu*, tedy těch, kteří zakusili protektorátní zkušenost a osvědčili přitom *národní spolehlivost*, jeho podobu v očích československé veřejnosti legitimizovat. Jejich válečná zkušenost měla v představách členů exilové vlády nejen zajistit, ale také jaksi morálně zabezpečit zamýšlené drakonické trestání viníků. Hrůznost válečných prožitků *lidu* se tak stala důležitou součástí argumentace směřující k vítěznému dotažení československého nacionalistického projektu, tedy konečnému vysídlení československých Němců a Maďarů. Retribuce měla tuto snahu podpořit.

Pravděpodobně nejspornějším místem celého retribučního záměru se stala otázka retroaktivity⁴⁷. Samotný princip retroaktivity odporuje právnímu cítění, protože porušuje právní zásady *nullum crimen sine lege* (žádný zločin bez zákona) a *nulla poena sine lege* (žádný trest bez zákona). Bez jejich zohlednění je ohrožena právní jistota jako předpoklad právního státu. Uplatnění retroaktivity tedy stojí v kontradikci k jednomu z důležitých pilířů demokracie. Exiloví politici se tak ocitli v konfliktu dvou loyaltit. Na jedné straně se považovali za demokraty. Jako takoví by měli tíhnout k respektování nezpochybnitelnosti právního státu, který se ostatně chystali na československém území po válce obnovit. Na straně druhé je jejich nacionalistická identita neodolatelně vedla opačným směrem. Do situace, která představovala zvláštní příležitost vytvořit nacionálně očištěnou, a tudíž historicky nevidaně etnicky homogenní společnost. Z této perspektivy se zdála být zvláště nepřijatelná představa, že podle předválečných československých zákonů by byli obhajitelní, či by snad dokonce vyvázli bez trestu i „*nejhorší krysy*“⁴⁸ typu Emanuela Moravce. Odtud zřejmě pramení (nejen) Feierabendův postoj vyjádřený slovy Jaroslava Stránského: „*Feierabend řekl, že jsme právní stát, ale na takové zjevy jako rozvracení státu se nemůže reagovat prostředky právního státu.*“⁴⁹ Jak naznačuje slovní spojení „rozvracení státu“, nevztahoval se tento protimluv jen na období Protektorátu, kdy měla koneckonců právní normy v rukou okupační moc. Počátek období *zvýšeného ohrožení republiky*, na jehož trvání se účinnost chystaného dekretu měla vázat, byl nakonec stanoven již na 21. květen 1938. Ostatně datum počátku účinnosti dekretu

---

⁴⁷ Retroaktivita je zpětná účinnost zákona nebo jiného právního předpisu, resp. zpětná časová působnost právní normy. Prává retroaktivita je z hlediska právní jistoty nežádoucí. Spočívá v tom, že účinnost právního předpisu začne dříve než jeho platnost, takže se použije pozdějšího zákona na případy (právní skutečnosti), které se staly již v minulosti. (Hendrych, D. a kol.: Právní slovník, 3. podstatně rozšířené vydání, Praha: C.H. Beck, 2009, s. 928)

⁴⁸ Zápisy III/2, s.198

⁴⁹ Zápisy IV/1, s.541

bylo v souvislosti s problémem retroaktivity tím jediným, o čem se v exilové vládě opravdu diskutovalo.⁵⁰ Námitku proti uplatnění retroaktivity jako takové vznesl pouze exilový ministr vnitra Juraj Slávik⁵¹ a ministr Ján Lichner⁵². Bez větší odezvy.

Koneckonců, ministr Stránský udělal pro takový výsledek nemálo, ačkoliv si byl sporných bodů jako právníky vzdělaná osoba pochopitelně dobře vědom, což ostatně otevřeně přiznal již ve svém úvodním projevu. Případným pochybnostem o nutnosti přijetí takového zákona, včetně těch vlastních, čelil (ve shodě s prezidentem Benešem) sugescí atmosféry nutnosti a nevyhnutelnosti. V jeho pojetí tak zákon „(...) musí být uzákoněn (...) Není to na naší vůli. (...) Tomu zákonu se nevyhneme, to způsobili Němci. (...) Musíme do toho kousnout.“⁵³ Logika takového přístupu je zjevná. Pokud navodíme představu dominového efektu, není již třeba zvláště popisovat distribuci viny, kterou ona představa určuje. Tento sebevyvíňující koncept československých nacionalistů byl velmi úspěšný nejen (ještě dlouho) po válce. V konfliktu dvou loyaltit, který členové exilové vlády prožívali, pomohl přiklonit se na jednu ze stran, aniž by ta druhá přitom musela být výslovně popřena.

Se svými profesními skupulemi se pak ministr Stránský vyrovnal zvláště svérázným způsobem: „*Kdo pochopí nutnost odvety, nesmí se dát zarazit právníckými formullemi. Co žádá odvetu, nejsou jen oběti té hrozné perzekuce. Ještě důležitější je jiná okolnost. Jsem přesvědčen, že jestli to pohanění a ta potupa národa od Mnichova nebude smyta nebyvalým způsobem, který se vryje hluboko v paměť tak, jak to ponižení, zůstane vada*

---

⁵⁰ Jakkoliv poslanec František Uhlíř nahlas uvažoval ve Státní radě o stanovení lhůty k roku 1933 jako datu Hitlerova nástupu k moci (Zápisy, IV/1, s. 551), vážně se diskutovalo spíše o datech pozdějších. Kromě data 21.5.1938, které navrhoval Stránský, byla ve hře ještě další dvě, 20. únor 1938 a 17. září 1938. Záříjové datum bylo podporované Feierabendem a Ingrem proto, že označovalo počátek válečného stavu, když „byl zjištěn první násilný akt vůči republice“ (Ingr, Zápisy, III/2, s. 369). Za únorové datum se přimlouval zejména ministr Ripka proto, že „stát se po Hitlerově řeči dostal do hrozné situace a Frank už tehdy v parlamentě zdravil Hitlerovým pozdravem“ (Ripka, Zápisy, III/2, s. 368). Největší podporu nicméně nakonec získalo nejen ve vládě, ale i ve Státní radě datum květnové, jako datum Hitlerova projevu, ve kterém řekl, že z deseti milionu Němců sedm už je po anšlusu Rakouska osvobozeno a z něhož tedy „bylo patrné každému občanu, že jde do tuhého“ (Stránský, Zápisy, III/1, s. 353), „je to den, kdy vláda rozpoznala ohrožení republiky“ (Viest, Zápisy, III/1, s. 365) a především toto datum podpořil prezident Beneš.

⁵¹ Juraj Slávik (1890–1969) byl slovenský právník a politik, během války působil jako ministr vnitra čsl. exilové vlády v Londýně, kde byl od roku 1942 navíc také ministrem školství a národní osvěty. V letech 1946–48 působil jako čsl. velvyslanec v USA, kde po roce 1948 už zůstal. Podílel se zde mj. na založení Rady svobodného Československa. (Zápisy I, s. 69–70)

⁵² Ján Lichner (1897–1979) byl slovenský právník (působil jako notář) a politik, představitel agrární strany. Od října do prosince 1938 byl ministrem pošt a železnic slovenské autonomní vlády, v letech 1939–40 pak ředitelem Slovenské všeobecné banky v Bratislavě. V téže době působil jako člen protifašistického odboje, až do svého odchodu do exilu. V Londýně se stal nejprve členem Státní rady, od 1942 pak také ministrem zemědělství a veřejných prací čsl. exilové vlády. V letech 1945–48 byl poslancem Národního shromáždění, po únoru 1948 odešel z politického života. V roce 1950 byl ve vykonstruovaném procesu odsouzen na 17 let, 1960 amnestován a 1968 rehabilitován. (Zápisy I, s.63–64)

⁵³ Zápisy III/2, s.198-200

charakteru národa. Nelze to smýt než krví. Právnícké formule nejsou proti tomu nic a nebojím se dělat zákon se zpětnou platností. Lze to řešit se zpětnou platností, ježto jest zákonodárce bezpečně jist, že autor původních zákonů, byl by je udělal tak, jako já, kdyby si představil možnosti, na něž já je aplikuji.“⁵⁴ Poměrně silná slova na člověka, který sám sebe označil jako odpůrce trestu smrti již od studentských let.⁵⁵ Slova, proti kterým v exilové vládě nikdo neprotestoval v bodech, kde ministr spravedlnosti staví jednoznačně svoje organické pojetí národa nejen nad ideu právního státu („*právnícké formule jsou proti tomu nic*“), ale také nad utrpení obětí nacistického válečného řádění (nutnost „*smýt krví pohanění a potupu národa*“ je důležitější než „*oběti té hrozné perzekuce*“). Zdá se tedy, že organická verze nacionalismu jako určující myšlenková struktura byla přijímána konsensuálně.

Kromě problému retroaktivity, se kterým se exiloví ministři vesměs nakonec vnitřně celkem neproblematicky vyrovnali, se objevily také obavy, aby nebylo retribučním zákonem postiženo příliš mnoho lidí, které projevíli předseda vlády Jan Šrámek⁵⁶, ministři Slávik, Feierabend a především generál Viest. Shodovali se v obavách o praktickou proveditelnost návrhu. O to, zda soudy předpokládaný nápor retribučních případů mohou zvládnout⁵⁷ a bude-li stačit vězeňská kapacita. Navrhovali tedy trestat jen ty nejhorší viníky a zveřejněním tohoto záměru v londýnském rozhlasu vzít vítr z plachet protektorátní nacistické propagandě, která pracovala s šířením dojmu, že exilová vláda chystá tresty pro velkou většinu obyvatel protektorátu. Ministr Ripka oponoval, že není třeba obávat se, že osob postižených zákonem bude příliš a retribuční proto bude obtížné provést. Podle něj „*řada osob bude pobita*“ a další potenciální obžalovaní budou „*vyřízeni transferem*“⁵⁸. Podobně i Jaroslav Stránský obavy tohoto druhu rozptyloval a pochybující kolegy těšil slovy: „*Není řečeno, že musí bydlet ve zděných vězeních. Stačí dřevěné baráky jako v koncentracích.*“⁵⁹ To byla ostatně jeho odpověď i na jinou spornou otázku, zda trestat či netrestat řadové členství ve fašistických organizacích. Na přímou

---

⁵⁴ Zápisy III/2, s.198

⁵⁵ tamtéž

⁵⁶ Jan Šrámek (1870–1956) byl český politik a katolický kněz, dlouholetý předseda Čs. Strany lidové (1918–38 a 1945–48), v období 1920-1938 postupně ministrem železnic, veřejného zdravotnictví, pošt, sociální péče, ministrem pro sjednocení zákonů a organizaci správy. Od roku 1939 v exilu, kde působil jako předseda čsl. exilové vlády v Londýně. V letech 1945–48 poslanec Národního shromáždění a náměstek předsedy vlády, po únoru 1948 po nezdařeném pokusu o útěk do exilu internován v péči řadových sester. (Zápisy I., s.71-72)

⁵⁷ Zápisy III/2, s.364

⁵⁸ Zápisy IV/1, s.538

⁵⁹ Zápisy IV/1, s.803

otázku ministra Slávika, kde hodlá uvěznit půl milionu Němců, odpověděl: „*Námítka, že nemohu půl milionu zavřít nic neříká. Chci, aby utekli a na nás nečekali. Musíme si to připravit a dát jim k tomu důvod. Kdyby byli postižení jen funkcionáři, druzí nebudou utíkat.*“⁶⁰ Při snaze o zastrašování československých Němců tak ministr Stránský nedomyslel všechny eventuality a tento jeho postoj, který nakonec v exilové vládě převládl, měl v budoucnosti způsobit celou řadu problémů nejen s praktickým prováděním retribučního zákonodárství, ale měl nepříznivý vliv také na jeho celkové hodnocení.⁶¹

Poměrně zásadní výměna proběhla při projednávání osnovy retribučního zákona mezi bývalým a současným ministrem spravedlnosti, Feierabendem a Stránským, v otázce vztahu *čištění* národa k jeho *jednotě*. Feierabend na osnovu přímo zaútočil tvrzením, že zamýšlený zákon není „*čistkou k jednotě národa*“, nýbrž „*čistkou národ rozbíjí*“⁶². Jakým způsobem to osnova dělá a proč je tedy špatná, vyjádřil obsírně následujícím způsobem: „*Představuji si politicky, že zákon musí být čistkou k jednotě národa; právnicky se to jmenuje retribuce. (...) Moravec do Mnichova se choval slušně, ani ho nenapadlo pracovat, aby republika se rozpadla. Byl naopak spolupracovníkem prezidentovým a vydával knížky. (...) tedy ten Němec je vinen. On si to přál, říkali „Haim ins Reich.“ (...) Představte si to bahno, jež u nás Němci zavinili. (...) My jsme povinni zkoumat, kam až můžeme zajít při trestu, jinak bychom mohli udělat, co nechceme, tj. rozdvojit národ. My to neschvalujeme, ale musíme říci, že bahno bylo takové, že slabší charakter v něm utonuly, a to musíme spolknout. Je nutno duše kurýrovat jinak než kolega Stránský, musíme místo trestu dát lék a v tom ohledu je zákon naprosto špatně dělán. Myslím, že chápete, co chci říci. Nebylo by strašnější než místo vytvoření národní jednoty rozštěpit národ. (...) U Němců musí být radikální trest smrti a do zákona lze zahrnout jen to, co mohu strávit. Co nelze vyřešit tímto způsobem, třeba vyřešit vypovězením „jdi si pryč, kam patříš“.* (...) *Jsem pro to, aby byl trest přísný, tj. trest smrti, kdy je to navždy odbyto. Kdežto při trestu na svobodě to v lidech i po propuštění zůstane. Očista se dá dělat operací. Chceme odstranit to, čemu se říká rakovina.*“⁶³ Podobné úvahy s ministrem Feierabendem sdíleli i členové politického výboru Státní rady, když ve svojí poradní zprávě pro prezidenta republiky zmínili obavu, aby přílišná přísnost

---

⁶⁰ Zápisy IV/1, s.803

⁶¹ K provázanosti retribuce a odsunu více viz.: Frommer, B.: *Národní očista; retribuce v poválečném Československu*, Academia, Praha 2010

⁶² Zápisy III/2, s.355

⁶³ Zápisy III/2, s.354-5

nenarušila „*národní pospolitost*“ tím, že by se „*všechn lid rozestoupil na dvě, trvale navzájem zneřátelené vrstvy, jednu trestající, druhou potrestanou*“⁶⁴.

Stránský ve svojí reakci na Feierabendův projev a obavy svých kolegů zabrousil prostřednictvím svých hygienicko-medicínských příměrů hluboko do kontextu organického pojetí národa: „*Nyní k čistce. Přešle citoval jsem výrok de Gaulla, že čistka je výrazem národního sjednocení. Nelze dělat fikci rozdvojení. Nesmím mluvit o něm, když jde o čištění. Já a moje špína nejsem jedno, když se jí zbavuji, není to rozdvojení. Když užil Feierabend výrazu operace, tedy musíme si uvědomit, že lékař při ní bere i velkou část okolí, je-li podezření, že je nakaženo. (...) platí stará zásada, že po milosrdném lékaři hnisají rány. Lékař musí mít kuráž a nebýt bázlivý.*“⁶⁵

Feierabend a Slánský se ve svém pokusu o definici pojmu špíny jako vedlejšího produktu očisty střetli v otázce, zda soudit Čechy stejně přísně jako Němce. Zatímco Feierabend měl starost, aby spravedlnost nezašla až příliš daleko, přičemž mezi řádky lze číst obavu o legitimitu exilové vlády po návratu do vlasti, Stránský se oproti němu držel mnohem pevněji principiální stránky celého problému, pramenící v neúprosné logice nacionalistického chápání světa. Oba přitom s odzbrojující samozřejmostí vycházeli z představy národa jako těla, vlastní organickému pojetí nacionalismu. Mimo pochybnost stál také společný cíl, jímž byla *jednota národa*, vnímaná v tomto pojetí jako ekvivalent uzdraveného těla. Jaksi mimochodem se přitom v jazyce těchto exilových ministrů proměnili všichni českoslovenští Němci z lidských bytostí v nákazu, konkrétně rakovinu, tedy nemoc velmi nebezpečnou, vyžadující léčbu opravdu radikální. V procesu dehumanizace československých Němců tak zaznívala temná hrozba blížící se tušené i plánované vlny násilí. Dovedli-li ovšem exiloví ministři v čele se současným a minulým ministrem spravedlnosti organické pojetí národa až do této fáze, dostali se do nebezpečné blízkosti stejných myšlenkových struktur, ze kterých čerpala nacistická ideologie, kterou tolik odsuzovali.

I přes paradoxní charakter situace, ve které se exilová vláda v důsledku výše popsaného přístupu ocitla, panovala kupodivu kolem pojmu očisty a představy její nevyhnutelnosti všeobecná konsenzualita, jakkoliv členové exilové vlády a Státní rady používali tento pojem poněkud rozdílnými způsoby. Generál Viest tak například mluvil o nutnosti

---

⁶⁴ NA, Pozůstalost Julia Friedmanna, fond 500, ka 4, Poradní zpráva Státní rady pro presidenta republiky o osnově retribučního zákona

⁶⁵ Zápisy III/2, s.381–382

„zbavit se viníků, aby byl čistý stůl“⁶⁶, ministr sociální péče Ján Bečko⁶⁷ přispěchal s připomínkou, že „nánosem“, jehož je nutné se „zbavit“⁶⁸ jsou nejen Němci, ale i Maďaři, Hubert Ripka oproti tomu zdůrazňoval „povinnost“⁶⁹ provést „čistku“. Sliboval si od ní, že povede „k lepšímu mravnímu ovzduší v příštím státě“, protože to tak prostě být „musí“⁷⁰. Zástupce předsedy Státní rady, prof. Vladimír Klecanda, zase coby historik a archivář prezentoval zamýšlenou očistu v patřičném historickém kontextu: „Kdybychom však z jakýchkoliv příčin selhali a neprovedli retribuci co nejspravedlivěji a nejdůsledněji, promeškali bychom, paní a pánové, jedinečnou příležitost v tisíciletých dějinách našeho národa nám poskytnutou – očistit si nejen svůj vlastní národní kmen, ale i všechnu svou zemi od nezdravých a nepřátelských živlů a to očistit si ji tak radikálně, že největší snílek v minulosti si nemohl představit řešení tak daleko a hluboko sahajícího.“⁷¹ Bez problémů se představitelé exilové vlády i Státní rady shodli i na tom, že vhodným „prostředkem, jak se jich (myšleno Němců) zbavit“⁷² by mělo být mimořádné soudnictví, zahrnující zrychlené řízení před senáty, v nichž měly „čištění zlata“⁷³ zajistit osvědčení vlastenci z lidu. Zcela ojedinělý byl pak projev referenta pro retribuci ve Státní radě, Vladimíra Klecandy, v bodě, kde říká: „Paní a pánové, nemluvím tím proti retribuci, ta musí přijít, nemá-li se navždy vytratit z lidských srdcí a myslí víra v spravedlnost – ne, mluvím jen pro politickou umírněnost, neboť věřím, že tu strašnou nemíru zla a hříchu, na němž, nezapomínejme, všichni neseme jakousi část viny, můžeme napravit sice spravedlností, má-li však z této spravedlnosti vzejít lepší svět, o který přece bojujeme, musíme také mít přemíru lidské lásky, nekonečné lásky k bližnímu.“⁷⁴

Poněkud odlišnou perspektivu do celého retribučního projektu vnesli českoslovenští komunisté, kteří čekali na svou chvíli s vlastním plánem očisty. Podobně jako

---

⁶⁶ Zápisy III/2, s.364

⁶⁷ Ján Bečko (1889–1972) byl slovenský sociálnědemokratický politik, původním povoláním strojní zámečnický. V exilu působil jako ministr sociální péče, byl také členem Státní rady. Mezi lety 1945–48 poslanec Slovenské národní rady, po roce 1948 odešel z politiky a o dva roky později nastoupil do důchodu. V roce 1958 obviněn z protistátní činnosti a odsouzen na 11 let, o rok později ze zdravotních důvodů propuštěn. (Zápisy I., s. 61-62)

⁶⁸ Zápisy III/2, s.374

⁶⁹ Nutno dodat, že v podobném duchu se vyjadřoval také prezident Beneš, například ve svém projevu z 27.10. 1944: „(...) plných šest let bojujeme s největším úsilím a také s opravdovým úspěchem o to, aby se zaslouženého trestu Německu dostalo. Až budeme na konci této války dávat účty ze své práce, budeme moci po této stránce zdůraznit, že jsme vyplnili svědomitě tuto svou lidskou a národní povinnost. Neboť na rozdíl od války minulé, po dnešní válce je povinností všech slušných lidí o řádnou odplatu na všech vinnících se nemilosrdně zasadit.“ (Beneš, s. 241)

⁷⁰ Zápisy III/2, s.377

⁷¹ Zápisy IV/1, s.549

⁷² Zápisy III/2, s.374

⁷³ Zápisy III/2, s.375

⁷⁴ Zápisy IV/1, s. 557

nacionalisté viděli v retribučním soudnictví velkou příležitost, jak očistit národ. Nešlo jim však přitom snad ani tolik o Němce, jako spíše o politické odpůrce. Zdůrazňovali proto důležitost trestání domácích buržoazních kolaborantů, tedy elit, které se kompromitovaly ekonomickou a politickou spoluprací s nacisty. Budoucí ministr vnitra Václav Nosek toho nicméně ze svojí pozice poslance ve Státní radě příliš mnoho nezmohl vůči exilové vládě, ve které nebyli komunisté zastoupeni vůbec. Do Košického vládního programu se však nakonec přece jen podařilo moskevské části československého exilu prosadit jisté inovace. Jednalo se zejména o zřízení Národního soudu pro členy protektorátních vlád a explicitní zmínku o zrádcích „z řad bankovních, průmyslových a zemědělských magnátů“⁷⁵. Ačkoliv byla londýnská verze dekretu přijata jako právní základ poválečné retribuce, s těmito opatřeními se v ní nepočítalo. V průběhu moskevských jednání na ně nicméně ministr Stránský poměrně neproblematicky přistoupil. Mohla to být snad právě jeho radikální představa očisty, která mu umožnila vyjít vstříc komunistickým požadavkům, i přes odlišné cíle. Když nová československá vláda schvalovala Košický vládní program, byly již dvě konkurenční mocensko-politické vize budoucího směřování obnoveného státu načrtnuty poměrně jasně. Která z nich si povede lépe v konfrontaci s realitou československé poválečné společnosti, se ale mělo teprve ukázat. Obě strany jako by se však při svém soupeření svým způsobem řídily společnou zásadou, kterou vyslovil Vladimíra Klecanda: „*A co je jedním z našich vedoucích hesel? Vyhrát nejen válku, ale i mír!*“⁷⁶

---

⁷⁵ Grospič, J.: Košický vládní program, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 132

⁷⁶ Zápisy IV/1, s. 557

2. Praxe poválečné očisty na pozadí soupeření demokratů s komunisty

2.1 Improvizované obnovování řádu

„Nikdo at' se nedomnívá, že zůstane ukryto zraku práva a spravedlnosti, co spáchal v těchto těžkých a temných hodinách národa. (...) Nikdo neunikne zodpovědnosti za to, čím se provinil proti svým vlasteneckým a státním povinnostem. At' již ze strachu, ze zbabělosti, nedostatku mužnosti či dokonce z hrubého prospěchářství a cynické nemravnosti. Ti všichni budou jednou souzeni přísně a nebude tentokráte odpouštěno! Všichni obdrží odměnu podle soudu, jež nad nimi náš lid a přísná spravedlnost našich dějin vynese. Proto vy poctiví a spravedliví, věřte! Vy provinilí, bojte se!“⁷⁷

(Prokop Drtina alias Pavel Svatý, Londýnský rozhlas, 14. 8. 1940)

„Představovali jsme si ve své zoufalé bolesti, jež živila nenávist vůči tyranům, že půjdeme do ulic, schytáme darebáky a ověšíme jimi ulice. Nic by na tom nebylo nového, vrátili bychom se pouze k metodám Němců. V československém národě však zvítězila vůle a převaha vysoce vyspělých a kulturních lidí, odmítla lynčování a ponechala souzení provinivších se Němců i příslušníků vlastního národa právu a zákonu.“⁷⁸

(poslankyně Bělíková, Prozatímní národní shromáždění, 27. 1. 1946)

Sugestivními rozhlasovými projevy se představitelům exilové vlády v Londýně a lidem z okolí prezidenta Beneše během války dařilo úspěšně oslovovat a povzbuzovat protektorátní obyvatelstvo⁷⁹. Obzvláštní popularitu si přitom získal budoucí ministr spravedlnosti Prokop Drtina, který vystupoval v londýnském vysílání BBC pod pseudonymem Pavel Svatý. Po svém návratu do vlasti pak ve svých projevech pokračoval naživo a pod svým skutečným jménem s nemenším úspěchem. V Olomouci po něm byla pojmenována ulice⁸⁰ a úryvky z prvního ze série jeho poválečných projevů byly dokonce vylepovány ve výkladních skříních obchodů.⁸¹ Dlužno dodat, že tento slavný projev byl nejen velmi plamenný, ale také velmi protiněmecky laděný. Prokop Drtina v něm

⁷⁷ Prokop Drtina, Výstraha zrádcům, prosloveno 14.8.1940, in: Drtina, Prokop: A nyní promluví Pavel Svatý..., Londýnské rozhlasové epístoly z let 1940-1945; Melantrich, Praha 1947, s. 40

⁷⁸ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/034schuz/s034009.htm>

⁷⁹ Vysílání z Londýna mělo v protektorátu i přes zákaz poslechu cizího rozhlasu vysokou sledovanost. Podle průzkumu provedeném po osvobození měl 38% pravidelných posluchačů, na rozdíl moskevského vysílání, které bylo se svými 16,5% pravidelných posluchačů výrazně méně úspěšné. (Barbara Köpplová a kol.: Dějiny českých médií, s. 54)

⁸⁰ Koutek, Ondřej: Prokop Drtina, Osud československého demokrata, Jihlava 2011, s. 175

⁸¹ Koutek, Ondřej: Prokop Drtina, Osud československého demokrata, Jihlava 2011, s. 169

vyzýval všechny *důstojné potomky husitů* k *čištění vlasti* od Němců, které označil za *vřed na našem těle*⁸².

Nebyli to ale pouze ti političtí představitelé, kteří se hlásili k odkazu zakladatelské osobnosti Tomáše G. Masaryka, kdo se chopil příležitosti oslovovat obyvatelstvo českých zemí prostřednictvím diskurzu očisty. Převážně ze sovětského exilu se vraceli zástupci politické strany, která dosud zažívala spíše pronásledování a jejíž představitelé se pod tlakem stáhli z veřejného života již za druhé republiky, což jim ale ve výsledku po válce přineslo výhodu. Komunističtí političtí představitelé nebyli totiž takřka dotčeni kolaborací. A hodlali tento trumf využít. Na předmnichovskou československou republiku měli poněkud méně radostné vzpomínky než jejich demokratické protějšky. Netoužili po její obnově. Měli zhora jiné představy o budoucnosti země než jejich ideoví nepřátelé, reprezentovaní po válce zejména národními socialisty, mezi které patřil také Prokop Drtina. A byli velmi odhodlaní.

V perspektivě souboje mezi komunisty a demokraty o moc, jehož prizmatem lze nahlížet období mezi lety 1945–1948, je relativně dobře vysvětlitelná tolerance ke svévolným vlnám lidového násilí, kterou projevíli bezprostředně po válce politici napříč celým spektrem Národní fronty. Ti spolu soupeřili i o to, kdo více a lépe vyjde vstříc předpokládaným poválečným náladám ve společnosti, které byly ostatně exilovou vládou prostřednictvím londýnského rozhlasu v průběhu celé války podporovány. Tyto nálady byly bezprostředně po válce charakterizovány především náklonností k více či méně spontánnímu uplatňování násilí proti osobám, které se podle samozvaných mstitelů za okupace tak či onak provinily. Nyní šlo jen o to, kdo z nich více vytěží. V jistém smyslu však přišly vhod všem. Českoslovenští političtí představitelé, kteří přečkali válku na východ od československých hranic, v tomto vývoji situace spatřovali něco, co může usnadnit plánovanou revoluci. Politici vracející se z exilu na západě ho zase vnímali jako příležitost docílit „přirozeného“ úbytku etnicky nežádoucích skupin obyvatelstva. Jejich vzájemná konkurence ve snaze vyjít vstříc očekávání společnosti pak vytvořila situaci, která oběma stranám ztížila případnou (a z dnešního pohledu i žádoucí) snahu blokovat rozpoutané vášně⁸³.

Situaci neulehčovala ani skutečnost, že i přes veškeré exilové diskuze, počínající celé roky nazpět, se vraceli českoslovenští političtí představitelé zpátky domů s prázdnýma rukama, protože k definitivní právní úpravě retribucí dosud nedošlo. Prodlužování

---

⁸² Drtina, Prokop: Československo, můj osud; II/1, s. 63-64

⁸³ Staněk, Tomáš: Perzekuce 1945; Praha 1996, s. 176

chaotické situace, kdy docházelo k bezhlavému masovému zatýkání nejrůznějších podezřelých osob, jimiž následně přetékal věznice a detenční tábory, tak vytvořilo prostor pro prosazení principu, že osobní odplata je v národním zájmu a že svévolná lidová spravedlnost zůstane nepotrestána⁸⁴. Tento princip byl později také právně ukotven. Stalo se tak v květnu 1946 schválením zákona č. 115/1946 Sb., který zlegalizoval všechny zločiny spáchané v rámci tzv. divoké retribuce.⁸⁵

Tou dobou už ale měli organizátoři retribuční spravedlnosti za sebou značný kus práce. Předně, po náročných a nakonec neúspěšných jednáních se Slovenskou národní radou, během kterých se nepodařilo prosadit jednotný česko - slovenský koncept retribuční, byl počátkem června 1945 konečně přijat vládou tzv. velký retribuční dekret, s podtitulem „o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech“.⁸⁶ Současně s ním byl 19. června vydán také dekret o Národním soudu, který se měl vypořádat s prominentními kolaboranty, zejména s na lůžko již upoutaným bývalým prezidentem Háchou, se členy protektorátní vlády a také s významnými představiteli veřejného života válečných let. Oba dekreta pak byly vyhlášeny 9. července 1945.⁸⁷

Velký retribuční dekret vytvořil systém 24 mimořádných lidových soudů (MLS), které fungovaly v sídlech krajských soudů. Prvek lidovosti byl vyjádřen složením senátů, z jejichž pěti členů byl jen předseda soudcem z povolání. Čtyři zbývající členové byli tzv. soudci z lidu, jeden za každou ze stran Národní fronty. Všichni pak procházeli stejným procesem výběru. Ten začínal u okresních národních výborů, které byly pověřeny vytvořením seznamů osob, jež by byly dle jejich úvahy do těchto funkcí vhodné. Z tohoto seznamu vytvořila vláda návrh, který předložila prezidentu republiky. Ten pak provedl jmenování. Veřejného žalobce mohl oproti tomu jmenovat samotný ministr spravedlnosti, neučinila-li tak vláda. Vybrán byl z řad prokurátorů nebo jiných právnicko vzdělaných osob. Podmínkou bylo dosažení doktorátu práv nebo složení tří státních právních zkoušek. Jmenování znělo zpravidla na určité období nebo pro určité případy. Hlavním úkolem veřejného žalobce u MLS bylo zastupovat obžalobu, měl se také zabývat všemi hlášeními o zločinech podléhajících stíhání podle retribučních dekretů. Mezi jeho pravomocí patřila i možnost toto stíhání zastavit. Aby veřejný žalobce nemusel přetěžovat nalézací senáty případy, které by končily osvobozujícími rozsudky, působili u MLS také

---

⁸⁴ Frommer, Benjamin: Národní očista, retribuce v poválečném Československu; Academia 2010, s. 97

⁸⁵ Frommer, Benjamin: Národní očista, retribuce v poválečném Československu; Academia 2010, s. 161

⁸⁶ Borák, Mečislav: Spravedlnost podle dekretu; Ostrava 1998, s.313

⁸⁷ Dekret presidenta republiky č.16/1945 Sb., Dekret presidenta republiky č.17/1945 Sb. a Vládní nařízení č. 18/1945 Sb., Sbíрка nařízení a zákonů státu Československého

vyšetřující soudci, a to nejen proto, aby doplňovali pouze skutková zjištění před hlavním líčením, ale také pro zjišťování skutkové podstaty trestného činu⁸⁸.

Charakter řízení před MLS nesl rysy stanného soudu, zejména zásadu zkráceného řízení. Stalo se tak proto, že tvůrci dekretu při jeho promýšlení předpokládali, že soudy začnou probíhat ještě v průběhu ozbrojeného konfliktu. Na interní poradě ministerstva spravedlnosti vysvětloval Prokop Drtina tlak na to, aby proběhla retribuce v co nejkratším možném čase tak, že je třeba co nejrychleji „*likvidovat válku*“, aby bylo možné přikročit co nejdříve k „*budování díla, které bude velmi obtížné*“⁸⁹. Přestože se nakonec vše seběhlo jinak, retribuční soudnictví se začalo ztuhla rozbíhat o týdny a měsíce později, než bylo původně v plánu, zásady zkráceného řízení zůstaly v dekretu zachovány. Rozsudek tak měl být vyneseno do tří dnů (pokud se lhůtu nezdařilo dodržet, měla být celá věc postoupena příslušnému soudu řádnému) a nebylo možné se proti němu odvolat. V případě, že senát dospěl k udělení trestu smrti, měl být rozsudek vykonán do dvou hodin. Tato lhůta mohla být na žádost odsouzeného prodloužena o další hodinu. Případné podání žádosti o milost prezidenta republiky pak nemělo na tuto tříhodinovou lhůtu odkladný účinek. K jejímu udělení tedy už jen z tohoto důvodu docházelo velice zřídka.

Důraz na procesní zrychlení však jistým způsobem kontrastoval s problematickým zaváděním retribučního soudnictví do praxe. Mimořádné lidové soudy začínaly fungovat velice pozvolna. První průtahy vznikaly často už na nejnižších úrovních celého procesu. Svědčí o tom urgence, kterými se ministerstvo spravedlnosti na opožděných Okresních národních výborech (ONV), podléhajících ministerstvu vnitra, netrpělivě domáhalo dodání seznamů jmen profesionálních soudců i soudců z lidu, vhodných pro jmenování k MLS.⁹⁰ Takových opožděných ONV bylo poměrně značné procento, přičemž informování ministerstva spravedlnosti o příčinách těchto průtahů, tak jak to udělala Okresní správní komise ve Frýdlantě⁹¹, bylo spíše výjimečné. Zpráva z Frýdlantu koneckonců také neuvádí příčiny zdržení, ale rovnou důvody, proč seznamy nemohou být zaslány vůbec. Podle členů této komise je nemožné sestavit vhodné kandidáty pro MLS, protože okres obývají sami národnostně nespolehliví občané, tedy především Němci, s nimiž jsou místní čeští starousedlíci příliš úzce propojeni na to, aby někomu z nich mohla být svěřena tak důležitá funkce, jako je účast na souzení zrádců národa. Čeští

---

⁸⁸ Němečková, Daniela: Mimořádný lidový soud v Praze, diplomová práce, PF UK Praha, 2014, s. 49.

⁸⁹ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti, fond 832, inv.č. 365, k. 1927, Porada o personálních otázkách, 12.12. 1945, Praha.

⁹⁰ NA, MS, fond 832, inv.č. 365, k. 1927

⁹¹ tamtéž

novousedlíci jsou pak prý podle frýdlantského správní komise příliš přetížení jinou prací. O důvodech průtahů ve většině ostatních opožděných okresů můžeme jen spekulovat. Ať už však byly jakékoliv, ministerstvo spravedlnosti na průměrné tempo zasílání návrhů vhodných kandidátů na budoucí vykonavatele očisty, tedy takových, kteří by požívali důvěry a úcty svých spoluobčanů, rozhodně nehodlalo přistoupit. A tak se od výzev Národním výborům v tisku a rozhlase postupně koncem června 1945 propracovalo k urgencím obsahujícím kromě výzev také drobnější výhrůžky. Ovšem výhrůžky poněkud bezzubé, nesoucí spíše rysy charakteru upozornění na to, že pokud se na některých místech nebude moci začít soudit podle retribučního dekretu hned po jeho vydání, odpovědnost ponесou ONV samy.⁹²

Když proto později, koncem října 1945, na zasedání vlády komunisté v čele s ministrem informací Václavem Kopeckým obvinili tehdejšího ministra spravedlnosti Jaroslava Stránského z toho, že úmyslně zdržuje ustanovování mimořádných lidových soudů a sabotuje tak potrestání kolaborantů⁹³, bylo to od nich krajně tendenční. Jaroslavu Stránskému a stejně tak jeho nástupci na postu ministra spravedlnosti, Prokopu Drtinovi⁹⁴, lze skutečně jen stěží vyčítat nedostatečný tah na maximální urychlení retribučního procesu. To ostatně dobře ilustruje průběh, a hlavně resumé porady, která proběhla na ministerstvu vnitra už 26. června 1945. Prokurátor Červíček zde ostatní přítomné informoval nejen o instrukcích od pana ministra, podle nichž je třeba přestat vyčkávat, až od všech ONV přijdou seznamy vhodných kandidátů na soudce, žalobce a soudce z lidu pro MLS, ale také o tom, že aktivaci mimořádných lidových soudů nesmí brzdit ani zdlouhavé přezkoumávání věku a trestní zachovalosti soudců z lidu.⁹⁵ Nežřídká se proto později stávalo, že některý z členů poroty musel být zproštěn svojí funkce vykonavatele očisty zkrátka proto, že byl sám obviněn z některého přestupku, či trestného činu a musel se proto přesunout před soud, ať už mimořádný lidový nebo řádný, kde si o něj zažádali, tentokrát jako o obviněného. Tak se tomu stalo kupříkladu v případě úředníka Josefa Čechury, proti kterému bylo zavedeno v Brandýse nad Labem řízení před retribučním soudem. Když byl ale jmenovaný předvolán k výslechu, omluvil se dopisem,

---

⁹² tamtéž

⁹³ Frommer, Benjamin: Národní očista, retribuční v poválečném Československu, Academia 2010, s. 146

⁹⁴ Národní socialista Jaroslav Stránský se v listopadu 1945 přesunul z funkce ministra spravedlnosti v první Fierlingerově vládě na post vicepremiéra ve Fierlingerově vládě druhé.

⁹⁵ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti, fond 832, inv.č. 365, k. 1927

že se nemůže dostavit, protože byl rozhodnutím vlády jmenován soudcem z lidu před MLS v České Lípě a má tedy teď jiné povinnosti.⁹⁶

Zdaleka ne o všech Národních výborech se ovšem dá říci, že by zdržovaly, či přímo bojkotovaly pokyny a výzvy ministerstva vnitra. Tak například v Hlinsku se vyskytli uvědomělí občané, kteří si zřejmě vzali opravdu k srdci londýnské rozhlasové výzvy Pavla Svatého, třeba tu z 30. listopadu 1940, zakončenou slovy: „*Vydržet a čekat na náš den. Den, který přijde. A všechno svoje jednání, mlčení i čekání řídit heslem našich skautů, našich Junáků: Bud' připraven!*“⁹⁷ V Hlinsku připraveni rozhodně byli, a proto se hned 11. května 1945 místní Národní výbor spontánně prohlásil také Lidovým soudem. V jeho čele stanul místní advokát JUDr. Otto Kopecký⁹⁸, který při netrpělivém čekání na vydání dekretu mezitím s pomocí personálu okresního soudu v Hlinsku zahájil alespoň vyšetřování podezřelých, jimiž se zatím již stačila naplnit místní věznice takovým způsobem, že již 16. května ve svém dopise pražskému ministerstvu spravedlnosti Kopecký hlásí přetíženost prací.⁹⁹ Znovu dal o sobě agilní Kopecký vědět koncem téhož měsíce, když se v dalším dopise, tentokrát adresovaném přímo ministru Stránskému, nabídl, že zpracuje posudek k právě vznikajícímu retribučnímu dekretu, přičemž vyjádřil mínění, že záměr zřídit lidové soudy pouze v sídlech krajských soudů je málo, jelikož by to dle jeho zkušenosti *nevyhovovalo potřebě živě pociťované*¹⁰⁰. Současně se panu ministrovi svěřil se záměrem přesídlit do Prahy a svěřit svojí momentální funkci předsedy provizorního Lidového soudu v Hlinsku JUDr. Stanislavu Bartošovi, bývalému okresnímu soudci v Hlinsku, který se právě vrátil z koncentračního tábora v Buchenwaldu a hned aktivně vstoupil do dění. Alespoň soudě podle přiloženého záznamu z porady členů Národního výboru v Hlinsku, v nichž Dr. Bartoš požadoval „*tvrdé zacházení s provinilci, přísné střežení, zákaz donášení stravy, ostříhání vyšetřovanců po německém způsobu a jiná podobná opatření, která on a jiní občané zakusili (...) žádá ostré odmítání všech intervencí ve prospěch obžalovaných.*“¹⁰¹ V interní zprávě ministerstva spravedlnosti z 25. května je v reakci na tento podnět pouze suše konstatováno, že výtisk retribučního dekretu bude zaslán všem národním výborům,

---

⁹⁶ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti, fond 832, inv.č. 365, k. 1935

⁹⁷ Prokop Drtina, *Bud' připraven!*, prosloveno 30.11.1940, in: Drtina, Prokop: *A nyní promluví Pavel Svatý...*, Londýnské rozhlasové epištoly z let 1940-1945; Melantrich, Praha 1947, s. 66

⁹⁸ Později se stal vrchním odborovým radou ministerstva průmyslu. V prosinci 1947 zažaloval svého známějšího jmenovce, poslance Václava Kopeckého, za urážku na cti. http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0944_00.htm

⁹⁹ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti, fond 832, inv.č. 365, k. 1927

¹⁰⁰ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti, fond 832, inv.č. 365, k. 1927

¹⁰¹ tamtéž

není proto třeba ten v Hlinsku vyrozumívat zvlášť. Také proto, že se z hlediska ministerstva spravedlnosti vlastně nic nestalo, protože se improvizovaný lidový soud v Hlinsku soustředil zatím pouze na vyhledávací činnost.¹⁰²

Nevzrušenému tónu úředníků ministerstva lze lépe porozumět ve světle informací o činnosti některých jiných lidových soudů podobného ražení. Vyskytly se totiž případy, kdy zašly tyto improvizované lidové soudy, spontánně vznikající při Národních výborech, mnohem dál než ten v Hlinsku. Vilém Hejl uvádí případ takového lidového soudu v Ostravě, kde jistý Vladimír Sedlář projevil iniciativu vskutku nadprůměrnou a z titulu samozvaného „zemského náčelníka stráže bezpečnosti“ se jal organizovat v internačním táboře Hanke soudnictví veskrze lidové. „*Strážní ze Sedlářova gangu vynucovali z internovaných doznání, sami je pak soudili a odsuzovali – zpravidla k smrti. Odsouzení se museli seřadit pod šibenici, druhý popravil prvního, pak se stal katem třetí a tak dále.*“¹⁰³ Tím vlastně uváděli do praxe výzvu budoucího komunistického ministra spravedlnosti Alexeje Čepičky, tč. předsedy národního výboru v Kroměříži, který už v době bezprostředně poválečné veřejně razil zásadu, že národním výborům náleží veškerá moc zákonodárná, výkonná i soudní.¹⁰⁴

Ostravský případ patří nicméně mezi ty extrémnější. Častěji probíhaly bezprostředně poválečné události podobně jako například v Táboře, kde nově vzniklý revoluční národní výbor sice nechal v klidu odjet nechvalně známého šefa tábořského Gestapa Artura Albrechta, zato si pospíšil s organizací veřejné popravy dvou nejznámějších místních kolaborantů, která byla provedena na tehdejším Masarykově náměstí za asistence rudoarmějců již 18. května 1945. Rozsudek samozvaného soudu zpětně legitimizoval předseda vlády Zdeněk Fierlinger, když tudy o několik dní později náhodou projížděl.¹⁰⁵

Také v Brně se situace nebezpečně vyhrotila. Před budovou Kounicovy koleje, ve které bylo zadrženo přibližně 1600 osob, převážně německé národnosti, se na sklonku května 1945 začal srocovat dav. V houstnoucí atmosféře, kdy mezi osobami čekajícími na svůj osud uvnitř a jejich spoluobčany dotírajícími na budovu zvenčí, tvořila křehkou hranici jen ozbrojená stráž, která v nejvypjatějších momentech dokázala zabránit hrozícímu lynči a přitom nezačít střílet do davu. Představitelé brněnského národního výboru v této kritické situaci zvolili jinou strategii než jejich kolegové v Ostravě, Táboře nebo

---

¹⁰² tamtéž

¹⁰³ Hejl, V.: Zpráva o organizovaném násilí; Univerzum Praha 1990, s. 17

¹⁰⁴ Hejl, V.: Zpráva o organizovaném násilí; Univerzum Praha 1990, s. 14

¹⁰⁵ http://taborsky.denik.cz/zpravy_region/sibenice-na-tehdejsim-masarykove-namesti-verejne-strhly-vaz-pouze-dvema-zradcum-20150521.html

v Hlinsku. Vyslali na ministerstvo spravedlnosti do Prahy dva delegáty vybavené návrhy na jmenování soudců a žalobců k lidovému soudu, aby prosadili jeho okamžité zřízení. Za splnění svojí pražské mise se veřejně zaručili svými funkcemi. Svoji důraznou žádost, kterou přednesli ministru Stránskému 22. května 1945 ještě podpořili popisem událostí v Husovicích, kde podobně jako v Táboře spontánně vzniklý lidový soud už začal nejen soudit, ale první rozsudek smrti tou dobou již také vykonal. Apelovali přitom na rychlý zásah ministerstva spravedlnosti, aby se v Brně podobnému vývoji předešlo.¹⁰⁶ Ministr Stránský obratem podal návrh vládě na zřízení lidového soudu v Brně a o tři dny později už soud zahájil činnost. Tak byl ustaven první mimořádný lidový soud na území Československa. Do vydání retribučního dekretu zbýval necelý měsíc.

Otázka legality vzniku ostatních mimořádných lidových soudů již nevzbuzovala tolik pochybností. Zahajovaly činnost po vydání retribučního dekretu tak brzy, jak jen to podmínky dovozovaly, postupně od 1. srpna 1945, kdy se začalo soudit v Uherském Hradišti, přes září a říjen, kdy proces zakládání MLS zažíval svůj vrchol, až po posledního opozdilce, mimořádný lidový soud v Chebu, který zahájil svou činnost až v lednu 1946.

Jistá dvojkolejnost celého retribučního systému, ve kterém zatčení a vazba zločinců dle retribučního dekretu spadala prostřednictvím bezpečnostních složek do kompetence ministerstva vnitra, zatímco souzení těchto osob podléhalo ministerstvu spravedlnosti, však od počátku působila řadu potíží, které značně brzdily celý proces vypořádávání se s válečnou minulostí, na jehož urychlení byl současně kladen z nejvyšších míst takový důraz. Uvážíme-li, že ministerstvo vnitra vedené Václavem Noskem bylo zcela pod kontrolou komunistů a naproti tomu ministerstvo spravedlnosti bylo ovládáno národními socialisty Stránským a Drtinou, je zřejmé, proč na politické rovině existovalo mezi těmito dvěma ministerstvy v celém poválečném tříletém období zřetelné napětí, jehož tíhu nesl především Prokop Drtina, ocitající se postupem času ve stále větší defenzivě.

Nesrovnalosti a nesnáze však srovnatelnou měrou vycházely z prosté praxe. Kompetenční spory, nedostatečná koordinace činnosti obou ministerstev, napjatá, komplikovaná, problematická a někdy úplně chybějící komunikace mezi nimi nebo často jen prostá nekompetentnost. S tím vším se v praxi museli potýkat konkrétní lidé, tedy jednotliví soudci a veřejní žalobci v kontaktu s představiteli Národních výborů a jejich vyšetřovacími komisemi. A nejen s nimi. Byly tu také různé polovojenské skupiny, Rudá armáda, policisté, i dobrovolníci. Ti se starali o znovunaplnění věznic, ze kterých

---

¹⁰⁶ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti, fond 832, inv.č. 365, k. 1935

ustupující okupanti zpravidla před svým odchodem vypustili všechny vězně.¹⁰⁷ Praxe při zatýkání tak pochopitelně nebyla a ani nemohla být jednotná. Do vazby byly dodávány všechny podezřelé osoby nejen bez dostatečného spisového materiálu, ale často dokonce „(...) pouze s lístkem, na němž bylo napsáno jen jejich jméno a jejich generalie a nic víc. Ani ne označení trestného činu, pro který obviněný byl do vazby dodán.“, jak konstatoval Prokop Drtina ve svém projevu z 5. března 1946 v Prozatímním národním shromáždění (PNS).¹⁰⁸ Mnohde však byla situace ještě komplikovanější.

Vyčerpávajícím způsobem popsal trampoty způsobené MLS okresními vyšetřovacími komisemi v obvodu chebského krajského soudu přednosta zdejšího MLS a současně správce krajského soudu tamtéž, Dr. Titman¹⁰⁹. Tyto potíže měly svůj původ již v počátcích aktivit směřujících k retribuci, nicméně vracely se jako bumerang po celé období trvání tohoto procesu. Podle Dr. Titmana Okresní vyšetřovací komise (OVK) neponechaly zajištěné osoby po vyšetření činu v internačních táborech, nýbrž je vyslaly na práci do okolních dolů a továren, aniž by tuto okolnost poznamenaly do spisů určených veřejnému žalobci. Místní justiční systém MLS se proto začínal zvolna dostávat do obrazu teprve v okamžiku, kdy marně žádal internační středisko o eskortu toho kterého obviněného k MLS. Nejen, že v mnoha případech nebylo koho eskortovat. Většinou se ani nevědělo, kam byl konkrétní obžalovaný přesunut na práci. Dr. Titman se nejprve pokusil řešit tuto situaci spoluprací s orgány SNB. Pátrání se zatykačem se však prý neosvědčilo, protože bylo zdlouhavé a často i neúspěšné. Zaměstnancům MLS tak nezbylo nic jiného, než aby si své obviněné začali hledat sami. Pátrání jim následně komplikovala celá řada dalších faktorů, zejména vysoká fluktuace členů vyšetřovacích komisí, která následně nepřímo způsobila, že se VK ve svých vlastních spisech neorientovaly. Bylo proto opět na zaměstnancích chebského MLS, aby si nějak poradili. S pomocí osob, kteří měli o počátcích činnosti OVK alespoň nějaké povědomí, se nakonec ve spisech přímo na místě zorientovali sami. I tyto pomocníky si ovšem museli sami nalézt. „Když se konečně zjistí, kam byl vězeň dopraven a činí se dotaz, zda tam je, nedostane mls odpověď buď vůbec, a nebo neurčitou.“, uvádí dále Dr. Titman. Proč? OVK totiž neinformovaly tyto tábory, o jaké osoby se jedná. A vězni samotní zas na sebe z pochopitelných důvodů neupozorňovali. „(...) vězeň mlčí, je rád, že pracuje a má lepší stravu.“ Velmi často se pak stávalo, že byli tito retribuční vězni propouštěni do odsunu,

---

¹⁰⁷ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti, fond 832, inv.č. 365, k. 1927 a 1925

¹⁰⁸ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/036schuz/s036002.htm>

¹⁰⁹ Zpráva ministerstvu spravedlnosti, 10.10.1946, NA, MS, fond 832, inv.č. 365, k. 1936, Cheb

jelikož se personál táborů domníval, že jde o řadové Němce ze sběrného střediska. Odsunutí Němci se nicméně dali vyžádat z Německa k soudu zpátky. Nejspolehlivějším způsobem, jak definitivně uniknout MLS tak byl útěk z internačního střediska. I to se blíže nespecifikovanému počtu obviněných v obvodu chebského krajského soudu podařilo. O uprchlých si totiž správa střediska nevedla žádné záznamy. Z Titmanovy zprávy je jasně patrné, že spolupráce úřadů lidové správy (ONV a jejich VK) a MLS měla svoje limity. Zejména v pohraničí pak tímto způsobem vznikly podmínky, v jejichž kontextu o spravedlnosti těžko může být řeč.

K tomu všemu dále přistupuje fakt, na který upozornil v debatě, která proběhla v PNS počátkem března 1946, poslanec a současně prokurátor MLS v Praze Dr. Antonín Hřebík, když zmínil, že mnoho vězňů bylo zatčeno ještě předtím, než byl vydán retribuční dekret, kdy nikdo ještě s jistotou nevěděl, jak bude skutková podstata činů souzených před lidovými soudy přesně definována. Což není chyba ani prokurátorů, ani vyšetřujících komisí, jak Dr. Hřebík ve stále více se vyostřující debatě mezi komunisty (zde reprezentovanými zejména poslancem Zápotockým) a národními socialisty v PNS zvláště zdůraznil.¹¹⁰ Proto se často teprve zpětně ukazovalo, že řada zatčených nemůže být obviněna podle retribučního dekretu nebo že nemůže být obviněna dokonce vůbec. Některá zdůvodnění vazby vyznívala až kuriózně. Zpráva Státního zastupitelství v Mostě z 20. června 1945 určená ministerstvu spravedlnosti tak například uvádí případ Rudolfa Zaczeka, který byl umístěn do provizorní věznice (poté, co ta původní již byla přeplněna) proto, že *„urážel prezidenty Masaryka a Beneše, chodil po Horním Litvínově v přestrojení urážejícím oba prezidenty, složil na ně posměšné písně, které zpíval“*.¹¹¹

Prokurátor Hřebík uvedl ve svém projevu v PNS také jeden typický příklad, u kterého žalobce ani při nejlepší vůli nemohl objevit skutkovou podstatu podle retribučního dekretu. *„Tak např. v obci Lipanech se pohádali dva lidé (míněno za okupace), jeden z nich byl veřejným strážníkem a zajal druhému husy. Za to, že se ten druhý potom domáhal násilím otevření vrat a husy si odvedl, byl odsouzen na dva dny pro útisk. Tento člověk, odsouzený pro útisk, pokládal v prvních porevolučních dobách za vhodné udati toho strážníka podle retribučního dekretu.“*¹¹²

Takové případy šly ve výsledku kvantitativně do tisíců. Tedy tisíce vězňů, které veřejní žalobci propouštěli zpátky na svobodu. Jaroslav Drábek, vedoucí prokurátor u pražského

---

¹¹⁰ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/035schuz/s035006.htm>

¹¹¹ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti, fond 832, inv.č. 365, k. 1929

¹¹² <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/035schuz/s035006.htm>

MLS na tuto situaci vzpomíná ve svých pamětech takto: „*Když jsme byli jmenováni (míněno on a Dr. Vladimír Kozák, předseda MLS v Praze), bylo naší první věcí prohlédnout pankrácké vězení. Bylo nám totiž známo, že je tam držena spousta nevinných lidí, o kterých nejsou žádné záznamy v soudních ani policejních spisech. Komunisté zatýkali lidi napořád, zejména ty, kteří měli nějaký majetek, který bylo možno konfiskovat. Ministr Nosek se ovšem dověděl, co s předsedou Kozákem děláme, a rychle prosadil, že část pankrácké věznice byla prohlášena za policejní věznici a tím nám přirozeně odňal možnost v té části rozhodovat o vazbě vězňů.*“¹¹³

Propouštění zadržených osob nicméně budilo rozladění nejen u komunistických představitelů, jak to ostatně otevřeně prezentovali v PNS¹¹⁴, ale také u části veřejnosti. Na mnoha místech se protestovalo proti propouštění domnělých kolaborantů z vazby, jako například v Benátkách nad Jizerou, kde Revoluční závodní rada firmy Spojené závody pro výrobu karborunda a elektritu sepsala v listopadu 1945 „*písemný protest proti propouštění kolaborantů z vazby a proti nemístně mírným rozsudkům některých lidových soudů (...) Nechceme a nebudeme dále přihlížeti, jak mnozí z těch, kteří byli neoddanějšími služebníky okupantů – dnes opět na svobodě bez obav nad spravedlivým rozsudkem – užívají nezasloužené volnosti.*“¹¹⁵, protestovali rozhořčení dělníci. Jinde zašli českoslovenští občané ve svém rozhořčení ještě dál. Dělníci továrny firmy Škoda v Hradci Králové kvůli nespokojenosti s mírným zacházením se zatčenými zahájili v červenci 1945 dokonce stávkou¹¹⁶. Také z Kralup nad Vltavou byly v září 1945 hlášeny potíže, když se místní bezpečnostní a kárná komise ONV rozhodla propustit továrníka Miroslava Kochmanna. Kralupský tajemník KSČ je obratem varoval, že nemůže ručit za to, že Kochmanna nezlynčuje dav. Pan továrník se tedy v zájmu svojí bezpečnosti do vazby zase vrátil.¹¹⁷

Jiná část veřejnosti (pokud neměla přímo vlastní zkušenost) byla naopak znepokojena zprávami, kterými je zásobovalo několik málo redaktorů především Peroutkova týdeníku Dnešek.¹¹⁸ Výraznou postavou mezi „*stoupenci starého práva a spravedlnosti*“, kteří slovy poslance Zápotockého „*skuhrali a brečeli nad nespravedlností, křivdami a*

---

¹¹³ Drábek, J.: Z časů dobrých i zlých; Praha 1992, s. 107

¹¹⁴ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/035schuz/s035003.htm>

<http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/035schuz/s035004.htm>

<http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/035schuz/s035005.htm>

¹¹⁵ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti, fond 832, inv.č. 365, k. 1927

¹¹⁶ Frommer, Benjamin: Národní očista, retribuční poválečném Československu; Academia 2010, s. 251

¹¹⁷ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti, fond 832, inv.č. 365, k. 1927

¹¹⁸ Hejl, V.: Zpráva o organizovaném násilí; Univerzum Praha 1990, s. 16

bezprávím, kterých prý se naše nové demokratické instituce, národní výbory, jejich vyšetřující komise, Sbor národní bezpečnosti, závodní rady a pod. na kolaborantech dopouštějí.“¹¹⁹, byl tak trochu paradoxně Zápotockého spolustraníkem, anarchokomunista a novinář Michal Mareš. Ten sice nabídl nejprve svoje služby Rudému právu, ale když zde byl odmítnut, a přesto, že se Komunistická strana stavěla k jeho smyslu pro kritiku poměrů způsobem vyjádřeným slovy: „Ty musíš a budeš mlčet!“¹²⁰, začal systematicky informovat veřejnost¹²¹ o nepřístojnostech, ke kterým docházelo především v pohraničí, právě v týdeníku Dnešek. Jako jeden z mála se nebál upozorňovat nejen na loupežné chování, i když se ho dopouštěli národní správci, ale také na nejrůznější případy násilí, méně či více bestiálního, i kdyby se ho dopouštěly bezpečnostní složky.¹²² Neměl přitom mezi svými kolegy mnoho souputníků, zejména vlivem atmosféry právní nejistoty, strachu a mnohými hojně užívaných strategií zastrahování. Ostatně, dobový termín gestapismus v tomto směru dokonce naznačuje jistou v praxi přítomnou kontinuitu s tehdy právě minulými válečnými léty.

Když to shrneme, dá se říci, že na podzim 1945 se v otázce retribučního soudnictví vystupňovaly z hlediska vlády dva hlavní problémy. Na jedné straně tu byla absence zákonného prostředku, který by umožňoval postihnout méně závažná provinění retribučního charakteru, což pocíťovali jako komplikaci zejména komunisté. Ti se opírali o tu skupinu obyvatel, která se cítila znepokojena rostoucí skupinou propuštěných poválečných vězňů. Řada z nich po svém propuštění z vazby, ve které byli protiprávně zadržováni týdny a měsíce v často otřesných podmínkách, postupně začínala podávat žaloby na své předchozí vězňatele za urážky na cti, náhrady ušlého výdělků apod.¹²³, či od nich přinejmenším takové žaloby hrozily. To byla komplikace druhá.

---

¹¹⁹ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/035schuz/s035003.htm>

¹²⁰ Mareš, M.: Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince, s. 18

¹²¹ Byl autorem série reportáží uveřejňované pod názvem: Přicházím z periferie republiky., in: Mareš, M.: Přicházím z periferie republiky; Academia, Praha 2009 / Mareš, M.: Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince; Prostor, Praha 1999

¹²² Vilém Hejl uvádí případ záměny dvou občanů stejného jména bydlících navíc ve stejném domě, ve kterém se z redakce časopisu Dnešek angažoval především spisovatel Edvard Valenta. Z obou jmenovců měl ten nevinný tu smůlu, že bydlel o poschodí níž než ten, který byl podezřelý z kolaborace. Bezpečnostní orgány postupující po schodech nahoru proto narazily dříve na jeho byt a při zatýkání se nějakým vysvětlováním nezdržovaly. Přes veškerou Valentovu snahu se nedorozumění vysvětlilo pro nevinně obviněného příliš pozdě. Byl už po smrti, protože při výslechu údajně vyslýchajícimu nešťastnou náhodou spustila pistole. „Podivná kancelářská potřeba“, jak ve své knize situaci trefně komentuje Vilém Hejl.¹²² Takové případy nebyly ničím vzácným. Ostatně, samotný Michal Mareš se kvůli záměně jmen ocitl na dva měsíce v zajetí NKVD. (Hejl, V.: Zpráva o organizovaném násilí; Univerzum Praha 1990, s. 16)

¹²³ Národní archiv, Ministerstvo spravedlnosti, fond 832, inv.č. 365, k. 1934 / Frommer, Benjamin: Národní očista, retribuce v poválečném Československu, s. 254

Oba problémy se vyřešily 27. října 1945 vydáním dekretů č. 137/1945 Sb. a 138/1945 Sb. První z nich prohlásil všechna zatčení provedená před vyhlášením tohoto dekretu za legální. Současně nicméně zavedl pravidlo, že každý zatčený musí být do osmi dnů obviněn nebo propuštěn, což sice představovalo několikanásobek prvorepublikové čtyřiaadvacetihodinové lhůty, nicméně v kontextu poválečné atmosféry to bylo přece jen zlepšení¹²⁴.

Druhý z výše jmenovaných dekretů, tzv. malý retribuční dekret, byl konečně tím mnohými tolik očekávaným nástrojem k trestání provinění, která „velký dekret“ nepostihoval. Tento dekret, který měl dle názvu trestat *některá provinění proti národní cti*, jako například činy, které vzbudily veřejné pohoršení nebo urazily cítění českého lidu, vkládal kompetence, které by za normálních okolností příslušely jen soudům, do rukou národních výborů. Ty měly pravomoc trestat prostřednictvím nově zřízených trestních nalézacích komisí (TNK) dekretem postižené občany dle uvážení odnětím svobody do jednoho roku, pokutou nebo veřejným pokáráním¹²⁵. Tím byly komplikace alespoň prozatím odstraněny a očistě veřejného života naší poválečné společnosti tak už v legislativní rovině nestálo nic v cestě. Pokud jde o materiální a personální podmínky, byla však situace o mnoho komplikovanější. Je třeba říci, že zorganizovat retribuční soudnictví by představovalo náročný úkol i za normálních okolností, bezprostředně po druhé světové válce se však celý justiční systém navíc nenacházel v právě nejakceschopnějším stavu.

---

¹²⁴ Zlepšení z uživatelského pohledu. Pro justiční systém znamenal přesun značného počtu vězňů z policejní vazby do vazby soudní, spojený navíc s povinností rozhodnout ve všech těchto případech do osmi dnů o další budoucnosti obviněného, samozřejmě především obrovský nával práce.

¹²⁵ Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, vyd. 26.11.1945, s. 338

2.2 Nedostatek: Lidé

2.2.1 Soudci a veřejní žalobci

„Pořádala se první sbírka zimních věcí pro německou armádu. Byla chráněna zvláštním vládním nařízením, které hrozilo jediným trestem, trestem smrti tomu, kdo by porušil jakýmkoliv způsobem tuto sbírku. V jednom pražském činžáku si domovnice vzala z této sbírky vlněné punčochy a nahradila je jinými. Její manžel ji udal, protože věděl, že to je nejjistější cesta, jak se zbavit ženy i alimentů. Trest smrti byl jediný trest, který se dal očekávat. Obžalovaná se octla před českým trestním senátem.

Poněvadž v té době mohl soud použití ještě mimořádného zmírňovacího práva, dostala obžalovaná 20 let a v odůvodnění rozsudku bylo uvedeno, že neodcizila nic ze sbírky, nýbrž pouze vyměnila punčochy za jiné. Již to byla odvaha v době, kdy německé úřady čekaly napjatě na exemplární potrestání vinice naším českým soudem. Nejvyšší soud v Brně zrušil tento rozsudek a vrátil novému senátu k novému rozhodnutí a k novému potrestání.

Obžalovaná se octla před senátem soudního rady dr. Petří. Bylo mu naznačováno z vysokých německých míst, jaký rozsudek si přeje třetí říše. Jednací síň byla tehdy přeplněna žurnalisty a pozorovateli. Jaký byl vydán rozsudek? Tento senát zprostil obžalovanou s odůvodněním, že sbírku nijak nepoškodila a že je možné, že do sbírky dala své punčochy, které pravděpodobně mohly býti ještě lepší. (...)

Rozsudek tento byl nejvyšším soudem ještě jednou zrušen, ale senát rady Černíka rozhodl stejně statečně jako senát předchozí. Žádný z těchto soudců nic nedbal na to, že se jim dostávalo rad, aby ženu odsoudili a sebe nevydávali v nebezpečí. Odpověď všech byla stejná: Držíme se litery zákona a jsme nadáni soudcovskou nezávislostí. Neposloucháme proto žádných příkazů, třeba s nejvyšších míst. Život té ženy byl zachráněn odvahou některých československých soudců, kteří nám tím dali nejlepší důkaz o tom, jak oni chápou zásadu své nezávislosti.“¹²⁶

(JUDr. Božena Pátková, PNS, únor 1946)

---

¹²⁶ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/034schuz/s034006.htm>

Tento příklad z doby okupace, který zahrnula do svého projevu v PNS v únoru 1946 poslankyně Božena Pátková¹²⁷, byl přítomnými oceněn potleskem. Značná část protektorátních justičních zaměstnanců, zejména soudců, se však tohoto poválečného uznání již nedočkala. S praxí ukládání mírných trestů českému obyvatelstvu bylo totiž samozřejmě spojeno značné riziko pronásledování ze strany okupantů. A tak přístup českých protektorátních soudců, jimž se nejen podařilo uhájit před protektorátními soudy českou úřední řeč, ale kteří především odolávali nátlaku okupantů na to, aby soudili podle nacistických zásad a nevázáli se přitom platnými zákony, přinesl české justici velké početní ztráty. Část z nich byla odeslána na nucené práce a řada z nich byla předčasně penzionována. Podle Prokopa Drtiny byl z celkového počtu soudců a státních zástupců téměř každý desátý za okupace uvězněn a těchto uvězněných pak bylo 40% popraveno nebo umučeno. Uzavřením vysokých škol byl současně zastaven příliv nových absolventů.

Ve výsledku to znamenalo, že se počet soudců v Čechách a na Moravě dostal počátkem roku 1945 přibližně na polovinu stavu systemizovaného v roce 1938.¹²⁸ Počet ostatních zaměstnanců justice se pak snížil přibližně na 75% početního stavu z předválečného období. Vzhledem k tomu, že pohraniční oblasti byly za okupace přičleněny pod správu německého soudnictví, na zbývající vnitrozemskou oblast ještě i takto kvantitativně zdecimovaný stav justičních pracovníků během okupace vystačil, zejména když uvážíme, že se navíc rozsah činnosti českých soudů neustále postupně zužoval. Po válce se ovšem tato personální situace projevila jako značný problém, který se dlouho nedařilo uspokojivě řešit.

Past, do které se resort ministerstva spravedlnosti po válce dostal, trefně charakterizoval samotný Prokop Drtina, když za dva nejvýraznější prvky současné situace označil „*naprostý nedostatek soudců a státních zástupců*“ spojený s „*nesmírnými pracovními úkoly*“.¹²⁹ A nezdálo se, že by se měl tento stav v dohledné době nějak výrazně vylepšit. Někteří soudci se sice vrátili z koncentračních táborů či z nucených prací a ministerstvo se pochopitelně také snažilo situaci alespoň zmírnit provedením reaktivace okupanty předčasně penzionovaných nebo dokonce propuštěných justičních sil. Podle Prokopa

---

¹²⁷ JUDr. Božena Pátková (1907-1973), advokátka a spisovatelka, poslankyně Prozatímního národního shromáždění za národní socialisty (1945-46), poslankyně Národního shromáždění ČSR (1948-52), poslankyně České národní rady (1969-70).

¹²⁸ Projev Prokopa Drtiny v PNS 20. února 1946, <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/032schuz/s032003.htm>

¹²⁹ Přípis zemskému státnímu zastupitelství v Praze a Brně z 19.12. 1945, NA, MS, fond 832, inv. č. 365, ka 1927

Drtiny však obě skutečnosti přinesly pouze nepatrné pozitivní změny¹³⁰. Situace československé justice byla vyhodnocena jako natolik tísnivá, že začala justiční správa zařazovat na všechna služební místa dokonce i ženy, jak alespoň ve svém projevu v PNS ubezpečoval Prokop Drtina¹³¹. Současně však vyjádřil názor, že na seznamech národních výborů doporučujících vhodné osoby ke jmenování k MLS, nebyl dosud podíl žen „*takový, jak by si zaslouhoval statečný postoj české ženy za války*“.¹³² Snad právě proto ani proklamované využívání služeb justičních pracovníků ženského pohlaví nevedlo k radikálnějšímu vylepšení překerní situace, ve které se československá justice bezprostředně po válce ocitla.¹³³

Na druhé straně navíc zasáhl poválečnou justici také částečný odliv stávajících pracovních sil. Několik desítek soudců odčerpaly ministerstvu spravedlnosti jiné rezorty, například plánovací komise, Hospodářská rada, ministerstvo informací, sociální péče, ministerstvo výživy či StB¹³⁴. Pracovní podmínky navíc do služeb ministerstva spravedlnosti příliš nepřitahovaly ani nové absolventy práv. Podle poslankyně Pátkové bylo během prvních deseti měsíců po osvobození přijato do soudních služeb pouze 46 mladých právníků.¹³⁵ Systemizovaný stav pro obvod zemského soudu jen v Čechách však byl 280 soudcovských čekatelů, 234 jich tedy chybělo.¹³⁶ Poslankyně Pátková glosovala tuto skutečnost slovy: „*Tedy auskultant anebo soudcovský čekatel je dnes neobyčejně vzácný zjev. Pomalu jich bude méně než soudních presidentů, a půjde-li to tak dále, budeme auskultanty hledat jako květ zlatého kapradí v pohádkách, aby naše justice a naše spravedlnost nevymřely.*“¹³⁷

Tento stav nicméně nebyl nepochopitelný. K tomu, aby se soudce mohl stát samostatným soudcem, bylo třeba vykonat po téměř dvaceti letech studia a praxe soudcovskou zkoušku. Nároky na kvalifikaci tedy byly relativně vysoké, přitom pracovní

---

¹³⁰ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/032schuz/s032003.htm>

¹³¹ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/036schuz/s036004.htm>

¹³² Tamtéž; Tímto svým prohlášením si vysloužil v PNS aplaus.

¹³³ Poslankyně PNS za sociální demokracii Adéla Bělíková však viděla situaci ještě trochu jinak. S Prokopem Drtinou se shodla, že národní výbory do svých úvah a činů zařazují ženy méně, než by měly. (Uvedla, že u Národního soudu představují soudkyně z lidu přibližně jednu desetinu přísedících a u pražského MLS ještě méně, přičemž žádná žena na území celého Československa není předsedkyní MLS ani veřejnou žalobkyní.) Na rozdíl od Prokopa Drtiny se však vyjádřila kriticky také k situaci uvnitř justice: „*Ačkoli je jim (míněno ženám) theoreticky dovolen přístup ke všem funkcím, k členství v porotách a není zde vůbec zákonného omezení, přece jenom jsou nakonec ženy vylučovány podle starých zvyklostí z nastoupení místa vedoucího s vyšší kvalifikací, mezi něž patří i obsazování míst krajských soudkyní.*“ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/034schuz/s034010.htm>

¹³⁴ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/034schuz/s034007.htm> (projev poslankyně Pátkové)

¹³⁵ tamtéž

¹³⁶ tamtéž

¹³⁷ tamtéž

podmínky rozhodně nebyly zrovna nejlákavější. Soudce a veřejné žalobce po válce čekali nevděčné, a přitom velmi odpovědné očistné poslání, které navíc byli často nuceni vykonávat vedle svého normálního pracovního výkonu. Za tyto zdvojené pracovní funkce však dostávali jeden plat¹³⁸. Když k tomu připočteme krušné materiální pracovní podmínky¹³⁹, nelze než souhlasit s poslankyní Pátkovou, která je považovala za jednu z hlavních příčin neatraktivnosti soudního prostředí pro nové absolventy.¹⁴⁰ Zejména když na tom ostatní rezorty byly lépe.¹⁴¹

Obnovení českého soudnictví v pohraničí bylo proto za těchto podmínek ještě v únoru 1946, kdy o stavu soudnictví podával Prokop Drtina v PNS svůj první report¹⁴², spíše nedostižnou chimérou. Obnovena byla zatím jen polovina pohraničních soudů, a to ještě velmi provizorně. V rámci zavádění nouzových řešení byly některé soudy spravovány sousedním soudem nebo byly obsazeny jen pomocnými soudci.¹⁴³ Na mnoha místech

---

¹³⁸ Veřejný žalobce u MLS v Jihlavě například uvádí ve svém výkazu pro MS z 12. 1. 1946, že i při počtu šesti veřejných žalobců, působících u zdejšího státního zastupitelství, je retribuční agenda nad jejich síly, protože každý z nich vykonává ještě svojí normální práci u svého úřadu. (NA, MS, fond 832, ka 1929)

¹³⁹ Pravděpodobně nejčastěji artikulovaným sdělením odpovědných osob ministerstvu bylo, vedle neutěšeného stavu soudních budov, konstatování o nedostatku psacích strojů. S trochou nadsázky lze říci, že zejména v počátcích retribučního procesu se téměř žádná zpráva adresovaná ministerstvu spravedlnosti neobešla bez zmínky o psacích strojích. Psací stroje byly po válce rozbité, zpravidla Němci nebo byly odcizeny kýmkoliv, kdo tudy v chaotickém období na rozhraní války a míru zrovna procházel. Pakliže už nějaké psací stroje zůstaly přece jen na místě, byly to často stroje s německými psacími typy. Není divu, že se situace v tomto směru na řadě míst ukázala být skutečně kritická. Charakteristická je v tomto směru situace úřadu veřejné obžaloby v Klatovech z ledna 1946: „*Úřad sice má k dispozici slušný zánovní psací stroj s německými typy a další prostředně opotřebovaný psací stroj s německými typy. Nebylo však možno docílití přestavbu strojů, neboť firmy, které se nabídlly přestavbu provést, svého slibu doposud nesplnily.*“ (Zpráva vedoucího veřejného žalobce v Klatovech; NA, MS, fond 832, inv. č. 365, ka 1929) V této situaci nebylo ministerstvo příliš schopno účinně a rychle pomoci, a tak museli justiční zaměstnanci improvizovat, což se někde dařilo lépe a jinde v podstatě vůbec. Jedním z takových neúspěšných správců byl například prokurátor Dr. Karel Turek, který ještě v lednu 1946 hlásil z Olomouce „*velmi vážnou závadu*“, totiž „*nezbytnou potřebu ještě jednoho psacího stroje*“, který ovšem „*nemůže nikde sehnat*“. A dodává: „*Bylo by smutné, kdyby pro takovouto technickou závadu byla činnost úřadu veřejné obžaloby nadále podlamována.*“ (NA, MS, fond 832, inv. č. 365, ka 1929)

¹⁴⁰ Tamtéž: „*Přála bych paním a pánům poslancům, aby si přišli prohlédnouti budovu největšího pražského soudu, t. j. krajského soudu civilního na Ovocném trhu. Jak nehygienické, přímo zdraví ohrožující místnosti a to také nepřidá na chuti vstupovati do soudních služeb a má to také za následek pokles mínění veřejnosti o autoritě soudce v nedůstojném prostředí. Zejména za dnešního nedostatku otopu, kdy v jedné kancelářské místnosti krajského soudu civilního za plného provozu soudní kanceláře soudili dokonce ještě dva referenti současně obtížné manželské spory s řadou svědků se čtyřmi rozvedenými stranami. Nemusím se tajit tím, že v této úřadovně krajského soudu civilního to vypadá ne jako u krajského soudu na Ovocném trhu, ale spíše jako na perském trhu, a to vážnosti našim soudům nepřidá.*“

¹⁴¹ Československá justice byla opakovaně označována ve srovnání s jinými resorty za „*Popelku státní správy*“ (Drtina, Pátková)

<http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/034schuz/s034007.htm/>

<http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/032schuz/s032003.htm>

¹⁴² <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/032schuz/s032002.htm>

¹⁴³ Soudní rada dr. Jirí Rypáček na Litoměřicko zdolával s pomocí bývalého německého justičního personálu nejen zednické, instalatérské, pokrývačské, sklenářské nebo truhlářské práce na rozbombardované budově justičního paláce, využíval jejich pomoc také při inventarizaci spisového materiálu německých soudů. Ten se mu dle jeho slov z velké části dařilo zajišťovat relativně snadno, jakkoliv připouštěl, že zejména spisy trestního charakteru již nebudou v některých případech dohledatelné,

tvořilo personální obsazení soudů méně než 20% normálního stavu. Takový stav byl nezákonný, což si sice všichni dobře uvědomovali, ale nedalo se nic dělat.

Tak si alespoň Prokop Drtina se svými podřízenými navzájem vyjádřili úctu. Ministr Drtina tak činil, kdykoliv se naskytla příležitost. Děkoval všem účastníkům retribučního procesu za „*neúnavnou a úmornou, namáhavou a těžkou práci*“¹⁴⁴ a nazýval je „*osvědčenými vlastenci*“.¹⁴⁵ Soudci zase vzkázali prostřednictvím poslankyně Pátkové ministru spravedlnosti, že si hluboce váží jeho samého i práce, kterou vykonává a artikulovali také svoje odhodlání „*oddaně a účinně pracovat ze všech sil pro dobré jméno československé justice*“.¹⁴⁶ Nejvíce sil nicméně museli, alespoň zpočátku, napnout veřejní žalobci. Od toho, jak rychle dokázali pracovat oni, se odvíjela činnost jednotlivých MLS. Byla to proto právě státní zastupitelství, která stála na počátku retribučního souzení tváří v tvář největšímu tlaku na výkon a odolnost a nejsilněji pociťovala skutečně na vlastní kůži diskrepanci mezi záměrem vypořádat se s retribučními provinilci co nejrychleji a konkrétními podmínkami, které to v praxi v podstatě znemožňovaly. A překážek, se kterými se museli vypořádat, skutečně nebylo málo. Vedoucí veřejní žalobci o tom ostatně zanechali ve svých výkazech pro ministra spravedlnosti celou řadu dokladů, od těch úsměvnějších až k opravdu dramatickým.

Do první zmíněné kategorie lze zařadit zprávu prokurátora Karla Turka¹⁴⁷, vedoucího veřejného žalobce v Olomouci, v níž se obsírně, téměř až s vědeckým zaujetím, věnoval problému jedné zapisovatelky a dvou referentů. Za závadu, která opravdu zásadně ohrožuje „*plynulý a řádný chod úřadu*“, označil následující, cyklicky se opakující situaci: Dva referenti úřadu veřejné obžaloby si nastudují spisy. Úřad má ale jen jednu zapisovatelku, které mohou „*diktovat do stroje*“. V důsledku toho musí jeden z nich diktát odložit na příští den, jenže naneštěstí, do druhého dne část z toho, co nastudoval, zase zapomene. V případě, že se takový referent rozhodne vyřešit problém tím, že spis sepíše sám, nemá pak zapisovatelka zase čas, přepsat ho na stroji (psací stroj byl

---

jelikož „*stopy v některých kamnech v soudní budově, dále v kotlech ústředního topení svědčí o tom, že patrně mnoho spisů bylo spáleno.*“ Dozvěděl se prý o tom „*z vyprávění některých německých zaměstnanců*“. Aby se však nekompromitoval tím, že by připustil, že vychází s bývalými zaměstnanci německých soudů snad až podezřele dobře, ujasnil tuto svou strategii hned v následujícím odstavci: „*(...) pokládal jsem za nutné zatím opatrně postupovati, aby dle možnosti bylo lze nerušeně převzít spisový materiál pokud bude po ruce a potom teprve se vši přísností zakročiti proti pachatelům a původcům vandalského ničení spisů.*“ (NA, MS, fond 832, inv.č. 365, k. 1925)

¹⁴⁴ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/032schuz/s032001.htm>

¹⁴⁵ tamtéž

¹⁴⁶ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/034schuz/s034007.htm>

¹⁴⁷ Činnost úřadu veřejné obžaloby u mimořádného lidového soudu v Olomouci v roce 1945, 11. 1. 1946 (NA, MS, f. 832, inv.č.: 365, ka 1929)

k dispozici úřadu veřejné obžaloby pouze jeden). Přidělení nové kancelářské síly se Dr. Turek u presidia krajského soudu domáhal marně, a tak agenda státního zastupitelství v Olomouci vážla dál. O to víc vystupňoval olomoucký veřejný žalobce, neschopen v takové situaci improvizovat, svůj apel na ministerstvo, ke kterému se obracel s veškerou důvěrou bezbranného podřízeného, vyjádřenou slovy „*žádám velmi snažně*“.

Ohledně nedostatečného personálního obsazení informoval pana ministra velmi podrobně také Dr. Jaroslav Benda, z jehož zpráv vysvítá konkrétní podoba důvodů, pro které zahájil chebský MLS svou činnost jako poslední. Dr. Benda byl ke svému zděšení pověřen hned dvěma toho času velmi nevděčnými funkcemi. Jednak působil jako chebský vedoucí státní zástupce, později zde však byl ještě jmenován vedoucím veřejným žalobcem u MLS. Ve svojí obšírné lednové zprávě¹⁴⁸ sleduje genezi vývoje obsazení zdejšího státního zastupitelství, kdy byli zpočátku na vyřizování agendy (která koncem roku 1945 konkrétně obnášela 3 250 případů) k dispozici pouze dva státní zástupci, včetně jeho samého. Koncem listopadu sem byl přece jen přidělen na výpomoc ještě okresní soudce Dr. Kratochvíl, který se snažil během prosince zapracovat. Všichni společně se pak při dvanáctihodinové pracovní době pokoušeli udržet při životě chod státního zastupitelství a tím soudnictví místního krajského obvodu. Věnovat se kromě toho ještě spisům, které Dr. Bendovi jako veřejnému žalobci dodaly vyšetřovací komise (a kterých bylo do konce roku 1945, po vyloučení případů patřících před řádné soudy, úctyhodných 1590 s dalšími přibližně 8000 v běhu) označil jmenovaný za fyzicky a technicky nemožné. Přesto se ve svém krátkém volném čase pokoušel zatím alespoň o jejich třídění, s čímž mu pomáhali teprve od ledna 1946 nově přidělení kolegové, okresní soudci Dr. Růžička a Dr. Konšal.

O této celkové personální situaci informoval Jaroslav Benda ministerstvo spravedlnosti od září 1945 každý měsíc minimálně jednou, písemně i osobně, ovšem marně. Pomoc z ministerstva se vesměs mýjela účinkem. Jmenování veřejní žalobci u MLS v Chebu měli totiž často velmi krátkou životnost. Kupříkladu Dr. Konšal z úřadu veřejné obžaloby ohlásil již počátkem ledna, tedy bezprostředně po svém jmenování, blíže nespecifikované, nicméně lékařsky doložené onemocnění. Za necelý měsíc, 28. ledna, pak nastoupil zpět do služby jen proto, aby byl po čtrnácti dnech zneschopněn znovu, tentokrát s výhledem nutného odpočinku minimálně do začátku dubna. Definitivně byl

---

¹⁴⁸ 10. ledna 1946, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1929

Dr. Konšal vysvobozen z Chebu již koncem února výnosem zemského soudu v Praze, který ho povolal do Prahy, ke krajskému civilnímu soudu.¹⁴⁹

Vedoucí veřejný žalobce Dr. Benda projevil v tomto období obavy také o zdraví svého služebně nejstaršího kolegy, státního zástupce Dr. Antonína Vancla, kterého označil za úplně nervově vyčerpaného. Pochybnost vyjádřil taktéž o stavu vlastních sil a fyzických i psychických možností do budoucna vykonávat oba jemu svěřené úřady. Koncem března pak snad ještě překonal zoufalý tón, kterým obvykle referoval na ministerstvo do Prahy o místních personálních poměrech, když rekapituloval svoje pokusy získat intervencí u Okresních správních komisí nové pracovní síly. Nově jmenovaní veřejní žalobci se totiž obvykle tohoto čestného úřadu z nejrůznějších důvodů vzdávali. Tak jako kupříkladu Dr. Josef Königsmark, který by tuto službu republiky dle vlastních slov přijal rád, tím spíš, že byl za války vězněn Gestapem, byl však bohužel *zcela absorbován*¹⁵⁰ jiným důležitým posláním, totiž výkonem funkce vedoucího úředníka oblastního sekretariátu čsl. průmyslu v Karlových Varech. Advokát Miloslav Kořínek a policejní komisař Dr. František Svoboda byli zase plně zaměstnáni funkcemi místopředsedy a předsedy Okresní vyšetřovací komise, v prvním případě ve Falknově nad Ohří, ve druhém v Mariánských lázních. Dr. Miloslav Černý oproti tomu odůvodnil svou rezignaci zdravotními důvody.

Ministr spravedlnosti byl v takových případech nakloněn spíše nerepresivnímu přístupu ke svým podřízeným. Zastával stanovisko, že donucování k výkonu úřadu při očistě národa nejen v případě státních zástupců, ale také u soudců z povolání, či z lidu, by bylo na úkor výkonu této funkce. Pokud tedy došlo k podání žádosti o zproštění z funkce v retribuici, bylo jí zpravidla vyhověno.

Ještě koncem března 1946 tak byl početní stav veřejných žalobců chebského státního zastupitelství stále stejný (agendu zdolávali ve třech), zatímco úřad veřejné obžaloby u MLS obstarávali Dr. Růžička společně s Dr. Bendou sami dva. Zhoršení zdravotních problémů následkem přepracovanosti pak vrchní veřejný žalobce Benda znovu hlásil na ministerstvo v druhé polovině března 1946 a současně „*snažně žádal*“ ministerstvo o jmenování alespoň dvou dalších veřejných žalobců.¹⁵¹ Přesto ještě ani v polovině dubna nebyla situace o mnoho lepší, ba dokonce hrozilo, že bude MLS v Chebu nucen zastavit

---

¹⁴⁹ NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1927

¹⁵⁰ NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1936, Cheb

¹⁵¹ tamtéž

svou činnost pro nedostatek vypracovaných žalob¹⁵², což ovšem tentokrát Dr. Benda konstatoval o poznání rezignovanějším tónem, než kdykoliv předtím.

Posily nakonec opravdu došly, ale až v červnu¹⁵³. To už ovšem bylo nejen pro vrchního veřejného žalobce Bendu, ale i pro jeho náměstka Dr. Vancla patrně trochu pozdě. Další hlášení na ministerstvo je totiž formulováno 23. července již Dr. Zdeňkem Kratochvílem jako zastupujícím veřejným žalobcem¹⁵⁴. Konstatuje v něm, že kolegové Vancel a Benda odešli na zdravotní dovolenou, podobně kolega Růžička, který si vybírá dovolenou řádnou, z nových červnových posil pak zbyl jen Dr. Lev, a tak tu spolu zdolávají agendu sami dva. Zároveň Dr. Kratochvíl žádal ministerstvo o posily. A kupodivu, pomoc přišla tentokrát nečekaně rychle. Již o 14 dní později je v přípisu ministerstvu spravedlnosti¹⁵⁵ zmiňován jako vedoucí veřejný žalobce nikoliv Dr. Kratochvíl, ale zdejší státní zástupce Karel Soukup¹⁵⁶, který patrně v rámci nového efektivnějšího pracovního stylu již na ministerstvo nepsal, nýbrž telefonoval. O dalším vývoji u MLS v Chebu se proto dozvídáme z vyčerpávající zprávy správce krajského soudu a přednosty MLS Dr. Františka Titmana¹⁵⁷, kterou sepsal 10. října 1946.¹⁵⁸ Informuje v ní ministerstvo o tom, že mezi Dr. Kratochvílem a Dr. Soukupem došlo k dohodě, v jejímž rámci si mezi sebou rozdělili vedení státního zastupitelství a úřadu veřejné obžaloby u MLS. Oba úřady přitom byly personálně i místně odděleny, jak Dr. Titman s jistým uspokojením konstatoval. Mohl si prý tak teď být konečně opravdu jistý, že pracovní síly, které přidělí k dispozici veřejnému žalobci při MLS, se budou věnovat opravdu jen retribučním záležitostem. Skrytý osten vůči vedoucímu veřejnému žalobci Dr. Bendovi, který ostatně na svojí zdravotní dovolené nastoupené v červenci už zůstal, podobně jako i jeho náměstek Dr. Vancel, obsažený v této poznámce, rozvedl Dr. Titman v jedné ze svých pozdějších zpráv na ministerstvo, kde označuje činnost veřejného žalobce v Chebu do srpna 1946 za „*celkem nepatrnou*“¹⁵⁹, protože Dr. Benda dával před retribučním

---

¹⁵² tamtéž

¹⁵³ Do té doby stačil tempu veřejného žalobce pouze jediný retribuční soudce. (Zpráva správce krajského soudu Dr. Titmana ministru spravedlnosti; NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1936, Cheb)

¹⁵⁴ NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1936, Cheb

¹⁵⁵ tamtéž

¹⁵⁶ Příčiny služebního postupu státního zástupce v Chebu (od 21. 1. 1946), Dr. Karla Soukupa, jsou nejasné, zvláště se zřetelem ke skutečnosti, že byl v březnu 1946 nálezem očištění komise při ONV v Českých Budějovicích (místě svého předchozího působení) uznán vinným, že se za okupace prohřešil *proti národní cti a proti povinnosti národní soudržnosti* tím, že jeho odborná spolupráce s Němci přesáhla meze *průměrného nařízeného výkonu*, a navíc se ucházel u německých úřadů o povýšení. (Potrestán měl být přeložením na jiné služební místo, ale odvolal se k vrchní OK u ZNV v Praze.)

¹⁵⁷ Původně od krajského trestního soudu v Praze.

¹⁵⁸ tamtéž

¹⁵⁹ NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1936, Cheb

soudnictvím běžným trestním věcem. Úřadu veřejné obžaloby u MLS pak Dr. Titman přidělil 9 soudců a 7 kancelářských sil (tedy počet, o kterém se bývalému vrchnímu veřejnému žalobci Bendovi ani nesnilo) a odhadoval, půjde-li vše podle plánu, že by mohla být veškerá retribuční agenda vyřízena do poloviny prosince 1946.

Plán se sice splnit nepodařilo, ale o tom, nakolik se situace v Chebu po personální stránce zlepšila svědčí skutečnost, že mohl být veřejný žalobce Josef Lev poslán zachraňovat situaci k okresnímu soudu v Lokti, kde došlo vlivem vleklého onemocnění dosavadního přednosty Karla Jägera k personální krizi.¹⁶⁰

Jak je zjevné, rychlost zdolávání retribuční agendy do značné míry závisela na tom, jakým tempem dokázali veřejní žalobci zpracovávat jednotlivé žaloby. Při nedostatečném personálním obsazení, které na mnoha místech¹⁶¹ způsobovalo stav, ve kterém byli veřejní žalobci nuceni kumulovat více funkcí, přičemž každá z nich by vydala na plný úvazek, je jasné, že jádro jejich problémů leželo ve stresu způsobeném pracovním přetížením. Navzdory všem překážkám se však veřejným žalobcům postupně dařilo zdolávat retribuční materiál a pomyslnou štafetu tíhy národní očisty předávat jednotlivým retribučním soudcům. Ti se následně museli potýkat se specifickým souborem komplikací.

Retribuční soudnictví bylo předně od počátku pod drobnohledem široké veřejnosti. Ten byl demonstrován nejen zájmem medií, ale také přímo. Zejména v počátcích retribučního souzení měli proto obžalovaní, jejichž případy byly posuzovány jednotlivými senáty MLS mezi prvními, velmi špatné vyhlídky. Tento fakt dobře demonstruje veřejná poprava historika Josefa Pficnera, ke které došlo počátkem září 1945. Josef Pficner, náměstek primátora Prahy z dob okupace a bývalý profesor pražské německé univerzity byl postaven před pražský MLS jako první a na jeho rychlé odsouzení byl činěn nátlak z nejvyšších míst¹⁶². Jaroslav Drábek, vedoucí veřejný žalobce MLS v Praze, který se tomuto případu věnoval osobně, ve svých pamětech zalitoval, že neměl více času na shromáždění a přípravu materiálu. Ne snad, že by Pficnerův případ neskončil rozsudkem smrti tak jako tak, ale mrzelo ho, že nemohl předvést veřejnosti Pficnerova provinění v plném rozsahu. Nebylo toho však třeba, na Pficnerovu veřejnou popravu na dvoře pankrácké věznice již i bez toho čekal třicetitisícový dav, ve kterém nechyběly ani děti.

---

¹⁶⁰ tamtéž

¹⁶¹ Kumulace funkcí kvůli personálnímu nedostatku nebyla pouze záležitostí pohraničí, jak by se mohlo zdát. Podobné problémy hlásily například i úřady veřejné obžaloby například v Jihlavě, Klatovech nebo Mladé Boleslavi (NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1937 a 1938)

¹⁶² Drábek, J.: Z časů dobrých i zlých, s. 107.

Celý výjev byl koncipován jako představení, jež mělo dle tisku evokovat popravu sedmadvaceti českých pánů¹⁶³. Dr. Drábek popsal celou situaci následujícím způsobem: „*Mně nebylo dobře, když jsem kráčel v průvodu za odsouzeným. (...) Kat byl v nějaké staré gestapácké uniformě s vysokými botami a svědci tvrdili, že dal Pficnerovi pod šibenici políček*¹⁶⁴, protože provolával slávu Německu. Já to neviděl, protože jsme s předsedou soudu stáli na opačné straně. Ale jakmile jsme se to dozvěděli, žádali jsme, aby věc byla vyšetřena. (...) Podali jsme o tom ihned zprávu a myslím, že sám jsem měl příležitost zmínit se o tom prezidentu Benešovi na obědě, který později pořádal na počest vedoucího prokurátora u Mezinárodního soudu v Norimberku, člena Nejvyššího soudu Spojených států Roberta Jacksona.“¹⁶⁵ Intervence na obědě patrně padla u prezidenta Beneše na úrodnou půdu, soudě podle slov, které této události později věnoval ve svých pamětech¹⁶⁶. V každém případě byla tato první veřejná poprava také veřejnou popravou poslední, napříště již byla divácká účast na popravách retribučních vězňů regulována prostřednictvím systému udílení speciálních propustek. Zájem veřejnosti ovšem tímto opatřením (alespoň prozatím) nijak oslaben nebyl.

Časté byly více či méně spontánní protestní akce, na nichž se zpravidla tlačilo na urychlení retribuce nebo se vyjadřovalo pobouření nad nízkou výkonností nejrůznějších MLS, popřípadě nad mírnými rozsudky. Do čtrnácti dnů po veřejné popravě Josefa Pficnera tak například přišel na ministerstvo spravedlnosti dopis, ve kterém závodní rada dolu Max a Pražské železárenské společnosti v Libušíně kvituje s povděkem tento slibný počátek „*očišťovací akce od všech zrádců a vrahů našeho národa*“, současně však vyjadřuje znepokojení nad průtahy se zřizováním dalších MLS, kde se snaží „*jednotliví nepřátelé lidu oddálit spravedlivý soud*“ a žádají, aby bylo u nich, v kladenském kraji, zasedání lidových soudů, pokud možno maximálně uspíšeno¹⁶⁷.

Také MNV v Prackovicích nad Labem společně s místní organizací KSČ a Jednotným svazem zemědělců apelovalo ve svojí rezoluci¹⁶⁸ na co nejrychlejší zřízení místního lidového soudu. Opíralo se přitom o „*všeobecné kategorické přání obyvatel*“, kteří už se

¹⁶³ Frommer, Benjamin: Národní očista, retribuce v poválečném Československu, s. 142

¹⁶⁴ Kat František Nenáhlo tímto svým činem „proslul“. Tento navrátilce z koncentračního tábora, příslušník StB, a alkoholik, se stal patrně nejvýkonnějším československým katem, za svoji kariéru, provedl přibližně 100 exekucí, včetně popravy K.H. Franka. (Pejčoch, I. – Plachý, J.: Ženy na popravišti, s. 7)

¹⁶⁵ Drábek, J.: Z časů dobrých i zlých, s. 108.

¹⁶⁶ „*Výsledek byl žalostný a zahanbující senzacechtivostí pražských lidových mas. (...) Politováníhodné rovněž je, že postihla (míněno veřejná poprava) právě profesora Pficnera, jenž přese všechny své hříchy radniční německé krutovlády nad Prahou nebyl přece oním typem gestapáckého hrdlořeza, u něhož taková potupa byla by spíše ospravedlnitelná.*“ (Drtina, Prokop: Československo, můj osud; II/1, s. 124-125)

¹⁶⁷ NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1927

¹⁶⁸ tamtéž

nemohli dočkat „*potrestání katanů*“. Autoři si při stylizování rezoluce pro zvýšení efektu neodpustili trochu toho poválečného patosu: „*Nedopustíme, aby matky, manželky a děti padlých mučedníků národa se na nás dívali s vyčítavým pohledem v uplakaných očích a otázkou na rtech „Odsoudili jste“?*“ Ministerstvo následně občany Prackovic obratem ujistilo, že zřízení lidového soudu, kterého se tolik domáhají, je již v běhu.

Podobných dopisů, žádostí nebo rezolucí docházela na ministerstvo celá řada, a zdaleka ne všechny byly stvořeny členy komunistické strany nebo organizacemi, u kterých lze komunistický vliv důvodně předpokládat. O to, aby se na očistu nezapomínalo, dbal poměrně výrazně také například Svaz osvobozených politických vězňů a pozůstalých po obětech nacismu, který se k průběhu retribuce nejen často vyjadřoval, ale pořádal i nejrůznější veřejné akce. Z těchto událostí bych vyzdvihla manifestaci s názvem „*Již nikdy Mnichov*“, která proběhla v březnu 1946 v Dobrušce pod záštitou místního MNV ve spolupráci s Jednotou čsl. obce legionářské, Družinou válečných poškozenců a za účasti zástupců všech politických stran.¹⁶⁹ Na této pamětní akci padly výzvy k jednotnému boji „*proti všemu, co jen zdaleka připomíná fašismus, nacismus a reakci*“. K boji, který neskončil porážkou hitlerovského Německa, protože jen prostřednictvím takového boje lze předejít opakování 15. března.

Podobně také Svaz české mládeže v Plzni odkryl jinou inspirační tradici, než byla ta komunistická, když se ve svém apelu na urychlení retribuce odvolal na text staré sokolské písně: „*...a kdo se odrodí, čepelem v tu zrádnou hruď!*“¹⁷⁰

Jak je zřejmé, právníci, kterým byla svěřena aktivní účast na retribuční očiště, se ocitli ve velmi vratkém postavení. Každý jejich krok byl sledován a přísně hodnocen. Zejména nebylo radno chovat se korektně k Němcům a hodnotit jejich provinění objektivně, byť v rámci retribučního dekretu. Bylo pak velmi snadné dostat se do problémů.

Obvinění tohoto charakteru čelil na jaře roku 1946 například přednosta MLS v Litoměřicích, Dr. Zdeněk Beneš. V polovině dubna došlo na ministerstvo spravedlnosti skrze prostředníka upozornění od člověka, který neuvedl svoje jméno, ale byl oním prostředníkem charakterizován jako někdo, kdo se „*choval vždy národnostně bezvadně*“¹⁷¹. Tomuto anonymnímu pisateli se zdálo, že Dr. Beneš stále provokativněji nadřzuje Němcům, na které je mnohem mírnější než na Čechy, protože podléhá jejich „*temným intervencím*“. Celá věc se následně stala předmětem vyšetřování prezidia

---

¹⁶⁹ NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1927

¹⁷⁰ tamtéž

¹⁷¹ NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1938, Litoměřice

zemského soudu v Praze. Výsledky šetření nicméně podezření vůči Dr. Benešovi nepotvrdily. Tvrzení, že jmenovaný působil v Litoměřicích již před válkou a zná se proto (příliš) dobře se zdejšími německými společenskými špičkami bylo vyvráceno, stejně jako informace o tom, že Dr. Beneš intervencemi u ostatních soudců prosazuje propouštění Němců na svobodu a zvýhodňuje německé vězně při povolování návštěv. Nakonec ale prezident zemského soudu, Dr. Růžička, Dr. Benešovi přece jen něco vytknul, a to, že „*poměrně dosti ochotně poskytoval informace Němcům, i když se tak stalo v rozsahu přípustném podle předpisů trestního řádu*“¹⁷² a do budoucna ho nabádal k větší rezervovanosti vůči klientům německého původu. Správce krajského soudu v Litoměřicích se k přátelské domluvě připojil doporučením, aby se Dr. Beneš v kontaktu s Němci „*zejména vyhnul všemu, co by v očích neinformované veřejnosti mohlo buditi dojem určité blahovůle*.“¹⁷³ Těžko říci, vzal-li si Dr. Beneš tyto rady k srdci, ale vzhledem ke skutečnosti, že na něj již žádné další oznámení nepřišlo a že dovedl agendu litoměřického MLS ke zdárnému konci, lze soudit, že ano.

Komplikovanější situace pro soudce nastala, kombinovalo-li se nařčení ze sympatií vůči Němcům s leckde napjatou komunikací mezi úřady lidové správy a místními představiteli justice. V takové situaci se ocitl Dr. Pavlík, soudce u MLS v České Lípě a současně náměstek přednosta tohoto soudu, když čelil stížnosti, která tentokrát nebyla anonymní. Byl pod ní podepsán předseda místního ONV. Také požadavek na způsob nápravy byl velmi konkrétní. Předseda ONV ve svém podnětu pro ministerstvo spravedlnosti výslovně žádal Pavlíkovo odvolání, pokud by se prokázaly zvěsti o tom, že soudí příliš pomalu a postupuje příliš blahovlnně vůči souzeným Němcům. Také v tomto případě Pavlíkův nadřízený, přednosta MLS v České Lípě, svého náměstka hájil. Ve zprávě na ministerstvo o výsledku šetření v této věci zdůraznil, že soudce může zpracovat jen tolik případů, kolik mu dodá veřejný žalobce¹⁷⁴ a že Dr. Pavlík nemá žádné nedodělky. Druhou výtku pak označil za omyl, který by ani neměl komentovat, vzhledem k tomu, že se jedná o nepřípustný útok na soudcovskou nezávislost. Přesto si komentář neodpustil, v té době totiž již byly k dispozici přehledy činnosti jednotlivých MLS. Z nich podle něj jasně vyplývalo, že právě ten českolipský nesoudí o nic mírněji než MLS jiné. Odvolat Dr. Pavlíka proto pobouřeně odmítl.¹⁷⁵

---

¹⁷² tamtéž

¹⁷³ tamtéž

¹⁷⁴ Úřad veřejné obžaloby byl v České Lípě přetížen podobným způsobem, jako v Chebu nebo v pohraničí obecně.

¹⁷⁵ NA, MS, f. 932, inv.č. 365, ka 1935, Česká Lípa

Když se k udání spojenému s vážou autority místního úřadu lidové správy připojil ještě tisk, jednalo se pak z perspektivy člověka, který tomu všemu musel čelit, o situaci opravdu značně svízelnou a stresující. Jako doklad může posloužit případ Dr. Štěpanovského, přednosta mělnického soudu, který udělal takovouto neblahou zkušenost s místními představiteli ONV, zejména pak s jeho předsedou Bedřichem Šťastným. Na jeho případ upozornil v týdeníku Dnešek Michal Mareš.¹⁷⁶ Jak se mu podařilo pro něho obvyklou intenzivní investigativní činností vypátrat, soudce Štěpanovský se dostal již za okupace do konfliktu se svojí sousedkou, známou udavačkou, a shodou okolností také bývalou ženou poválečného předsedy ONV, paní Šťastnou. Ve strachu před udáním, kterým mu za okupace údajně vyhrožovala (navíc den po zastřelení jeho bratra v souvislosti s „vyšetřováním“ atentátu na R. Heydricha), se Dr. Štěpanovský raději ukryl do nemocnice, kde zůstal téměř až do konce války. Paní Šťastná nakonec svou výhrůžku přece jen splnila, ale s jistým zpožděním. Proti Dr. Štěpanovskému podala trestní oznámení až po válce. Příliš se jí to ovšem nevyplatilo. Nejen že soud shledal obvinění neopodstatněným a zastavil trestní řízení, navíc ale při té příležitosti vyšla najevo udavačská minulost paní Šťastné. Ta byla MLS následně potrestána rokem těžkého žaláře. V ten okamžik se do věci vložil její bývalý manžel, předseda ONV Bedřich Šťastný a nechal Dr. Štěpanovského odvést příslušníky SNB na pražskou Pankrác. Tam se nicméně zanedlouho zjistilo, že se Dr. Štěpanovský ničím neprovinil. Celá událost byla prohlášena za přehmat a dotyčný byl neprodleně propuštěn, aby se v Mělníku mohl opět ujmout svého soudcovského úřadu. V místním tisku byl však napadán i po svém návratu. Michal Mareš popsal tísnivou atmosféru kanceláře Dr. Štěpanovského následujícím způsobem: *„Než přijdete k onomu přednostovi samému, procházíte pokojem, v němž sedí úředník, který vás zadrží otázkami: proč k šéfovi jdete, co mu chcete, v jaké záležitosti a kdo jste! Exponent pana Šťastného, toho dojmu se nelze zbavit. (...) Když onen hlídač uslyšel, kdo jsem a že přicházím jako novinář, radost neměl a nelibě svolil, abych jako svobodný občan a žurnalista šel k svobodnému soudci. (...) Mnoho jsem se od jmenovaného soudce nedozvěděl, neboť, zdá se, měl obavy se mnou otevřeně mluvit. (...) Tedy představte si, onen nezávislý soudce působí dojem zakřiknutého, nesvobodného člověka. Přesvědčil jsem se, myslím, o tom, že je ze všech stran hlídán a kontrolován.“*¹⁷⁷

---

¹⁷⁶ Historie jednoho diktátorka, 19.6. 1947, in: Mareš, M.: Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince, s. 315-322.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 315

Pracovní podmínky, které vytvořila státním zástupcům a soudcům kombinace poválečného chaosu s radikálními prvky, nově zaváděného systému národních výborů společně se zjitřenou celospolečenskou atmosférou, nebyly záviděnihodné. Takto vzniklá situace přispívala k nebyvalému pracovnímu zatížení navíc ještě pocit nejistoty postavení jednotlivých představitelů justice. Ocitli se na horké půdě. Ti z nich, kteří se navíc zúčastnili probíhajícího retribučního dobrodružství museli zvládat ještě další výzvy. Jednou z nich byl experiment se zapojením soudců z lidu.

2.2.2 Soudci z lidu

„Toto je soudruh, já nehlasuji.“¹⁷⁸

Tento výrok na adresu obžalovaného si vyslechl předseda MLS v České Lípě v průběhu porady o rozsudku od nejmenovaného přísedícího z lidu. Ve svojí závěrečné zprávě na ministerstvo ho ocitoval přednosta tohoto soudu a formuloval tak jeden z problémů, se kterými se soudci z povolání během svojí spolupráce s lidovými soudci setkávali. Současně nicméně uvedl, že takovéto případy, u kterých byla rozhodující pro výrok o vině příslušnost k politické straně, byly „*bohudík vzácné*“.¹⁷⁹ Zase tak vzácné ale pravděpodobně nebyly, uvážíme-li, že se o podobné poznatky měla potřebu podělit také nezanedbatelná část zbývajících přednostů MLS¹⁸⁰. Politické pohnutky u části soudců z lidu výslovně připouštěla přibližně jedna třetina přednostů MLS, když byli bezprostředně po ukončení svojí retribuční činnosti pověřeni, aby zhodnotili výsledky této svojí práce a podělili se i o svůj názor na retribuční dekret jako takový a praktické aspekty jeho uplatňování v praxi. Jejich nashromážděné zkušenosti pak měly sloužit při formování budoucího trestního zákonodárství. I když někteří přednostové MLS pojali tento úkol zodpovědněji než jiní, výsledkem byla ve většině případů velmi obsažná zpráva.

---

¹⁷⁸ Závěrečná zpráva přednosta MLS v České Lípě, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

¹⁷⁹ tamtéž

¹⁸⁰ Také například přednosta MLS v Táboře zmínil, že při hlasování o vině někteří lidoví soudci působili, jako kdyby měli přímo příkaz, jak hlasovat. Často také údajně hlasovali podle soc. postavení obžalovaného.

Působení soudců z lidu bezvýhradně kladně oceňovali pouze dva (Plzeň a Hradec Králové)¹⁸¹, další dva, přednostové ostravský a mostecký, naopak konstatovali, že se podle jejich názoru přisedící z lidu neosvědčili vůbec. První z nich, přednosta MLS v Ostravě přitom připouštěl, že zaznamenal i pozitivní zážitky se soudci z lidu, nicméně některé konkrétní zkušenosti¹⁸² s těmi z nich, kteří byli „nepoučitelni“ ho vedly k hodnocení, že „*po takových zkušenostech nelze tvrditi, že by se laický živel byl osvědčil.*“ Přednosta MLS v Mostě zase zdůrazňoval, že řízení s nimi je těžkopádné a alibisticky dodával, že se koneckonců oni sami vyjádřili, že být soudcem je těžké a „*všichni*“ si oddychli, že retribuční období končí.¹⁸³

Převážná většina přednostů MLS pak sice celkově hodnotila spolupráci se soudci z lidu jako plodnou, za tímto kladně vyznívajícím shrnutím však v drtivé většině případů následovalo nějaké „ale“. Mezi nejčastější výhrady vůči lidovým soudcům patřila jejich ovlivnitelnost, a to nejen v závislosti na příslušnosti k politické straně, ale také na působení tisku nebo veřejnosti obecně. Ke zvláště markantním případům takového ovlivnění pak docházelo, když se obě tyto složky spojily. Jeden takový případ uvedl přednosta kutnohorského MLS. Jednalo se o kauzu Ing. Stanislava Horčičky, ředitele závodu Sativa. Míra ústupků okupační moci, kterých se Horčička v zájmu zachování Sativy za války dopustil, byla po roce 1945 ohodnocena jako dostatečná pro zahájení trestního řízení před MLS. Podle jeho přednosta měla „*tisková kampaň jedné politické strany za následek takové ovlivnění soudců z lidu, že se neodvážili účastnit hlasování o rozsudku, snad z obavy, že by obžalovaný mohl být zproštěn, raději se vzdálili z porady, čímž zmařili vynesení rozsudku.*“¹⁸⁴ Touto politickou stranou mínil KSČ. Dva redaktory Rudého práva, Oldřicha Švestku a Vojtěcha Dolejšího, dokonce později soukromě zažaloval Horčičkův obhájce, JUDr. Kamill Resler. Předmětem této žaloby byl podle něj zavádějící článek, ve kterém redaktoři obviňují Dr. Reslera z toho, že se v zájmu svého mandanta zasadil o výměnu několika soudců z lidu, kteří byli Ing. Horčičkovi příznivěji nakloněni než ti předchozí. Resler nepopřel, že výměny skutečně docílil, zdůraznil však

---

¹⁸¹ Přednosta plzeňského MLS oceňoval dobrý výběr lidových soudců zdejšího ONV, zdůrazňoval dobré zkušenosti s nimi a přátelské vztahy vespolek, nejen mezi soudci z lidu navzájem, ale také mezi soudci z lidu a soudci profesionálními. (Závěrečná zpráva přednosta MLS v Plzni, NA, MS, f. 932, inv.č. 365, ka 1942)

¹⁸² Během procesu prý zastihl předseda senátu, krajský soudce Ladislav Nesvadba před hlavním líčením dva z přisedících, jak přemlouvají veřejného žalobce, aby rozšířil žalobu o delikt, za který hrozil trest smrti. (Závěrečná zpráva přednosta MLS v Ostravě, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942)

¹⁸³ Závěrečná zpráva přednosta MLS v Mostě, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

¹⁸⁴ Závěrečná zpráva přednosta MLS v Kutné Hoře, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

svoje důvody, pro které to udělal. Původní skupina lidových soudců totiž prý byla tvořena pouze členy KSČ, což bylo podle Reslera na překážku nezávislosti soudu¹⁸⁵.

Tím se dostáváme k dalšímu okruhu komplikací, se kterými se předsedové jednotlivých senátů MLS museli potýkat. Původní představa podoby retribučního senátu zahrnovala čtyři soudce z lidu proto, aby byla jejich prostřednictvím zastoupena každá ze stran Národní fronty. V praxi se ovšem často stávalo, že některý z lidových soudců na přelíčení zkrátka nedorazil, a tak bylo třeba rychle sehnat náhradníka. Při výběru takového náhradníka pak z pochopitelných důvodů hrála spíše než politická příslušnost roli blízkost jeho bydliště k místu konání přelíčení. Pokud takto nedorazilo přisedících hned několik (což nebyl nijak řídký jev), mohlo se pak stát, že mezi náhradníky převládali členové pouze jedné politické strany. To nejen odporovalo pravidlům uvedeným v dekretu, ale za určitých okolností mohl takový stav vést ke snížení objektivity soudu. Zejména když, tak jako v případě Ing. Horčičky, soudili čtyři komunisté jednoho továrníka.

Případů, kdy soudci z lidu šidili docházku, v průběhu retribuce stále přibývalo. Shodli se na tom alespoň ve svých závěrečných zprávách téměř všichni přednostové MLS. Zmiňovali v nich cosi jako syndrom postupného ochabování zájmu o retribuční soudnictví. Zpočátku prý soudci z lidu přijímali svojí novou ostře sledovanou funkci velmi zodpovědně, což se projevovalo nejen svědomitostí nebo poctivou docházkou, ale také přísnými rozsudky¹⁸⁶. Ke konci retribučního období pak byli mnohem shovívavější, podle některých až „*bezdůvodně mírní*“¹⁸⁷. Zmiňována byla i únava a nechuť. To vedlo kromě nesnází s absencemi také k jednomu z nejkritizovanějších efektů provázejících retribuci, totiž ke skutečnosti, že za stejný trestný čin byly na počátku celého období udíleny tresty mnohem vyšší než na jeho konci. Někteří z přednostů se pokusili dokonce o odhad, kdy podle nich přibližně došlo k tomuto zlomu v přístupu lidových soudců. Tak například podle olomouckého přednosty nastala „*ponenáhlu změna (...) asi tak od července 1946*“¹⁸⁸, podobně i chrudimský a táborský přednosta situovali tento předěl do poloviny roku 1946¹⁸⁹. V Novém Jičíně pak podle zdejšího přednosty MLS došlo ke zlomu již v březnu 1946, kdy „*zájem veřejnosti na retribučním soudnictví slábl, a naopak*

---

¹⁸⁵ Drápal, Jakub: Poslušen zákonů své země a svého stavu, Kamill Resler – obhájce K. H. Franka, s. 190.

¹⁸⁶ Někdy prosazovali vyšší trest, než navrhl žalobce a občas i vyšší než stanovoval zákon, předseda senátu pak v těchto případech musel „v několika ojedinělých případech dlouho vysvětlovat a přemlouvat, že lze soudit a trestat jen dle zákona“. (Závěrečná zpráva přednosty MLS v Opavě, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942)

¹⁸⁷ Závěrečná zpráva přednosty MLS v Uherském Hradišti, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

¹⁸⁸ Závěrečná zpráva přednosty MLS v Olomouci, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

¹⁸⁹ Závěrečná zpráva přednosty MLS v Chrudimi a v Táboře, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

vzrostl zájem na rychlém odsunu Němců“.¹⁹⁰ Přednosta opavského MLS pak jako jediný ze všech připustil, že „vytrpěná muka z okupace“¹⁹¹ jako příčina vynášení nestejně vysokých trestů při téže skutkové podstatě na začátku a na konci retribučního období, nepůsobila jen na soudce z lidu, ale i na soudce z povolání.

Jako další problém lze vnímat i skutečnost, že někteří z lidových soudců se v průběhu retribuice sami stávali předmětem zájmu vyšetřovacích nebo trestních nalézacích komisí. A nejen to. Někdy se navržený soudce z lidu dostal do hledáčku úplně jiných úřadů. Případ tohoto druhu se odehrál na Chebsku a jeho aktérem se stala americká zpravodajská služba poté, co provedla koncem července 1945 kontrolu věznice v Kraslicích na Sokolovsku. Zjistila během ní, že se třiatřicetiletý dozorce František Horák, který před CIC uprchl na území kontrolované SSSR, dopustil na věznicích celé řady nepravostí. Americký guvernér v Kraslicích Capt. Lambert ve své žádosti o Horákovu propuštění z vězeňských služeb, určené přednostovi krajského soudu v Chebu, Dr. Titmanovi, uvádí jejich celý výčet: „*Při výslechu tloukl vězně hlavou do zdi a pak vlastní krev museli olizovati. (...) Mezi prsty vkládal vězňům hořící cigarety, aby je tímto způsobem donutil k mluvení. Každý den byli vězňové odváděni na dvůr, tam byli postaveni do dvou řad proti sobě a museli se navzájem tlouci. Když se sami navzájem netloukli příliš silně, byli dozorcem bití řemenem na hlavu. Dále museli vězňové každý den provádět sport. Pod slovem sport se rozuměla následující cvičení: vězňové museli po břicho lézt přes dvůr, a přitom byli bití řemenem přes hlavu, kopáni do hlavy a celého těla. V září 1945 vrátil se Horák do Kraslic a jest od té doby zase zaměstnán jako dozorce vězňů.*“¹⁹² V téže době byl Horák navržen na soudce z lidu u MLS v Chebu. Dr. Titman se obával, aby americké úřady v této věci neučinily nějaký zákrok a nepoškodily tak prestiž československého státu. Doporučil proto, aby byl Horák „*v zájmu dobrých styků čsl. justičních orgánů a americké civilní správy ustanoven pomocným zřízencem (...) v ruské zóně.*“¹⁹³ Titmanovo řešení „sejde z očí, sejde z mysli“ vyloučilo tedy také možnost, že by se František Horák stal přísedícím u MLS v Chebu, ovšem zdá se, že nebýt aktivity amerických úřadů, nikdo by v tom neviděl problém. Ostatně, Horák byl za okupace sám vězněm, čímž získal jako nacisty perzekvovaný český občan v chápání svých současníků určitou těžce zpochybnitelnou prestiž.

---

¹⁹⁰ Závěrečná zpráva přednosta MLS v Novém Jičíně, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

¹⁹¹ Závěrečná zpráva přednosta MLS v Opavě, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

¹⁹² NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1936

¹⁹³ NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1936

Přednosta MLS v Chebu ve svojí závěrečné zprávě ministerstvu žádný podobný incident nezmínil, naopak, o soudcích z lidu se vyjadřoval v superlativech, byť připouštěl, že ke konci retribuice trochu vázla docházka. Důsledky nedostatečného vstupního prověření přísedících z lidu jsou v závěrečných zprávách přednostů MLS obecně tematizovány minimálně. Pouze mladoboleslavský přednosta zmiňuje, že pokud se soudci z lidu sami ocitli před soudem, či TNK, nebyli pak jednoduše do svojí funkce povoláváni.¹⁹⁴ Lze proto jen těžko usuzovat, jak velká část soudců z lidu měla sama problémy se zákonem a o kolika trestech rozhodli, než se na to přišlo.

Pokud jde o osobní vlastnosti a zkušenosti lidových soudců, jako nedostatek byla přednosta MLS ve čtyřech případech zmíněna sporná úroveň inteligence či vzdělání některých z nich, což znesnadňovalo pochopení složitějších případů, u kterých jim občas zůstávala *pravá podstata věci záhadou*¹⁹⁵. Ve dvou případech pak bylo jako handicap, ještě prohlubující už i bez toho spornou objektivitu soudců z lidu, zmíněno ženské pohlaví.¹⁹⁶ Oceňování byli naopak v několika případech výslovně lidoví soudci „*perzekvovaní za okupace*“¹⁹⁷ ideálně ještě „*z řad inteligence*“¹⁹⁸, jako dodal jičínský přednosta. Díky tomu, že na vlastní kůži poznali bezpráví, soudili prý sami s o to větším citem pro přiměřenost trestu. Obecně přinesli soudci z lidu například podle přednosta MLS v Uherském Hradišti „*nové životní náhledy, citové a lidsky zaměřené*“¹⁹⁹.

Pochopitelně, ne všichni předsedové senátů by to asi formulovali stejně. Zejména ne ti, kteří zažili tu nepříjemnou zkušenost, že byli při rozhodování o trestu přehlasování přísedícími z lidu, tak jako se to stalo například JUDr. Josefu Pávovi. Šlo o případ Anny Schrankové, dozorkyně z koncentračního tábora a matky dvou malých dětí. Během hlavního přelíčení podle Dr. Páva nebyla jednoznačně prokázána taková míra obvinění, aby byla obžalovaná odsouzena k smrti. Jeho přísedící však měli jiný názor, a tak byla Anna Schranková ještě téhož dne v Chebu popravena.²⁰⁰ Stalo se tak koncem listopadu 1946, tedy v období, kdy lidoví soudci, podle našich informací ve svojí přísnosti již polevovali. Ani tuto epizodu přednosta MLS v Chebu ve svém závěrečném zhodnocení pro ministerstvo nezmínil. Na rozdíl od něj však problémy podobného charakteru popsali

---

¹⁹⁴ Závěrečná zpráva přednosta MLS v Mladé Boleslavi, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

¹⁹⁵ Závěrečná zpráva přednosta MLS v Táboře, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

¹⁹⁶ Jednalo se o obvyklou stereotypní argumentaci údajnou větší citovostí žen. (Závěrečná zpráva přednosta MLS v Písku a v České Lípě, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942)

¹⁹⁷ Závěrečná zpráva přednosta MLS v Mladé Boleslavi, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

¹⁹⁸ Závěrečná zpráva přednosta MLS v Jičíně, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

¹⁹⁹ NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

²⁰⁰ Pejčoch, I. – Plachý, J.: Ženy na popravišti, s. 162 – 164.

jiní, nejobsažněji pravděpodobně přednosta MLS v Brně. Už jen skutečnost, že používá v souvislosti s tímto jevem plurál, může leccos napovědět. Podle něj byla taková situace pro předsedu senátu nemilá zejména proto, že „*musel okamžitě v pravém slova smyslu „vykouzliti“ důvody pro rozhodnutí přisedících proti svému přesvědčení a tím obyčejně také proti stavu spisu*“²⁰¹. Spolupráce mezi profesionálními soudci a soudci z lidu však podle něj mohla přesto za určitých podmínek fungovat v případě, že si předseda sestavil stálý senát „*z inteligentních a politicky příliš nezaujatých lidí*“²⁰². V podobném smyslu se vyjádřilo i několik dalších přednostů. Podle nich byli soudci z lidu nejen použitelní, ale mohli být i prospěšní, pokud měli „manažera“, který si je prostřednictvím svých odborných výkladů jaksi vycvičil, a i nadále jejich působení korigoval. Uherskohradištský přednosta v duchu tohoto pojetí připustil, že došlo v jednom případě k nesprávnému rozsudku v důsledku politických pohnutek přisedících, ale označil to za chybu předsedy senátu, který měl senát sestavit tak, aby v něm nepřevládali lidé z jedné politické strany.²⁰³ Také podle pražského přednosty, Dr. Kozáka, musel být „*laický živel regulován přesvědčivým soudcem z povolání*“²⁰⁴. Protože jedině tak mohli soudci z lidu rozhodovat „*celkem správně podle pokynu soudce*“²⁰⁵.

A *regulovat* se je během první vlny retribucí i přes všechny nesnáze pravděpodobně dařilo vesměs poměrně úspěšně, alespoň soudě podle nespokojeného tónu, jakým hodnotila působení soudců z lidu v květnu 1947 Právnická komise ÚV KSČ. Na schůzi komunistických právníků bylo konstatováno, že předsedové soudů obsazovali senáty podle volného výběru, ačkoliv všichni vybraní soudci z lidu měli být využíváni rovnoměrně. Zvláště prý v tomto směru vynikal právě Dr. Kozák, přednosta MLS v Praze.²⁰⁶

---

²⁰¹ Závěrečná zpráva přednosty MLS v Brně, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

²⁰² tamtéž

²⁰³ Závěrečná zpráva přednosty MLS v Uherském Hradišti, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

²⁰⁴ Závěrečná zpráva přednosty MLS v Praze, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

²⁰⁵ Závěrečná zpráva přednosty MLS v Liberci, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

²⁰⁶ Zápis o schůzi Právnické komise ÚV KSČ pro kontrolu soudnictví, NA, Právnická komise ÚV KSČ 1945 – 55, f.1261/1/18, arch.j. 11

2.2.3 Advokáti

„Dne 15. března 1939, jakmile rádio rozšířilo zprávu o vpádu německého vojska do Čech, dostavil se Dr. Antonín Hübschmann (čelný představitel hnutí arijských advokátů – pozn. aut.) do advokátní komory k úřadujícímu prezidentu Dru Th. Kopeckému, poukázal na politické změny, které nastaly a žádal jako mluvčí své skupiny, aby byl neprodleně svolán výbor komory a rozhodnuto o otázce židovských advokátů. (...) Této žádosti prezident vyhověl a na týž den odpoledne svolal pražské členy výboru advokátní komory ke schůzi ve 14 hodin. Na této schůzi učinil Dr. Hübschmann svůj návrh a prohlásil, že je nemyslitelným, aby nyní, kdy německá říše převzala ochranu našich zemí, židé mohli zde provozovati dále advokacii, když v říši tomu tak není. Pro pojem žida mají býti směrníci norimberské zákony. Jeho návrh byl přijat. (...) Tento postup schválilo ministerstvo spravedlnosti. (...)

S tímto postupem (...) nebyl zřejmě spokojen Dr. Antonín Hübschmann, jenž se odhodlal vzít věc úplně pod svou kontrolu. Dne 16. března 1939, tudíž druhého dne ráno, dal obsadit fašisty směrem Gajdova advokátní komoru, sám přinesl si potvrzení, že byl generálem Gajdou jmenován komisařem advokátní komory a jako takový ohlásil se úřadujícímu prezidentu komory. Fašisté, kteří zdravili vztyčenou pravicí a pozdravem „Zdar Gajda“ obsadili budovu a telefon a do advokátní komory pouštěli jedině na propustku. (...) Obsazení komory hlásil úřadující prezident ministru spravedlnosti Dru Jar. Krejčímu, jenž odpověděl, že Gajda je vlastenec, že komora nemá klásti odpor a vyjítí přání Dra Hübschmanna vstříc. (...) Jako první úkol Dr. Hübschmann výboru položil, aby otázka židovských advokátů rozřešena byla velmi rychle, což se také stalo. (...) Když tímto způsobem skupina arijských advokátů ve spojení s německými nacistickými advokáty dosáhla svého, zrušil Dr. Hübschmann obsazení komory fašistickými tlupami.“²⁰⁷

(trestní oznámení advokátní komory v Praze na čelní představitele hnutí českých arijských advokátů, 21. 7. 1945)

Vyloučením židovských advokátů se advokátní komora pro Čechy v Praze stala již v březnu 1939 jednou z mála profesní organizací, která tak učinila z vlastní iniciativy.²⁰⁸ Zřetelná tendence omezit počet židovských advokátů však byla patrná již od podzimu

²⁰⁷ Státní oblastní archiv v Praze, Mimořádný lidový soud Praha, Ls 1106/45

²⁰⁸ Podobný postup zvolila také komora lékařská.

1938, kdy se ve výboru spolku Jednota advokátů československých, tehdy nejvýznamnější instituci sdružující čl. advokáty, jednalo o otázce proporcionality zastoupení Židů v advokacii. Princip, podle kterého mělo procento židovských advokátů odpovídat podílu zastoupení Židů v běžné populaci, se ovšem skupině českých árijských advokátů podařilo prosadit teprve v lednu 1939 po překonání odporu perzekvované skupiny, kterou podpořili antifašisticky smýšlejících členové Jednoty v čele s JUDr. Kamilem Reslerem, který později proslul jako obhájce ex offio K.H. Franka.

Resler sledoval genezi a činnost skupiny českých árijských advokátů dlouhodoběji, takže shromáždil informace, na jejichž základě mohla být již brzy po válce charakterizována jako sdružení, které vystupovalo veřejně zejména od konce roku 1938, přičemž typická pro něj byla spolupráce s bulvárním tiskem. Členové tohoto sdružení organizovali také protižidovsky laděné výtržnosti na veřejnosti a „*jak plyne z materiálů z té doby, vyvolávali i srážky na soudě.*“²⁰⁹ Ze svojí předválečné funkce náměstka žalobce pražské advokátní komory věnoval Dr. Resler pozornost nejen skupině jako celku, ale i jednotlivým případům výše zmíněného charakteru. Zahájil tak například disciplinární řízení kárné rady advokátní komory proti advokátu Čěňku Brunovi proto, že před valnou hromadou advokátní komory v únoru 1939 „*rozdával svým známým píšťalky, jimiž chtěl zachovati, jak sám se zodpověděl, „důstojný průběh schůze“*“, *jež chtěli prý ohrozit židovští advokáti*“²¹⁰. Není asi třeba zdůrazňovat, že důstojnému průběhu schůze píšťalky příliš nepomohly. Podobně i jednání výše zmíněného Dr. Hübschmanna, právního zástupce Jiřího Stříbrného, neušlo Reslerově pozornosti již před válkou. Necelý měsíc před vstupem okupační armády podal návrh na zahájení kárného řízení, v jehož rámci se měla projednávat výtržnost, jíž se Hübschmann dopustil již 22. října 1938 na Václavském náměstí, kde byl zatčen policií poté, co se snažil vyhnat Židy z kavárny vykřikujíc heslo „Židi ven!“²¹¹. Když pak kárná rada v reakci na události z poloviny března 1939 disciplinární řízení zastavila, podal Resler stížnost k Nejvyššímu soudu. Ten zareagoval až za několik měsíců otázkou, zda na svém podání opravdu trvá a teprve když na ni Resler odpověděl kladně, byla stížnost zamítnuta.²¹²

---

²⁰⁹ Trestní oznámení advokátní komory v Praze na čelní představitele skupiny árijských advokátů; SOA Praha, MLS Praha, Ls 1106/45

²¹⁰ tamtéž

²¹¹ Trestní oznámení advokátní komory v Praze na čelní představitele skupiny árijských advokátů; SOA Praha, MLS Praha, Ls 1106/45

²¹² Drápal, Jakub: Poslušen zákonů své země a svého stavu, Kamill Resler – obhájce K.H. Franka; s.62

Resler však nezapomněl. Proces se skupinou árijských advokátů se i díky jeho přičinění dostal před pražský MLS hned v počátcích retribuční. Dr. Hübschmann nicméně nakonec paradoxně vyvázl bez trestu, přestože byl uznán vinným. Během války totiž prošel zásadní osobnostní proměnou v koncentračním táboře, kam se paradoxně nakonec sám dostal. Začal pomáhat Židům a litoval svých dřívějších názorů a činů. Ve svém kajícím rozpoložení vytrval i po propuštění a nadále pomáhal těm, kteří to potřebovali, často i bez nároku na odměnu. O svojí proměně se mu podařilo přesvědčit i pražský MLS, který mu nakonec nevyměřil žádný trest v době, kdy podle mínění většiny přednostů MLS padaly nejtvrdíší rozsudky.

V období všeobecného poválečného personálního nedostatku v justici byla samozřejmě také diskutována otázka zapojení advokátů do retribučního soudnictví. Ani tato snaha však nepřispěla k výraznějšímu vylepšení okolností retribuční praxe. A to hned z několika důvodů. Předně proto, že také advokátské řady v průběhu války výrazně prořídly. Z celkového počtu židovských advokátů evidovaných v obvodu pražské advokátní komory, který činil před válkou asi 640 osob, se jich na první poválečné valné hromadě konané v polovině června 1945 objevilo jen 21.²¹³ Počet těch, kteří se vrátili z koncentračních táborů po tomto datu, již zásadním způsobem tato čísla nenavýšil.²¹⁴ Také jejich zdravotní a psychický stav se často neslučoval s nadstandardními nároky kladenými na osoby činné v retribučním soudnictví, tak jako v případě advokáta Dr. Josefa Krause, který strávil koncentračním táboře značnou část válečného období. Jako důvod svojí žádosti o zproštění funkce veřejného žalobce u MLS v Mostě uvedl špatný zdravotní stav a ztrátu „*psychické dispozice k výkonu funkce veřejného žalobce*“²¹⁵.

Podle poslance za sociální demokraty prof. JUDr. Zdeňka Pešky, odborníka na ústavní právo, byla vystavena nacistické perzekuci kromě židovských advokátů také celá řada advokátů nežidovského původu, kteří se zapojili do odboje. Samotný Peška byl jedním z nich. Jako odbojář si ovšem nevedl zrovna nejlépe, Gestapem byl zatčen již koncem roku 1939 a po procesu před německým lidovým soudem strávil zbytek války ve vězení. Podle jeho údajů bylo podobně zatčeno jen v obvodu pražské advokátní komory z původního počtu 1300 členů (počet po vyloučení židovských advokátů) 143 advokátů

---

²¹³ Drápal, Jakub: Poslušen zákonů své země a svého stavu, Kamill Resler – obhájce K.H. Franka; s.65

²¹⁴ Údaje se poněkud rozcházejí. Poslanec prof. JUDr. Zdeněk Peška ve svém projevu v PNS z konce února 1946 uvedl, že před válkou čítala pražská advokátní komora 673 advokátů židovského původu, z nichž zahynulo následkem válečné perzekuce „asi 550“.
<http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/034schuz/s034003.htm>

²¹⁵ NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1939, Most

(11%), z nichž se 44 domů již nikdy nevrátilo. Ostatní advokátní komory na tom byly podle poslance Pešky podobně.²¹⁶

Jakkoliv válka zasáhla do početního stavu české advokacie nejmarkantnějším způsobem, existovaly i jiné důvody, které ho dále oslabovaly, i když méně výrazným způsobem. Někteří advokáti například měli, podobně jako soudci z lidu, sami potíže se zákonem. Tak tomu bylo i v případě JUDr. Bedřicha Fanty. MLS v Litoměřicích ho musel v dubnu 1946 zprostit funkce veřejného žalobce poté, co proti němu bylo zahájeno trestní řízení. Obviněn byl z krádeže psacího stroje, který podle trestního oznámení podaného místní služebnou SNB odcizil v Teplicích – Šanově z úředně zapečetěného bytu Němce Dr. Kurta Federera, uprchlého za hranice.²¹⁷ Poválečný nedostatek psacích strojů byl zjevně natolik citelný, že dohnal některé méně odolné jedince až ke spáchání trestného činu.

Jindy mohla být na překážku třeba špatná pověst, jako v případě vejprtského advokáta Dr. Šámana. Proti jeho působení ve funkci veřejného žalobce u MLS v Mostě se postavil předseda Okresní správní komise ve Vejprtech, Jiří Zapletal²¹⁸. Hlavním zdrojem „*té nejhorší pověsti*“, kterou podle něj Dr. Šáman požíval mezi „*vlasteneckou částí veřejnosti*“ byla skutečnost, že měl za ženu „*údajně skutečnou němku*“, která prý navíc proslula výrokem, že jí „*krváčí srdce nad tím, jak se u nás zachází se sudetskými Němci*“. Svoje osvědčení o národní spolehlivosti, které „*prý má*“ si podle Zapletala musela jedinež koupit. Patrně pod jejím vlivem tak podle něj Dr. Šáman radil Němcům, jak získat československé státní občanství, což bylo místním vlastencům „*notoricky známo*“²¹⁹. Kromě toho Dr. Šáman blíž nespecifikovaným způsobem (lze se domnívat, že měl předseda Zapletal na mysli patrně špatný příklad) také přispíval k demoralizaci a mravnímu úpadku části české mládeže ve Vejprtech. Už za první republiky se navíc „*proslavil tím, že zachránil henleinovce dra Spínu před smrtí, tj. před československou spravedlností*“, což byl podle Zapletala jistě ten důvod, který Dr. Šámana zachránil před Gestapem, když ho v roce 1940 zatkl pro poslech cizího rozhlasu. Zapletal tak dospěl k jasnému stanovisku. Šámanovo působení ve funkci žalobce u MLS nazval anomálií, protože takový člověk nemá k této zodpovědné funkci potřebnou „*mravní a národní kvalifikaci*“. Když se následně této záležitosti ujal komunistický poslanec Jan Vodička,

---

²¹⁶ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/034schuz/s034003.htm>

²¹⁷ NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1938, Litoměřice

²¹⁸ NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1939, Most

²¹⁹ NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1939, Most

bylo zahájeno šetření, na jehož základě byl v březnu 1946 Dr. Šáman svojí čestné funkce v retribučním soudnictví skutečně zproštěn pro „*nevyhovující osobní vlastnosti*“²²⁰.

Pokud jde o převládající přístup samotných advokátů k otázce jejich působení v retribučním soudnictví, většina vedoucích veřejných žalobců u MLS si o něm udělala brzy jasno. Vedoucí veřejný žalobce u MLS v Litoměřicích ve svojí závěrečné zprávě charakterizoval svůj názor na spolupráci s veřejnými žalobci z řad advokátů lakonicky: „*Zkušenosti s nimi byly až na čestné výminky smutné.*“²²¹ Prokurátor Karel Turek, vedoucí veřejný žalobce v Olomouci ohodnotil práci veřejných žalobců z řad advokátů slovy „*celkem nepatrná*“ a dodal: „*Svěřím-li jim k vypracování nějaké spisy, musím na ně velmi dlouho čekat, a když je konečně dostanu zpět, musím je skoro v každém případě sám přepracovávat.*“²²² Dále konstatoval, že je nemůže příliš používat ani při hlavních líčeních u MLS, protože jsou zaměstnání svojí vlastní advokátní prací a práce pro MLS, často navíc spojená s dojížděním, tak pro ně znamená nejen ztrátu času, ale i peněz.

Podobné problémy s nespokojenými advokáty se řešily i u MLS v Novém Jičíně²²³. Dr. Láska, advokát na Vsetíně, se již koncem roku 1945 domáhal odměny za svojí práci veřejného žalobce, jelikož musel často dojíždět ze Vsetína k hlavnímu líčení do Nového Jičína, což obnášelo vstávání před čtvrtou hodinou ranní a pozdní návraty domů. Tím následně trpěla jeho vlastní advokátní praxe, která mu měla vydělávat na živobytí. Advokát z Nového Jičína, Dr. Beck, se zase jako „*začátečník odkázaný na svůj výdělek*“²²⁴ cítil znevýhodněn vůči advokátům, kteří vydělávali na obhajobách u MLS, zatímco on se jich v důsledku svojí funkce veřejného žalobce musel zříci. Vsetínský advokát Dr. Malota se pak oproti Dr. Láskovi a Dr. Beckovi o skloubení vlastní výdělečné činnosti se službou národu ani nepokusil a k finanční otázce se postavil čelem hned po svém jmenování veřejným žalobcem u MLS v Novém Jičíně. V přípisu vedoucímu veřejnému žalobci rovnou prohlásil, že se zdrží výkonu funkce veřejného žalobce až do rozhodnutí, zda funkce veřejného žalobce bude honorována.

V kontrastu k této zkušenosti uvádí naopak jičínský vedoucí veřejný žalobce ve svojí závěrečné zprávě, že se žádný z advokátů ani nepokusil žádat honorář a většina z nich odmítla i uhrazení cestovného při intervencích mimo jejich bydliště.²²⁵ Současně ale také

---

²²⁰ tamtéž

²²¹ Závěrečná zpráva vedoucího veřejného žalobce u MLS v Litoměřicích, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

²²² NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1929

²²³ tamtéž

²²⁴ tamtéž

²²⁵ Závěrečná zpráva vedoucího veřejného žalobce u MLS v Jičíně, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1942

zmínil, že advokátům několikrát svěřil složitější spisy ke zpracování pouze na počátku retribuční, protože s nimi ještě neměl dostatek zkušeností. Když se ukázalo, že na ně není v tomto směru spolehnutí a spisy pak po nich následně musí sám přepracovávat, nechal si ty ochotnější z nich pouze k intervencím při hlavních přelíčcích.

Advokáti si velmi dobře uvědomovali také tlak sdělovacích prostředků (a možný neblahý vliv medializace na jejich pověst a další působení v justici) u některých zvláště nevděčných úkolů, které před ně retribuční postavila. Jednalo se zejména o ostře sledované případy spadající pod kompetenci Národního soudu a pražského MLS, před který byl postaveni čelní nacističtí představitelé Protektorátu. Bylo jasné, že se v zájmu zachování základních znaků spravedlivého procesu budou muset najít advokáti, kteří budou obhajovat osoby v předcházejícím válečném období velmi exponované, a tedy všeobecně nechvalně známé a veřejností vesměs srdečně nenáviděné. Přesto se možní kandidáti na tuto roli mezi advokáty hledali neskutně. Velmi nepopulární byla například funkce obhájce ex offio K.H. Franka, kterou odmítlo dobrovolně převzít hned několik advokátů. Mezi obvyklými zdůvodněními, které přitom uváděli, figurovala pochopitelně zdravotní nezpůsobilost, jak už to v podobných případech bývá. Snad právě proto vynikl přístup JUDr. Jaroslava Mellana, který po svém návrhu na obhájce ex offio K. H. Franka pohrozil advokátní komoře, že v případě svého jmenování do této funkce vyjde nahý do ulic, přehodí přes sebe prostěradlo a bude volat: „Já jsem Ježíš Kristus!“²²⁶

Obhájcem K.H. Franka ex offio²²⁷ byl nakonec i přes své protesty jmenován JUDr. Kamill Resler, který se nakonec obhajoby zhostil se ctí, tedy tak, jak advokátní komora zamýšlela, když hledala někoho, kdo se během procesu nepřipojí k názoru obžaloby a bude Franka obhajovat doopravdy, jako kdyby nebylo dopředu jasné, že v tomto případě padne rozsudek smrti. Uznání si vysloužil nejen od generálního žalobce Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku Roberta Jacksona²²⁸, který se líčení s K.H. Frankem před MLS osobně zúčastnil, ale i od K.H. Franka samotného. Překvapivě i tisk ve své většině nakonec Reslerovo působení v této funkci oceňoval nebo alespoň neodsuzoval. I když se Resler samozřejmě setkal i se zcela opačnými reakcemi, například od známého kreslíře Ondřeje Sekory, který mu dal v soukromém dopise na srozuměnou, že by na jeho

---

²²⁶ Drápal, Jakub: Poslušen zákonů své země a svého stavu, Kamill Resler – obhájce K.H. Franka; s.101

²²⁷ Tedy bez nároku na odměnu. MLS obhájcem ex offio hradil pouze náklady obhajoby.

²²⁸ Podle Jaroslava Drábka, prokurátora v procesu s Frankem udělala na R. Jacksona dojem konfrontace mezi Frankem a Daluegeho (americké právo konfrontaci nepoužívá) a prohlásil prý, že by bez obav svěřil proces proti obžalovaným před Mezinárodním soudem v Norimberku takovému soudu, jakého byl svědkem v Praze. (Drábek, Jaroslav: Z časů dobrých i zlých, s. 115)

místě raději spáchal sebevraždu, než obhajovat K. H. Franka. Na tísnivou atmosféru kolem procesu s Frankem si ostatně Resler sám postěžoval v dopise příteli těmito slovy: „*Slyší-li člověk, že v Záběhlicích visí vývěska Pryč s obhájci zrádců a že ji nesla v průvodu strana rozhodného významu, potěší ho, když mu někdo stiskne ruku, podívá se mu upřímně do očí a říká mu tak beze slov, Víím, že jsi poctivý chlap*“.²²⁹ Tlak veřejnosti a médií nebyl ovšem tím jediným, čemu musel Resler v souvislosti s obhajobou Franka a později také Richarda Bienerta čelit. Po dobu svého působení v retribuici stála agenda jeho vlastní kanceláře, o které podle vlastních slov ztratil přehled již po třech týdnech. Po pěti týdnech trvání procesu s Frankem se zadlužil natolik, že byla na jeho majetek navržena exekuce²³⁰ a zařadil se tak po bok celé řady dalších advokátů, pro které působení v retribuici znamenalo téměř existenční sebevraždu.

Pro značnou část advokátů bylo tedy retribuční angažmá zjevně nepříjemnou povinností, které se zpravidla snažili vyhnout, jak se jen dalo. Někteří z nich funkci rovnou odmítli, převažující část se ale otevřeného odporu neodvážila a spíše volila strategie odporu pasivního, který zahrnoval práci odvedenou natolik špatně a pomalu (byla-li odvedena vůbec), aby jejich představení sami časem sami pochopili, že bude i pro ně samotné výhodnější, pokud jim napříště žádnou práci svěřovat nebudou. Špatné zkušenosti s advokáty v retribuici byly natolik univerzální, že se již v lednu 1946 do věci vložil přímo ministr spravedlnosti Prokop Drtina. Ve svém apelu adresovaném výboru advokátní komory v Praze a Brně vyjádřil nespokojenost s nezodpovědným přístupem advokátů, kteří se příliš často, a navíc bez vážných důvodů vzdávají funkcí veřejných žalobců v MLS, čímž brzdí proces očisty veřejného života. Jménem celého ministerstva současně žádal obě advokátní komory, aby připomněly svým členům, že jmenování do této čestné funkce je nejen projevem zcela mimořádné důvěry v jejich národní uvědomění, ale i očekávání, že k tomuto úkolu přistoupí jako k morální povinnosti vůči národu a státu.²³¹ Ani intervence z nejvyšších míst ovšem kýžené ovoce nepřinesla, v převažující většině případů převládala mezi advokáty vůči nezištné účasti na očistě veřejného života i nadále spíše nechuť. Přesto se jich několik ocitlo na značně exponovaných místech. Jako příklad může posloužit působení advokáta JUDr. Jaroslava Drábka ve funkci vedoucího prokurátora u MLS v Praze, který se ujal

---

²²⁹ Drápal, Jakub: Poslušen zákonů své země a svého stavu, Kamill Resler – obhájce K.H. Franka; s.157

²³⁰ Svě ztráty během procesu s Frankem později vyčíslil na 70.000 Kčs škody a ušlého zisku. (Drápal, Jakub: Poslušen zákonů své země a svého stavu, Kamill Resler – obhájce K.H. Franka; s.148)

²³¹ Přípis MS advokátním komorám, leden 1946, NA, MS, f. 832, inv.č. 365, ka 1927

nejexponovanějších procesů s Josefem Pficnerem, K.H. Frankem nebo Kurtem Daluegem. Advokát Jaroslav Drábek byl konečně také jedním z těch, kteří obdrželi na konci retribučního období od ministra Drtiny zvláštní ocenění za zásluhy. Dlužno dodat, že Jaroslav Drábek byl okruhu kolem ministra spravedlnosti blízký nejen aktivním nasazením v retribuci, ale také osobně, svým světonázorem a zejména politickým zaměřením.

2.4 Dvojí hrdinové retribuce

„S funkcí přednosty Národního soudu v Praze jste přijal obzvlášť odpovědný a obtížný úkol. Jsem rád, že Vám mohu vysloviti dík a uznání za obětavou a svědomitou práci, kterou jste úkolu tomu věnoval, a tím rozhodujícím způsobem přispěl ke zdárným výsledkům činnosti Národního soudu a splnění těžké, ale nezbytné národní povinnosti, kterou nám uložila jedna z nejdramatičtějších a také nejkritičtějších dob pohnuté historie našeho národa.“²³²

(text ocenění, adresovaný ministerstvem spravedlnosti
přednostovi NS, JUDr. Františku Tomsovi)

„Poznamenávám, že za stávajících poměrů pracuji již po dobu asi 6 měsíců denno denně soustavně a bez přestávky kromě jediného odpůldne a to jest Štědrého večera od 8 hod. do nejméně půlnoci, jsem již tak vyčerpán, že nelze na mně spravedlivě žádati, abych pracovní dobu ještě prodlužoval.“²³³

(z dopisu Dr. Františka Vančury, přednosty okr. soudu v Dačicích, tč. s povinnostmi retribučního soudce u MLS v Jihlavě, 20. ledna 1946, nedlouho nato onemocněl)

Zvláštní uznání obdrželi od ministra spravedlnosti všichni vedoucí funkcionáři retribučních tribunálů, pouze čtyřem z nich se však dostalo té zvláštní pocty, že jim toto uznání ministr spravedlnosti Drtina předal osobně. Kromě přednosty NS, dosavadního předsedy pražského trestního soudu JUDr. Františka Tomsy, se dále jednalo o národního prokurátora JUDr. Františka Tržického (přednostu odboru státního úřadu statistického), přednostu MLS v Praze JUDr. Vladimíra Kozáka (prezidenta krajského soudu obchodního) a veřejného žalobce u MLS v Praze JUDr. Jaroslava Drábka (advokáta). Přední aktéry Národního soudu a pražského MLS v Praze vyzdvihl Prokop Drtina nejen proto, že byli vystaveni zvláštní pozornosti médií, vzhledem k tomu, že soudili prominentní vězně. Pro ministra spravedlnosti sehráli zásadní úlohu zejména v kontextu politického tlaku, který vyvinuli komunisté za účelem ovlivnění rozsudků v procesu s členy protektorátní vlády ve smyslu Gottwaldova proslulého výroku o příležitosti *„osekat buržoazii tolik výhonků, až z ní zůstane jen pahýl“²³⁴.*

²³² NA, MS Praha, f. 832, inv.č. 365, ka 1929

²³³ NA, MS Praha, inv.č. 365, ka 1937, Jihlava

²³⁴ Např.: Frommer, B.: *Poválečná očista*, s. 368

Ve vládě se rozproutila vášnivá debata o otázce, jak má vlastně být přesně definováno obvinění vůči členům protektorátní vlády, již v březnu 1946. A nejen to, diskutován byl i žádoucí výsledek nadcházejícího procesu, který byl nakonec formulován formou usnesení vlády. Předseda senátu František Tomsa a prokurátor Tržický se tak dozvěděli již měsíc před zahájením procesu, jaké výsledky vláda doporučila. Měly to být tři tresty smrti. Československá vláda tak dospěla ke stejnému názoru jako vláda sovětská, jejíž přání tlumočil přímo ministru Drtinovi Ivan Čičajev, zástupce sovětského velvyslance Valeriána Zorina.²³⁵ Přestože na tento nátlak ministr Drtina namítl, že výsledek procesu nezávisí na něm jako nejvyšším představiteli žaloby, ale na rozhodnutí nezávislého soudu, do svých pamětí uvedl, že „v tehdejší mentalitě“²³⁶ jaksi samozřejmě považoval za nemyslitelné, aby prokurátor nenavrhl ani jeden trest smrti. Prokurátor Tržický nakonec navrhl tresty smrti dva, což Drtina oceňoval jako moudré kompromisní řešení dávající sovětům znát, že „nehodláme ustupovat velmocenskému nátlaku bez výhrad a ve všem“²³⁷.

Ani v průběhu procesu, zvláště když začínalo vysvítat, že rozsudky budou pravděpodobně mírnější, než se čekalo, nepřestávala vláda jednat o rozsudcích. Komunisté se přitom dožadovali dodržení předchozího vládního usnesení o rozsudcích, které označili za dohodu. Prokop Drtina však viděl na rozdíl od nich v usnesení spíše něco jako ujasnění představy, jak by měl asi vypadat rozsudek z politického hlediska. Společně s Petrem Zenklem pak opakovaně připomínali zásadu nezávislosti soudu. Předseda senátu Tomsa v reakci na tato jednání Národní fronty dokonce podal protestní rezignaci, kterou ministr Drtina hned zamítl. Přes všechny peripetie se nicméně na konci června podařilo dospět k rozsudkům s členy protektorátní vlády. K rozsudkům, v němž netvrdí tresty zněly na doživotí a 25 let odnětí svobody. Absence byť jen jediného trestu smrti odstartovala bouřlivou reakci ve veřejném prostoru. Ministerstvo spravedlnosti evidovalo příjem celkem 318 protestních dopisů. Převážná většina z nich (273) byla odeslána různými organizacemi KSČ či závodními radami v poměru 139:134. Po devíti jich pak přišlo od Svazu národní revoluce a některých organizací Svazu osvobozených politických

---

²³⁵ Prokop Drtina ve svých pamětech uvedl, že celou věc považoval za nepochybné vměšování do čl. vnitřních záležitostí a porušení spojenecké smlouvy z prosince 1943. „Ale to jsem si toliko myslil, panu Čičajevovi jsem to neřekl. V tehdejší mezinárodní situaci i v naší vnitřní politice bylo zhora nemožné, abych tak učinil. Kdyby to Čičajev tlumočil dál a stala se z toho politická aféra, doplatil bych na ni a patrně i padl (...).“

²³⁶ Drtina, Prokop: Československo, můj osud, sv.II, kniha 1, s. 188

²³⁷ tamtéž

věžňů.²³⁸ Některé z protestů kuriózně doputovaly na ministerstvo již před vynesením rozsudku a byly v převládající většině případů zcela zjevně formulovány podle jednotného vzoru. Jedna byla dokonce odeslána přímo na rubu původní výzvy sekretariátu KSČ. Nejednalo se zde tedy ani tak o „jednotu myslí a srdcí“, jak později sarkasticky poznamenal Jaroslav Stránský, jako spíše o jednotu „dobře pracujících sekretariátů“²³⁹. Otázkou ovšem zůstává, do jaké míry byla podpora této jednoty mezi obyvatelstvem, jež představovalo cílovou skupinu a hlavní opěrný bod Komunistické strany, tedy dělnictvem, autentická. Benjamin Frommer upozornil na to, že vedle akcí typu dělnické delegace horníků z Kladna požadující po ministru Drtinovi vysvětlení, dorazily na ministerstvo i zprávy naznačující atmosféru nátlaku v dělnickém prostředí.²⁴⁰

Některé organizace KSČ si v souvislosti s kampaní proti mírným rozsudkům s členy protektorátní vlády osvojili strategii podávání stížností natolik, že tímto způsobem často otevřeli i ryze lokální témata. Místní organizace KSČ v Protivíně takto spustila přestřelku s představiteli MLS v Písku, když si ve svém dopise na ministerstvo spravedlnosti stěžovala na jeho pomalost. Do září 1946 odsoudil totiž pouze dva protivínské provinilce. Netrvalo dlouho a k píseckému MLS vyrazili na neohlášenou inspekci ministerští radové Dr. Kofroň a Dr. Marjanko. Žádná závažnější pochybení však neodhalili, nevyvodili tedy ani personální důsledky, nicméně prozatímní správce krajského soudu Dr. Panuška přítomný mezi jinými na narychlo svolané poradě dal jasně najevo nelibost, jakou v něm tento postup vyvolal. Neodpustil si zmínit, že představitelé MNV v Protivíně a Bavorově ovládané komunisty během místních líčení MLS vybírali bez vědomí soudu vstupné. Zdá se tedy, že situace mezi civilní a soudní částí retribučního procesu byla zjevně leckde napjatá ještě na podzim 1946.²⁴¹

Na druhou stranu nelze říci, že by to byli vždy jen komunisté, kdo shledával postup ministerstva spravedlnosti během retribuce příliš mírným nebo pomalým. Některé argumenty, které komunisté používali měly širší potenciál a pravděpodobně i dosah. Zejména velmi rádi poukazovali na londýnské projevy Pavla Svatého a dovolávali se

---

²³⁸ Drtina, Prokop: Československo, můj osud, sv.II, kniha 1, s. 195

²³⁹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna – stenoprotokol 57. schůze Ústavodárného národního shromáždění 1946-1948 /on-line/. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/057schuz/s057006.htm>.

²⁴⁰ „U nás na dolech jest teror, zrovna jak v továrnách. Kdo nejde s komunisty.... to jest reakcionář. Není pravda, že s rozsudkem Národního soudu nesouhlasíme, že jest málo vyměřeno. Ano nám se to zdá naopak hodně, ale my mlčíme... To víte, máme rodiny a to se člověk musí trochu držet.“ (Frommer, B.: Národní očista, s. 374)

²⁴¹ NA, MS Praha, inv.č. 365, ka 1934

jejich důsledného splnění.²⁴² Také následující jednoduchá Gottwaldova argumentace cílicí na citové pojetí spravedlnosti a rovnosti měla relativně univerzální charakter: „*Jaký by to byl výklad zákona, kdyby byl přísně potrestán Hitlerův vrátný a kdyby Hitlerův ministr, souzený pode téhož zákona, vyšel z vody suchý.*“²⁴³

Každopádně, komunistické straně se podařilo aktivizovat, ať už prostřednictvím nátlaku nebo pomocí argumentů, tu část veřejnosti, která s mírou potrestání představitelů protektorátní vlády nebyla spokojená. Premiér Gottwald pak tuto část veřejnosti vedl k podpoře svého požadavku revize inkriminovaného procesu. Do kampaně se samozřejmě plnou silou zapojil také tisk. Ten komunistický nešetřil osobními útoky přímo na Prokopa Drtinu, národně socialistický se nacházel spíše v defenzivě, nicméně poskytl, když bylo třeba, prostor přímo ministru Drtinovi. Ten neúnavně vysvětloval a obhajoval nemožnost revize rozsudku v rámci pravidel tehdy platného trestního řádu i soudcovskou nezávislost jako takovou jak v tisku a rozhlase, tak také na mimořádných schůzích ministerské rady, kde mu byli k ruce zejména prokurátor Tržický a Dr. Zdeněk Marjanko, ministrův referent pro retribuci. Dále také Dr. Tomsa a v neposlední řadě i Jaroslav Stránský, mj. profesor trestního práva na Masarykově univerzitě v Brně. Stanovisko ministerstva spravedlnosti proti obnově procesu podpořil v tisku i děkan právnické fakulty a profesor správního práva JUDr. Jan Matějka, podobně jako JUDr. Vladimír Solnař, profesor trestního práva tamtéž. V opačném táboře se pak ocitl například profesor mezinárodního práva na UK, Antonín Hobza.²⁴⁴

V poslední fázi ministr Drtina v rozhlase dokonce zariskoval a nepřímou pohrozil rezignací. Tentokrát se mu taková strategie ještě vyplatila. Boj o revizi rozsudku nad protektorátní vládou nakonec vyhrál. Komunisté ustoupili. Z tohoto dílčího vítězství se Drtina radoval ještě po letech, když na něj ve svých pamětech vzpomínal: „*Příjemný zážitek byl, že vítězem jsem se cítil být především já sám. Byl jsem totiž přesvědčen, že bez mého rozhodnutí nepřipustit revizi procesu i za cenu mé demise bychom možná nebyli*

---

²⁴² Josef Smrkovský například Drtinu na stránkách Rudého práva vyzval, aby se s jedním z těchto projevů přímo vypořádal. (Drtina, Prokop: Československo, můj osud, sv.II, kniha 1, s. 206)

²⁴³ Koutek, O.: Prokop Drtina, osud československého demokrata, s. 247

²⁴⁴ „*V Rudém právu vyšel článek profesora mezinárodního práva na Karlově univerzitě Hobzy, někdejšího spolupracovníka zahraničního ministra dr. Beneše, a proto v jistém smyslu právnické autority, který se postavil proti rozsudku Národního soudu. Vlastně i proti prezidentovu dekretu a retribuci proto, že se odvolává na trestní zákon, který je de facto rakouským trestním zákonem z roku 1873. Byla to velice laciná a profesora Karlovy university nedůstojná demagogie, protože zamlčovala, že tento trestní zákon je přitom dosud velmi moderní a humánní. Pozadí Hobzova vystoupení ovšem bylo velmi jednoduché, vyměnil po osvobození legitimaci národně socialistické strany za komunistickou.*“ (Drtina, P.: Československo můj osud II., s. 206)

*tak úplného vítězství dosáhli (...)*²⁴⁵. Nezapomněl také zmínit, že Ferdinand Peroutka v bilanci politického průběhu roku 1946 ve svém *Dnešku* označil jeho vítězství v boji o revizi rozsudků nad členy protektorátní vlády za jediný úspěch, kterého od osvobození dosáhly demokratické strany vůči komunistům.²⁴⁶ Prokop Drtina se tak stal mužem, kterému se podařilo ze svojí pozice ministra spravedlnosti obhájit demokratický prvek nezávislé justice (alespoň v rámci možností), byť ne na příliš dlouho.

Zatímco ministr Drtina vedl svůj politický boj o zachování demokratického právního řádu, jeho podřízení, aktivní v retribuci, se na linii každodennosti nadále potýkali s problémy spíše praktického rázu. A s přibývajícím časem stále častěji také s jejich důsledky. Chronický nedostatek pracovních sil v poválečné justici vedl k situaci, kdy původní idea rychlého vypořádání se s válečnými provinilci vzala notně za své. V důsledku tehdejší personální situace bylo zhora nemožné vypořádat se s důsledky války rychle, uzavřít celou válečnou kapitolu co nejdříve, jak bylo v plánu, tak, aby nově očištěná společnost mohla začít budovat lepší svět. Situaci neulehčil ani těžkopádný systém, v jehož rámci se na celém procesu měly podílet dvě ministerstva. Původní termín ukončení retribučního procesu musel být v důsledku těchto potíží praktického rázu v konečném důsledku dvakrát prodloužen.²⁴⁷ O mimořádnosti lidového soudnictví proto nemohlo být ani řeči, trvalo-li dva roky, jak trefně poznamenal ve svojí závěrečné zprávě ministerstvu spravedlnosti přednosta MLS v Kutné Hoře.²⁴⁸ Míra stresu a přetížení, které zakoušeli veřejní žalobci a soudci v souvislosti se zapojením do retribuční by snad byla ještě schůdná, kdyby se podařilo naplnit původní intenci retribučního soudnictví jako procesu blízkému soudnictví stannému. Trval-li však tento stav bezmála dva roky, začal si dříve či později vybírat svou daň. Mezi těmi, kteří zaplatili nejvíc, však (alespoň prozatím) nebyl ministr spravedlnosti, který v souvislosti s retribuční dosáhl jednoho z největších úspěchů své kariéry. Nebyli mezi nimi ani prominentní soudci a žalobci, kteří si i přes nepříjemnosti spojené s politickými tlaky (během nichž je ostatně jejich ministr podržel) na případech V.I.P. vězňů ve své podstatě udělali jméno. Těmi, kteří nesli hlavní tíhu retribučního procesu byli bezejmenní soudci a veřejní žalobci, kteří pod

---

²⁴⁵ Drtina, Prokop: Československo, můj osud, sv.II, kniha 1, s. 213.

²⁴⁶ Drtina, Prokop: Československo, můj osud, sv.II, kniha 1, s. 218.

²⁴⁷ Podle původního plánu mělo být retribuční vyrovnání s válkou dokončeno rok od vydání velkého retribučního dekretu, což se ukázalo být zcela nedostižným cílem. Poprvé prodloužilo Národní shromáždění účinnost dekretu o půl roku, do 8. ledna 1947. Také toto prodloužení se ukázalo být nedostatečné (nejvíce nedodělků bylo v Olomouci, Praze a Plzni), konečným datem ukončení retribučního procesu se proto stal až 4. květen 1947. (např.: Borák, M.: Spravedlnost podle dekretu, s. 54)

²⁴⁸ NA, MS Praha, inv.č.365, ka 1942

náporem práce trávili dlouhodobě většinu svého času. Čelit přitom museli politickým i nacionalistickým tlakům. Jejich práce i osobní život a postoje se navíc ocitly pod drobnohledem veřejnosti, ať už prostřednictvím národních výborů, tisku nebo soudců z lidu. Tyto mimořádně náročné pracovní podmínky proto ve svých důsledcích nápadně často vyústily ve zdravotní problémy těch, kteří měli *očistit národ*. Svým charakterem a četností nenechávají tyto zdravotní komplikace celkem pochybnost o příčinách, které k nim vedly.

Obecně lze říci, že nejnáročnější byla služba v Praze a Brně a dále pak v pohraničních oblastech. Zejména u brněnského MLS, který zahájil svoji činnost o několik měsíců dříve než ostatní lidové soudy, lze vyzorovat destruktivní vliv přepracovanosti na zdraví justičních zaměstnanců. V jistém smyslu lze říci, že zde docházelo k chybám, jež byly později u dalších MLS kupodivu opakovány častěji, než by se dalo čekat. Brněnský MLS tak lze v mnoha ohledech považovat za určitým způsobem charakteristický pro celou retribuci. Již samotné jmenování soudců a veřejných žalobců je v tomto ohledu dostatečně ilustrativní. Docházelo při něm ke zbytečným nedorozuměním a z toho plynoucím průtahům, daným pravděpodobně nefunkční komunikací zainteresovaných úřadů, kdy byly jmenovací listiny doručovány vybraným adeptům, aniž by s nimi předem jejich účast v retribuci někdo zkonzultoval. V Brně tak byl kupříkladu jmenován veřejným žalobcem Dr. Jan Hlavenka trpící otevřenou tuberkulózou, přičemž se očekávalo, že léčení zabere měsíc, po kterém Dr. Hlavenka nastoupí do služby. K tomu však celkem pochopitelně nedošlo. Podobně ani Dr. Richard Gardavský, o několik měsíců později, nebyl dotázán, zda je způsobilý a ochotný vykonávat retribuční poslání. Proto službu nenastoupil a podal žádost o zproštění funkce retribučního soudce ze zdravotních důvodů. K jejímu výkonu se totiž po osmiměsíčním pobytu v koncentračním táboře v Terezíně necítil být nervově disponován.²⁴⁹

I tato okolnost přispívala k výsledné situaci, kdy se optimálního početního stavu retribučních zaměstnanců dosahovalo jen pomalu a komplikovaně. V mezidobí si museli přednostové MLS a jejich podřízení nějak poradit sami. Informoval-li tak vedoucí veřejný žalobce brněnského MLS, Dr. Emil Čermák, dne 1. srpna 1945 ministerstvo spravedlnosti o tom, že *„únava po více než 2 měsíčním přepínání sil jeví se (...) již jak po stránce fyzické, tak po stránce duševní, pracovní výkon v důsledku toho klesá i při prodlužování pracovní doby až do noci a trpí tím ovšem kvalita práce“*²⁵⁰, neměl tušení, co všechno ho

²⁴⁹ NA, MS Praha, f. 832, inv.č. 365, ka 1935, Brno

²⁵⁰ NA, MS Praha, f. 832, inv.č. 365, ka 1935, Brno

ještě čeká. Pomineme-li opětná zdržení v souvislosti se jmenováním osob, které na funkce veřejných žalobců a soudců nebyly připravené, množily se zdravotní problémy soudců a žalobců celkem nepřekvapivě v nejexponovanějších obdobích retribuční, tedy na jaře 1946 a dále pak ke konci celého období, od podzimu roku 1946 do 4. května 1947, kdy bylo třeba dokončit ještě co se dá. Již 29. března 1946 požádal retribuční soudce Dr. Antonín Kittrich u brněnského MLS o zproštění z funkce, ve které působil od října 1945. Jako důvod uvedl zdravotní obtíže, zejména srdeční nedostatečnost, kterými trpí již od roku 1938 a není proto schopen výkonu „(...) rozčilující, tj. především trestní, praxe. Lidové soudy mají jednání rozčilující a vyžadují soudce zdravého.“²⁵¹, uvedl přímo. Soudce Kittricha následoval s podobnou žádostí hned v dubnu 1946 soudce Dr. Alois Slabihoudek. Jako důvod žádosti uvedl nervové vyčerpání. Dne 2. května téhož roku odjel na bezmála měsíční léčení do lázní brněnský veřejný žalobce Dr. František Hevelka. Nadcházející stav, který vedoucí veřejný žalobce označil jako „*hromadící se onemocnění přepracovaných veřejných žalobců*“²⁵² v červnu 1946 završili Dr. Malíšek s jednou ze svých recidiv hemeroidů, Dr. Josef Hrbáček s „*akutním zánětem nervů*“²⁵³ a Dr. Jan Karlík, který přišel o hlas.

Také nemalá část veřejných žalobců jmenovaných dodatečně na podzim 1946 odnesla přetížení a tlak spojený s retribučními funkcemi na svém zdraví, pokud neodřekli funkci přímo, tak jako Dr. Navrátil, který kvůli astmatickým záchvatům „*již od roku 1942 nebyval schopen služby*“²⁵⁴ (ano, nikdo s ním jeho jmenování předem nezkonzultoval). Dr. Dusík byl přibližně po dvou měsících působení ve funkci veřejného žalobce u MLS v Brně na podzim roku 1946 hospitalizován s polypy v konečniku, veřejní žalobci Dr. Svoboda a Dr. Zlámal zase čelili zánětům sedacího nervu a polyneuritidě (zánětlivé onemocnění více nervů).

Dr. Karlík, původně rada finanční prokuratury, t.č. veřejný žalobce u MLS v Brně, zmiňovaný výše v souvislosti s chronickými záněty horních cest dýchacích, které vedly na jaře 1946 až ke ztrátě hlasu, byl na svém původním pracovišti velmi postrádán. Koncem roku 1946 proto zažádalo ministerstvo financí o jeho uvolnění z funkce veřejného žalobce, protože „*stav agendy finanční prokuratury v Brně je tak neutěšený, že by delší nepřítomnost Dr. Karlíka mohla mítí vážné následky pro státní správu*“²⁵⁵.

---

²⁵¹ NA, MS Praha, f. 832, inv.č. 365, ka 1935, Brno

²⁵² NA, MS Praha, f. 832, inv.č. 365, ka 1935, Brno

²⁵³ NA, MS Praha, f. 832, inv.č. 365, ka 1935, Brno

²⁵⁴ NA, MS Praha, f. 832, inv.č. 365, ka 1935, Brno

²⁵⁵ NA, MS Praha, f. 832, inv.č. 365, ka 1935, Brno

Ministerstvo spravedlnosti zaujalo postoj, podle kterého byly úkoly retribučního soudnictví zhodnoceny jako důležitější než činnost finanční prokuratury, vedoucí veřejný žalobce Čermák však proti jeho uvolnění neměl námitek. Celá věc tak byla nakonec uzavřena kompromisním řešením, podle kterého byl Dr. Karlík zproštěn výkonu funkce veřejného žalobce, nikoliv však funkce samé. Mezitím byl ale Dr. Karlík, na jehož pracovní přetížení upozorňoval Dr. Čermák ministerstvo spravedlnosti výslovně již v létě 1945, hospitalizován s infarktem.

S potížemi podobného typu se však nepotýkali jen u brněnského MLS, ale také na celé řadě dalších míst. Pokud některý z nově jmenovaných retribučních soudců, či veřejných žalobců cítil, že by pro něj bylo retribuční soudnictví příliš náročným posláním, snažil se často dosáhnout zproštění nebo alespoň odkladu nástupu bezprostředně po tom, co se o svém jmenování dozvěděl. Takto postupoval například Dr. Miloš Harant, který odmítl přijmout jmenovací listinu k MLS v Plzni z toho důvodu, že funkce veřejného žalobce by nevyhovovala jeho povahovému založení, přičemž vyjádřil pevné přesvědčení, že nemůže být jmenován proti svojí vůli.²⁵⁶ Podobně k problému přistoupila celá řada dalších adeptů, ať už to byl advokát Eugen Červenka, který se nedostavil ke složení slibu s odůvodněním, že jeho jmenování musí být jistě nějaký omyl, protože se o nic podobného neucházel²⁵⁷, Dr. Bohumír Laštovička, který odmítl přijmout dekret o jmenování soudcem u opavského MLS proto, že „jeho nervová soustava by nesnesla prohlášení rozsudku o trestu smrti“²⁵⁸ nebo Dr. Zörner, který předložil pražskému MLS lékařské osvědčení dokládající jeho *psychoneurózu* s těžkými depresivními stavy, kterými trpěl již od roku 1942 a jež mu bránily ve výkonu služby u MLS, vyžadující „zvýšenou nervovou odolnost“²⁵⁹.

Podobná argumentace se setkávala na ministerstvu povětšinou s pochopením a právníci nebyli do retribučních funkcí nuceni. Postoj ministerstva je výstižně vyjádřen v přípisu ze září 1946: „Nelze žádati na soudci se slabou nervovou soustavou, aby se zabýval případy, v nichž by mohlo dojít k trestu smrti.“²⁶⁰ Přesto se mohlo stát, že byly soudci či veřejnému žalobci, který měl v ruce lékařské osvědčení o vlastní nezpůsobilosti k výkonu rozčilujícího zaměstnání, kladeny do cesty překážky. V takové situaci se ocitl Dr. Josef Slavíček, okresní soudce v Roudnici nad Labem, když žádal o zproštění z funkce

---

²⁵⁶ NA, MS Praha, inv.č. 365, ka 1940, Plzeň

²⁵⁷ NA, MS Praha, inv.č. 365, ka 1941, Praha

²⁵⁸ NA, MS Praha, inv.č. 365, ka 1939, Opava

²⁵⁹ NA, MS Praha, inv.č. 365, ka 1941, Praha

²⁶⁰ NA, MS Praha, inv.č. 365, ka 1939, Opava

veřejného žalobce u MLS v Litoměřicích z důvodu zánětu *bracchiálních nervů, vegetativní dystonie, tělesné vyčerpanosti a neurasthenických bolestí hlavy*. Vedoucí veřejný žalobce u MLS v Litoměřicích naléhal, aby přesto Slavíček do funkce nastoupil. Zdálo se mu totiž podezřelé, že může Dr. Slavíček s neurasthenickými bolestmi hlavy pracovat u okresního soudu, ale u soudu retribučního nikoliv, přičemž agenda retribučního soudnictví je přece mnohem důležitější. Když už se zdálo, že bude muset Dr. Slavíček k MLS přece jen nastoupit, vyjádřil se ještě k celé věci správce krajského soudu v Litoměřicích Dr. Jiří Rypáček. Udal, že při nedostatku soudců u okr. soudu v Roudnici (působil zde t.č. v této funkci kromě Dr. Slavíčka už jen Dr. Kubíček) je nemyslitelné, aby byl Dr. Slavíček za takové situace odvolán k MLS do Litoměřic. Zdejší vedoucí veřejný žalobce tedy nakonec musel ustoupit a Dr. Slavíčka se vzdát, přestože tak učinil jen velmi nerad a s nedůvěřivými poznámkami o „*udánlivé nepostradatelnosti*“²⁶¹ Dr. Slavíčka v Roudnici n. Labem. Všimněme si, že možnost, že by snad Dr. Slavíček nastoupil zdravotní dovolenou, nebyla diskutována vůbec.

Celá řada aktivních účastníků retribuce ovšem objevila míru svojí osobní křehkosti teprve po nástupu do funkce. Projevovala se častými diagnózami typu vegetativní neurózy, asthenie, nespavosti, neschopnosti soustředění (veřejný žalobce Dr. František Mejstřík, MLS Kutná Hora), nervové vyčerpanosti, většinou s dodatkem „značná“ (Dr. Jiří Solnař a Dr. Jan Čížinský, MLS Praha), či neurovegetativní dystonie s nebezpečím nervového zhroucení. Objekt posledně jmenované diagnózy si svoje potíže laicky pojmenoval i sám, když uvedl, že jeho nervová soustava zkrátka „*nesnáší výkon služby mimořádného lidového soudnictví*“²⁶².

Vyskytli se ale i tací, kteří neodhadli svoje možnosti, službu přijali a zhroutili se pak náhle a bez varování. To by mohl být případ Dr. Jana Dědourka. Předseda pražského MLS zmínil v přípisu ministerstvu spravedlnosti z 29. ledna 1946, že ho povolal k lidového soudu od pražského krajského soudu trestního s tím, že se Dr. Dědourek ke službě u MLS v minulosti již sám hlásil.²⁶³ V materiálech retribučního případu auskultanta Theodosia Jaworského však lze již v dubnu téhož roku dohledat informaci, že bylo hlavní přelíčení odročeno z důvodu nervového vyčerpaní předsedy senátu, jímž byl právě Dr. Dědourek.²⁶⁴ Patrně se však jednalo o přechodnou krizi, protože

---

²⁶¹ NA, MS Praha, inv.č. 365, ka 1938, Litoměřice

²⁶² NA, MS Praha, inv.č. 365, ka 1941, Praha

²⁶³ NA, MS Praha, inv.č. 365, ka 1941, Praha

²⁶⁴ SOA Praha, MLS Praha, Ls 890/45

v korespondenci pražského MLS s ministerstvem o něm není žádná zmínka, k žádosti o zproštění tedy ze strany Dr. Dědourka nedošlo. Ostatně, o měsíc později, v polovině května 1946 Jaworského případ bez dalších přerušení uzavřel.

O zproštění z výkonu funkce veřejného žalobce u MLS, tentokrát v České Lípě, nezažádal ani Dr. Štěpán Melichar, přestože musel cítit negativní dopad pracovního přetížení na svůj duševní stav. Dr. Melichar sloužil od 4. září 1945 u českolipského státního zastupitelství, v prosinci téhož roku byl jmenován veřejným žalobcem u MLS tamtéž. V obou případech mu byl nadřízeným Dr. Bohumil Kotek, kterého autor důvěrné zprávy Informační služby ministerstva informací charakterizoval doslova jako „*starého pána, jehož zdraví je koncentračním táborem podlomeno*“²⁶⁵. Dr. Kotek učinil v jedné ze svých zpráv ministerstvu spravedlnosti nenápadnou poznámku v tom smyslu, že Dr. Melichar je u státního zastupitelství přetížen vzrůstající agendou a nemůže proto zvládat ještě úřad veřejného žalobce. Další zmínka o Dr. Melicharovi padla teprve v červenci 1946, kdy se pokusil o sebevraždu z důvodu naprostého nervového vyčerpání, doprovázeného depresivními stavy. Následovala dlouhá rekonvalescence, kdy úřad veřejné obžaloby komunikoval především s ošetřující lékařkou sedmatřicetiletého Dr. Melichara, specialistkou na nervové a duševní choroby. Podle ní, stejně tak jako podle tvrzení Melicharovy manželky, se stav Dr. Melichara v září 1946 již natolik stabilizoval, že se v říjnu dal očekávat jeho návrat do služby, ovšem pouze za předpokladu, že *se „nevrátí do původního prostředí, tedy ke státnímu zastupitelství a vůbec do České Lípy, kde by mu hrozila recidiva“*²⁶⁶. Tím se Melicharovo českolipské působení v podstatě uzavřelo, jeho nadřízení lékařské doporučení respektovali a Dr. Melichar byl na dobu „po svém uzdravení“ jmenován přednostou okresního soudu ve Cvikově. Jak je zjevné, nechybělo mnoho a retribuční pracovní stres mohl mít kromě hrdinů také svoje mučedníky.

Idea retribuce a neméně i její praxe postavila válkou vyčerpanou justici v českých zemích před skutečnou výzvu. Stavěl-li se justiční systém samotný v poválečném období na nohy jen s největší námahou, pak požadavek poválečné očisty národa představoval celý balíček práce a problémů navíc. Na mnoha místech se tak stal retribuční úkol takřka nesplnitelnou metou. Lze považovat za značný úspěch už jen fakt, že byla retribuční agenda vůbec dotazena do konce. Podmínky, za kterých se tak stalo, měly ovšem na její výsledky určitý vliv, který ostatně připustil i sám Prokop Drtina ve svojí brožurce,

---

²⁶⁵ NA, MS Praha, inv.č. 365, ka 1935, Česká Lípa

²⁶⁶ NA, MS Praha, inv.č. 365, ka 1935, Česká Lípa

nazvané O soudcovské nezávislosti: „*Je obecně známo, jak mimořádné lidové soudy a veřejná žaloba u těchto soudů jsou přetíženy spisy. Posuzujeme-li jednotlivé případy, musíme mít na mysli právě tuto přetíženost a chvat, za níž musí veřejní soudci i žalobci pracovat. Není divu, že pak některý případ není dopodrobna vyšetřen a popřípadě právně posouzen.*“²⁶⁷ Dr. Drtina byl schopen reflektovat i situaci právní nejistoty, která v českých zemích po válce zavládla. Její příčinu popsal následujícím způsobem: „*(...) my jsme svůj starý právní řád neodvrhli, i když jsme jej událostmi, jež byly mimo nás, i revoluční skutečností leckdes porušili – ale také jsme ještě nový právní řád nevytvořili.*“²⁶⁸ Právě v syntéze „*právního řádu republiky, spočívajícího na ústavě z roku 1920, s právním řádem, vznikajícím z revolučních změn, jimiž jsme prošli*“²⁶⁹ viděl Dr. Drtina jeden z hlavních cílů nové československé vlády. Mezidobí před znovunabytím jistoty a bezpečí stabilního právního řádu pak podle Dr. Drtiny bylo jednoduše třeba nějak překlenout. Uznal přitom, že situace klade nadstandartní požadavky na justiční zaměstnance, kterým se v takových podmínkách „*daří jako rybě na suchu*“²⁷⁰. Hájl dobrou pověst představitelů svého rezortu před politickými odpůrci i před veřejností. Zasadil se i o zvýšení platů zaměstnanců justice.²⁷¹ Přesto koncem retribučního období vznikl text nazvaný *Memorandum retribučních soudců*. Třicet devět podepsaných soudců pražského MLS, včetně jeho přednosty, v něm nejen shrnulo svoje zkušenosti z retribučního období, ale také artikulovalo nejistotu ohledně kariérní budoucnosti a současně formulovalo svoje požadavky.

„*(...) Uplynuly téměř 2 roky namáhavé a lidské nervy v nebývalé míře zatěžující práce. Ve chvatu událostí nebylo času přemýšletí na budoucnost. Šlo pouze o to, aby úkol, který revoluční doba vznesla na bedra soudců, byl ukončen. Nyní je teprve čas k praktickým úvahám. A tu soudci, činní doposud v retribučním soudnictví si uvědomují, že opustili svá, mnohdy dlouholetou prací vydobytá místa a dali se k dispozici službě, již doba a pocit odpovědnosti k národu na nich vyžadovaly a pozorují, že tato místa v mezidobí již byla obsazena.*

Není vděčné připomínat, s jakou neochotou mnohdy byla přijímána funkce soudců z povolání při retribučních soudech, a to nejen proto, že nutila zapracované civilní soudce přesedlati do celkem zapomenuté oblasti trestního soudnictví, nýbrž často i

---

²⁶⁷ Drtina, Prokop: O soudcovské nezávislosti, s.31

²⁶⁸ Drtina, Prokop: O soudcovské nezávislosti, s.26

²⁶⁹ tamtéž

²⁷⁰ tamtéž

²⁷¹ tamtéž, s.24

z pouhé obavy, jak budoucnost bude tuto činnost hodnotit. (...) Na službu u retribučních soudů nutno hleděti nejen pro její namáhavost, ale i pro mimořádnou odpovědnost před budoucností a kromobyčejné vypětí sil, jako na mimořádný výkon, který pravidlem v soukromí i státních službách bývá odměňován. Nebylo úmyslem soudců, činných v retribuaci, uplatňovati zvláštní výhody (...) Dosavadní zkušenosti je však k takovému postupu nutí: Návrhy na jmenování do VI. a V. st.f.sl. k jejich činnosti vůbec nepřihlížely a ani odměny nebyly stanoveny pro retribuční soudce výše než pro soudce jiné. Naopak, stalo se, že činnost retribučních soudců byla kolegy z vyšších soudních stolic kritizována jako povrchní práce, zplošťující význam zákonných předpisů, při čemž pramenem toho byly neúplné novinové zprávy.

Uváží-li se, že jsou to právě tyto vyšší stolice, které již rozhodovaly jak o odměnách, tak o návrzích na jmenování, tak i v budoucnosti budou rozhodovat o osudech retribučních soudců, je patrné, že obavy právě vyslovené nejsou neodůvodněné. Proto dovoluji si vznést retribuční soudci tyto požadavky:

- 1) aby při návratu do jejich původního zaměstnání dostalo se jim minimálně téhož postavení, které zaujímali při svém odchodu*
- 2) aby jejich nové postavení neznamenal degradaci proti postavení, které zaujímali v retribučním soudnictví*
- 3) aby při návrzích na jmenování, zejména při stanovení pořadí bylo k činnosti v retribučním soudnictví přihlíženo jako k mimořádnému výkonu*²⁷²

Myslím, že text Memoranda vypovídá dostatečně nejen o tom, jakého uznání se retribučním soudcům dostávalo na konci celého dvouletého období za jejich bezprecedentní nasazení, při němž bez nadsázky často riskovali svoje zdraví. Vypovídá také o tom, že kromě právní nejistoty, o které se zmiňoval ministr Drtina, zažívali retribuční soudci navíc i zkušenost nejistoty existenční. Stres, působící kontinuálně od příjezdu okupačních jednotek nacistického Německa tak pokračoval nejen přes období retribučního účtování, které mělo válku symbolicky definitivně ukončit, ale protáhl se i za ně. Přinejmenším to platilo pro určitou nezanedbatelnou skupinu zaměstnanců poválečné justice. A ani výhled do budoucna neskýtal mnoho nadějí na tolik žádoucí stabilizaci poměrů.

---

²⁷² NA, MS Praha, inv.č. 365, ka 1943

3. Rok bez očisty

3.1 Očista očisty podle JUDr. Prokopa Drtiny

„Jestliže něco bráníme, pak je to očištění naší národní očisty, aby jí nebylo zneužíváno k stranickým účelům.“²⁷³

Konečný termín ukončení retribučního vyrovnávání se s minulostí, tedy 4. květen 1947, se stal datem, ke kterému se toužebně upínaly pohledy mnohých. Nešlo přitom jen o přímé aktéry, od nichž se očekávalo až nadlidské nasazení, flexibilita, odolnost, výkon a sebezapření. Všeobecná vyčerpanost tématem, zdá se, zasahovala značnou část veřejnosti, která nikdy nedostala to, co jí bylo od počátku slibováno. Tedy rychlý terapeutický proces sdílené obrody smysluplného světa, v jehož průběhu mělo symbolicky dojít k definitivnímu uzavření traumatické válečné zkušenosti. Neustálé protahování toho, co mělo být pouze závěrečnou fází války, způsobilo kvalitativní přeměnu funkce retribučního soudnictví pro společnost. S přibývajícými dny a měsíci trvání procesu, označovaného za očistný s čím dál tím většími rozpaky, šlo stále méně o stav, který by mohl být vnímán jako mimořádný a dynamický. Na to se dva roky od skončení války ukázaly být jako příliš dlouhá doba. Proces retribuční očisty proto nakonec zafungoval poněkud jinak, než bylo zamýšleno. Místo dramatické katarze začalo docházet k postupnému pronikání diskurzu očisty do každodenní zkušenosti obnoveného státu. To, co mělo být ohněm, začalo spíše připomínat vodu. Ale je to často právě voda, která nepozorovaně podemele břeh. Podobně pronikal pojem očisty do žité zkušenosti obyvatel obnoveného státu a do jazyka jeho veřejně sdílené kultury jako prvek trvalejšího charakteru. Stal se něčím banálním, samozřejmým a všedním. Snad právě proto nezbudilo obnovení retribučního soudnictví v dubnu 1948, tentokrát již pod taktovkou KSČ výraznější reakce nebo jen pozornost.

Není asi zvláště překvapivé, že ani v mezidobí necelého roku mezi oběma retribučními, kdy nedocházelo k žádnému druhu oficiální očisty, tento pojem z diskurzu úplně nevymizel. Nevymizel ostatně ani z každodenní roviny žité skutečnosti aktérů. Retribuční

---

²⁷³ Reakce Prokopa Drtiny na časté výtky, zejména ze strany komunistů, že národněsocialistická strana chrání kolaboranty, Valný sjezd Československé strany národně socialistické, březen 1947 (Koutek, Ondřej: Prokop Drtina, Osud československého demokrata, s. 237 (NA, f. ČSNS, k. 121, zápis o schůzi pracovní sekce politické – XIV. Valný sjezd ČSNS))

soudy k datu ukončení retribuice totiž nestihly uzavřít všechny případy.²⁷⁴ Ty byly následně převedeny pod kompetenci řádných trestních soudů, které se jimi pak zabývaly v podstatě až do zahájení obnovené retribuice. S trestem smrti už se však přitom zacházelo o poznání opatrněji než v předcházejícím období.²⁷⁵ O to vášnivěji probíhalo celkové hodnocení poválečné retribuice v parlamentní debatě z června 1947. Benjamin Frommer shrnul celkové dojmy následujícím způsobem: „(...) *zástupci lidu kritizovaly retribuční soudy jak za jejich přísnost, tak zároveň za přílišnou mírnost. Podobně byly tyto instituce kritizovány také za údajné zaměření proti buržoazii stejně jako proti dělnické třídě. Podle některých poslanců NS mělo být potrestáno více Němců, zatímco jiní očekávali, že soudy měly potrestat ještě více Čechů.*“²⁷⁶

Dlužno dodat, že charakter kritiky toho kterého komentátora byl zpravidla zásadně určen jeho příslušností k politické straně, přičemž nejmenší pluralita názorů se objevovala v prostředí strany komunistické. Ministr spravedlnosti na všechny výhrady a výtky musel nejen hledat odpovědi, ale také je nalézat, což se mu někdy dařilo přesvědčivěji a jindy méně.

Znovu byl například diskutován problém retroaktivity. Ministr Drtina sice v reakci na námitku lidoveckého poslance Aloise Rozehnal²⁷⁷ uznal, že se některé jiné země, okupované za války nacistickým Německem, jako například Belgie, vypořádaly s válečnými provinilci bez zavádění retroaktivního účinku, popírajícího jeden ze základních principů právního státu. Podle Prokopa Drtiny bylo ovšem porušení této zásady legality, za předpokladu, že zůstane mimořádným opatřením, menší *právní nespravedlností a politickou chybou*²⁷⁸, než možnost, že by někteří provinilci unikli trestu. Ostatně, o záměru trestat po válce viníky před mimořádnými soudy byli obyvatelé Protektorátu systematicky spravováni londýnským i moskevským rozhlasem, těžko se tedy podle Drtiny mohli po válce tvářit, že by snad nevěděli, že jejich činnost byla trestná.²⁷⁹

---

²⁷⁴ Zbylo jich k projednání 2345. (Frommer, B.: *Národní očista*, s.413), Na okresní soudy byly také převedeny trestní věci, které nestihly projednat podle tzv. malého retribučního dekretu národní výbory a jejichž orientační počet Prokop Drtina odhadoval jen v Praze na 23.000. (Drtina, P.: *Na soudu národa*, s.69)

²⁷⁵ Za 11 měsíců tohoto přechodného období bylo odsouzeno 270 kolaborantů, ale trest smrti už byl udělen pouze jeden. (Frommer, B.: *Národní očista*, s.413)

²⁷⁶ Frommer, B.: *Národní očista*, s.442

²⁷⁷ JUDr. Alois Rozehnal (1906-1982) byl advokát, právní teoretik a publicista, člen Československé strany lidové, po únoru 1948 emigroval do USA, kde působil až do své smrti v akademické sféře.

²⁷⁸ Drtina, P.: *Na soudu národa*, s. 49

²⁷⁹ Drtina, P.: *Na soudu národa*, s. 10

Ministr spravedlnosti musel obhajovat také některé nespravedlnosti, které se vázaly k retribuční praxi. Skutečnost, že řada odsouzených Němců byla nakonec zařazena do odsunu, zatímco odsouzení Češi, či Němci ze smíšených manželství si museli trest odsedět celý, na kterou upozorňovali poslanci Vojta Beneš²⁸⁰ a Alois Rozehnal, vysvětloval ministr Drtina tak, že „*státní zájem na jejich odsunu a na odsunu jejich rodinných příslušníků byl větší, než zájem na jejich potrestání.*“²⁸¹ Takové vysvětlení patrně příliš nezmírnilo intenzitu pocíťované nespravedlnosti. Šlo ale nicméně o důsledek jiných rozhodnutí celé vlády, týkající se vysídlení československých Němců a jen těžko tedy mohla být celková odpovědnost za tento nežádoucí účinek vysídlení na retribuční svalována pouze na ministra spravedlnosti.

Podstatně větší potíže měl Prokop Drtina při obhajování Zákona č.115/1946 Sb. *o právnosti jednání souvisících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků*, který právně ukotvoval beztrestnost nejen pro odbojáře, ale také pro všechny ty, jejichž *jednání směřovalo ke spravedlivé odplatě za činy okupantů nebo jejich pomahačů*. Těžiště kontroverznosti tohoto zákona se týkalo časového vymezení jeho působnosti, vztahoval se totiž na období od 30. září 1938 do 28. října 1945. Legitimizoval tedy celou řadu přehmatů násilného charakteru, které se po osvobození objevovaly v jednání zejména vůči internovaným osobám. Kritika tohoto tzv. gestapismu, tedy „*nepřístojností, které se někdy vyskytovaly při jednání se zadrženými osobami*“²⁸², jak ho definoval ministr Drtina, nabrala v červnu 1947 oproti stavu z raného poválečného období úplně nový rozměr. Nejednalo se již o práci několika osamělých redaktorů typu Michala Mareše. Tisk se kritikou gestapismu na jaře 1947 zabýval v mnohem širším měřítku. Artikulovány zde byly často jednotlivé případy do nejmenších podrobností a stále častěji zazníval požadavek nápravy těchto nepřístojností. Veřejná debata na toto téma pronikla i do Ústavodárného národního shromáždění, zejména prostřednictvím poslance Oty Hory²⁸³, Miroslava Jelínka²⁸⁴, ale i dalších, a postavila některá Drtinova rozhodnutí do kontroverznějšího světla, než v jakém se jevila v době, kdy je učinil. Jednalo se například

---

²⁸⁰ Vojtěch Beneš (1878-1951), sociální demokrat, v meziválečném období aktivní v oblasti školství, meziválečný i poválečný poslanec Národního shromáždění, bratr prezidenta Edvarda Beneše. Po roce 1948 v exilu.

²⁸¹ Drtina, P.: Na soudu národa, s. 48

²⁸² Drtina, P.: Na soudu národa, s. 61

²⁸³ Ota Hora (1909-1997), národní socialista, člen Sokola, poslanec Prozatímního a Ústavodárného národního shromáždění, po roce 1948 v exilu (Německo, Kanada), kde se stal členem výkonného výboru Rady svobodného Československa.

²⁸⁴ JUDr. Miroslav Jelínek (1900-1965), sociální demokrat, předválečný advokát a starosta Kolína, po válce znovu krátce starosta Kolína a dále poslanec Ústavodárného národního shromáždění, později člen KSČ a poslanec Národního shromáždění ČSR do roku 1953, kdy rezignoval.

o jeho postoj k vyšetřování násilností, ke kterým došlo v kolínském internačním táboře koncem srpna 1945. Svůj souhlas se zastavením řízení proti viníkům těchto konkrétních násilných excesů vysvětloval Drtina následovně: „*Dal jsem jej proto, že jsem si byl vědom, že pachatelé těchto činů byli sami dlouhá léta obětmi podobného zacházení v německých koncentračních táborech a že se jich dopouštěli tedy ve zvláštním duševním stavu, který byl důsledkem utrpených příkoří.*“²⁸⁵ Takové vysvětlení už ale v červnu 1947 nestačilo a Drtina si to dobře uvědomoval. Reflektujíc posun ve veřejném mínění o těchto záležitostech, rozhodl se k taktickému ústupu: „*Neznal jsem však tehdy plný rozsah nepřístojností, jak se pak veřejnosti předložily ve veřejné diskusi a ani okolnosti, které uvedl pan poslanec dr Jelínek, který zastával též funkci předsedy MNV v Kolíně a proto jeho sdělení v debatě učiněná jsou zvláště závažná. Konečně článek, který napsal jiný vynikající člen této sněmovny pan prof. dr Bělehrádek v revui „Dnešek“ nutí mě i ministerstvo spravedlnosti, přezkoumat otázku, nešlo-li se v této věci příliš daleko a nejsou-li dány skutečně důvody obnovy trestního řízení proti pachatelům nelidských brutalit v kolínském táboře v celém rozsahu. Mohu sdělit slavné sněmovně, že ministerstvo spravedlnosti v tomto směru již zahájilo patřičné kroky.*“²⁸⁶ I přes jistý obrat v přístupu ke gestapismu, ke kterému ve veřejné debatě v průběhu dvou retribučních let došlo, a jež se ve výsledku promítl také do postoje ministra spravedlnosti, však celková bilance ve věci trestání případů tohoto jevu nebyla v červnu 1947 nijak zvláště oslnivá.²⁸⁷

Kritice byl vystaven také stanný charakter retribučního soudnictví jako takový a hlavně skutečnost, že jím ministr Drtina odůvodňoval vyloučení opravných prostředků. Podle poslance Rozehnal se jednalo o zásadní pochybení přispívající k nejednotnosti judikatury, jež se stala pro retribuční soudnictví charakteristickou. Odmítl přitom Drtinovu argumentaci, když vyjádřil názor, že tento aspekt obdobou se stannými soudy odůvodňovat nelze, protože: „*Zásadou stanného práva je souditi činy čerstvě spáchané, při nichž byl pachatel dopaden, nebo z nichž může býti snadno usvědčen, takže rozsudek stanného soudu je zpravidla správný a opravný prostředek je zbytečný. Hlavním motivem je zde zastrašení před pácháním trestných činů okamžitým účinkem trestu. Tyto motivy*

---

²⁸⁵ Drtina, P.: Na soudu národa, s. 57

²⁸⁶ Drtina, P.: Na soudu národa, s. 57-58

²⁸⁷ „*Ministerstvu spravedlnosti byly úřady veřejné obžaloby oznámeny celkem 104 případy tzv. gestapismu (...). Z toho počtu bylo možno 79 případů považovat za případy závažnější povahy. Z těchto 79 případů není dosud trestní řízení skončeno v 41 případěch, ve 30 případech bylo užito zákona č. 115/46 Sb. a trestní řízení bylo zastaveno. 4 případy byly zastaveny z jiných důvodů a pouze ve 4 případech došlo k odsouzení stíhaných osob (2 případy znásilnění uvězněných žen, 1 případ omezování osobní svobody a 1 případ přestupku opilství).*“ (Drtina, P.: Na soudu národa, s.61)

nejsou dány u retribucí, kde nejde o čerstvě spáchané činy, ani o činy, při nichž pachatel byl přistižen, ale o činy spáchané před lety a často tajně a tak rafinovaně, že právě pro tento veliký odstup časový se velmi těžce zjišťují. Je proto velká pravděpodobnost, že tyto retribuční rozsudky nebudou vždy správné a že již pouhá přípustnost opravných prostředků by měla za následek výroky, které by se více přiblížily ideálu spravedlnosti.²⁸⁸ Postoj ministra spravedlnosti, podle něhož exilová vláda dospěla při tvorbě retribučního zákona k uplatnění zásad stanného práva z přesvědčení, že má být retribuční trestní řízení urychlené, aby bylo možné uzavřít válečné období co nejdříve, vyzněl ve světle skutečnosti, že retribuce nakonec trvala dva roky, poněkud bezzubě.

Celkově lze říci, že se v průběhu debaty ozývala poměrně rozsáhlá kritika nejen z řad lidovců (Alois Rozehnal, Bohumír Bundža) a sociálních demokratů (Miroslav Jelínek, Vojta Beneš), ale také národních socialistů (Ota Hora, Ladislav Hobza), jejichž ministr měl celou záležitost na starost. Nejednou zazněly i návrhy na řešení nesrovnalostí, které s sebou retribuce nesla. Neshodli-li se však všichni na příčinách vzniku těchto nedostatků, neshodli se ani ohledně možných cest jejich nápravy. Návrhy na hromadné přezkoumání retribučních rozsudků za účelem odčinění křivd, způsobených retribucí, Drtina odmítal s poukazem na absenci legislativního podkladu pro takovou činnost a vyjádřil přesvědčení, že nápravy lze dosáhnout prostřednictvím existujících zákonných ustanovení, například na základě zmatečných stížností nebo žádostí o obnovu řízení, o zmírnění trestu nebo žádostí o milost. A byl to nakonec Prokop Drtina, kdo svůj přístup k této otázce prosadil a obhájil.

Kritika nekomunistických poslanců si i přes existující rozdíly v průběhu celé debaty zachovala věcný charakter. Nic podobného se ovšem nedá říci o projevech komunistických poslanců, kteří byli v napadání průběhu a výsledků retribuce z pochopitelných důvodů zcela neúnavní, a to nejen v kontextu této debaty. Dehonestace retribuční spravedlnosti, jež měli v rukou političtí konkurenti, byla nedílnou součástí jejich příprav k odstartování vlastního projektu lepšího světa. Komunističtí poslanci se zúčastnili debaty v hojném počtu a téměř jako jeden muž demonstrovali jednotné stanovisko, které jako by poslanec Koštejn²⁸⁹ velmi zjednodušeně vyjádřil za všechny, když řekl: „*Pan dr. Rozehnal zde mluvil - já jsem ho poslouchal - velice učeně a*

---

²⁸⁸ <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/056schuz/s056005.htm>

²⁸⁹ Rudolf Koštejn (1903-1972), poslanec Ústavodárného národního shromáždění a Národního shromáždění ČSR, mlynář a zakládající člen KSČ, po roce 1945 předseda ONV v Kolíně, později člen Ústředního výboru KSČ.

*advokátsky a na koniec mi napadlo, že chcel říci, když kritisoval všechny paragrafy retribučního dekretu, že tam chyběl jeden paragraf, a to byl ten: Nemakejte nám na zrádce a kolaboranty!*²⁹⁰ Obraz ministra Drtiny jako pokrytce, který coby Pavel Svatý za války sliboval krvavou odplatu, zatímco po válce otočil a průběh retribuce začal vědomě bojkotovat, aby ochránil bohaté kolaboranty a poškodil dělníky a prostý lid, prostupoval s téměř až únavnou pravidelností většinu projevů komunistických poslanců. Podobně jako některé manipulativní způsoby argumentace, jež se občas podařilo dovést až do absurdní roviny. Vynikal v tom zejména poslanec Kokeš²⁹¹, mj. veřejný žalobce od MLS v České Lípě, který jinak proslul výrokem, že odsuzující rozsudky MLS by měly zůstat za všech okolností definitivní, zatímco ty osvobozující by bylo vhodné předat řádným soudům k přezkoumání: *„Ti mrtví, kterým jsme slibovali, že se postaráme o spravedlivý a přísný trest, již mluvit nemohou a byli by velmi zklamáni, kdyby se mohli přesvědčit, jak retribuce a očista národa byla provedena.*“²⁹²

Na pozornost věnovanou gestapismu reagovali někteří z komunistických poslanců způsobem, který z této problematiky učinil skutečné těžiště debaty o retribuci. Svým způsobem je to pochopitelné, obvinění z používání gestapáckých metod při zacházení se zadrženými osobami hrozilo především příslušníkům SNB, tedy orgánu, který měla pod kontrolou komunistická strana. A tak byli všichni, kteří vyjádřili obavy z přílišné přísnosti retribuce, označeni za *„mravně slabé a národně vlašné lidi*“²⁹³, jejichž stanovisko je naprosto nemístně zdůrazňováno. Byl zesměšňován a ironizován *„velký pokřik o t. zv. gestapismu“*, který ve výsledku pouze *„špiní čistý štít naší revoluce“* pod rouškou *„jakési absolutní spravedlnosti*“²⁹⁴, jak uvedl poslanec a současně předseda právního výboru ÚNS Antonín Gregor²⁹⁵, zatímco je přece zcela zřejmé, že *„hnusné jméno gestapismus“* by si daleko spíše zasloužily *„úderý šavlí a pendrekem při lidových demonstracích za bývalé republiky (...) vjíždění policie koňmo s tasenými šavlemi do bezbranného davu, jak tomu často bývalo za bývalé republiky (...) zacházení policie a četnictva s dělnickými*

---

²⁹⁰ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/057schuz/s057008.htm>

²⁹¹ JUDr. Jaroslav Kokeš (1908-?), poslanec Ústavodárného národního shromáždění a Národního shromáždění ČSR, člen parlamentní vyšetřovací komise bezpečnostního výboru pro vyšetřování poválečných případů násilí, člen KSČ.

²⁹² <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/056schuz/s056014.htm>

²⁹³ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/056schuz/s056006.htm>

²⁹⁴ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/056schuz/s056007.htm>

²⁹⁵ JUDr. Antonín Gregor (1909-1986), soudce v Uherském Hradišti a posléze u Krajského soudu v Brně, účastník protinacistického odboje, veřejný žalobce na státním zastupitelstvu v Uherském Hradišti (1945-46), poslanec do Ústavodárného národního shromáždění a předseda jeho ústavního výboru. Po roce 1948 postupně ministr zahraničního obchodu (1948-52), velvyslanec v Číně (1955-57), první náměstek ministra zahraničí (1957-67) a velvyslanec v Polsku (1967-70). Roku 1970 penzionován. (www.mzv.cz)

*předáky za bývalého režimu(...) střelba policie a četnictva do hladových žen a dětí za minulé republiky*²⁹⁶. Poslanec Kokeš pak s notnou dávkou sarkasmu interpretoval jako „*gestapismus a teror*“²⁹⁷ chování některých svých kolegů v Národním shromáždění, kteří ho nechtěli nechat domluvit a přerušovali jeho projev výkřiky a lomožením.

V řadě vyhrocených okamžiků se také zabíhalo do osobní roviny. V průběhu debaty o výsledcích retribuice v tomto smyslu vynikl zejména poslanec Bedřich Steiner²⁹⁸, jehož projev byl jako jediný z této debaty zařazen do brožury ministerstva spravedlnosti Na soudu národa, obsahující tři projevy Prokopa Drtiny. Pasáž, která vyprovokovala ministra Drtinu k okamžité odpovědi přímo na místě a k otištění celé přestřelky ve zmíněné brožuře zněla takto: „*(...) Čekali jsme na pana ministra, čekali jsme na Pavla Svatého, ať nám řekne, jak byl přijat naší bojovou jednotkou, druhou brigádou, paradesantní brigádou. My jsme ho poslouchali z Londýna každý den v důstojnických jídelnách, my jsme ho poslouchali, my jsme ho měli rádi, my jsme ho milovali bez rozdílu politického přesvědčení, poněvadž jsme v něm viděli představitele odboje. (...) Říkal tehdy jasně a nesmlouvavě o tom, že kolaboranty budeme trestat, že zrádce budeme věšet, a že ten, kdo si ohřívá dvě želízka, tak i tak neujde spravedlivé odplatě. Pane ministře, to jste neprovedl. Mluvil jste to tehdy, před lidmi, kteří dnes nežijí, víte, kolik nás stála Dukla. (...) Mluvil jste před mrtvými hrdiny a mrtvým hrdinům se mluví pravda.*“²⁹⁹

Prokop Drtina vnímal zacílení tohoto Steinerova útoku jako dvojí, politické a osobní. Na rovině politické zdůraznil ve své odpovědi zodpovědnost svojí strany, se kterou se k retribuční výzvě postavila a konstatoval, že v průběhu dvouletého retribučního období se udála řada věcí a došlo k mnohým změnám, například k volbám: „*Paní a pánové, já nevím, jestli komunistická strana vyšla z voleb tak slabá, aby byla nemohla převzít odpovědnost za ministerstvo spravedlnosti. My jsme netrvali na tom, že toto ministerstvo máme dostat, a byli bychom se spokojili s jiným ministerstvem, třeba i ministerstvem vnitra nebo národní obrany, nebo s ministerstvem zemědělství. Když jsme to dělali tak špatně, proč komunistická strana nevzala odpovědnost za provádění retribuice na sebe sama?*“³⁰⁰ Pokud jde o rovinu osobní, vyhranil se Drtina velmi srozumitelně proti

---

²⁹⁶ tamtéž

²⁹⁷ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/057schuz/s057010.htm>

²⁹⁸ JUDr. Bedřich Steiner (1913-1983), právník židovského původu, účastník bitvy u Sokolova, nositel Československého válečného kříže 1939, sovětské medaile „Za odvahu“ a Sokolovské pamětní medaile. (Brož, M.: Hrdinové od Sokolova, Avis 2005) / Po válce v rámci svojí funkce předsedy Osidlovací komise ÚV KSČ, působil jako skalní příznivec důsledné etnické očisty pohraničí. V rámci KSČ se zařadil mezi hlavní představitele radikalizace její protiněmecké politiky. (Spurný, M.: Nejsou jako my, s. 189-190)

²⁹⁹ Drtina, P.: Na soudu národa, s. 33

³⁰⁰ Drtina, P.: Na soudu národa, s. 36

citovému vydírání a manipulaci ze strany poslance Steinera a jeho kolegů, když jasně vyslovil názor, že nelze podporovat svoje politické nebo osobní názory jmény těch, kteří se k tomu již nemohou vyjádřit, protože k tomu zkrátka nikdo nemá právo. Za konečnou a nejdůležitější instanci při posuzování svého působení v retribuci označil jediné svoje svědomí. Při vědomí lidské nedokonalosti a chyb, kterých se každý nevyhnutelně dopustí, chtěl dle svých slov Prokop Drtina, parafrázujíc Vojtu Beneše, dělat chyby raději z milosrdenství než z pomstychtivosti.³⁰¹ Svůj nejvnitřnější postoj k provádění retribučního poslání pak označil jako hledání Masarykovy cesty *úzkostlivé spravedlnosti*.³⁰²

3.2 Destrukce elit

*„Drtino, s Vámi to špatně dopadne.“*³⁰³ (K. Gottwald)

Masarykova cesta úzkostlivé spravedlnosti byla snad inspirací Prokopu Drtinovi. Jeho největším politickým protivníkem však byl takový přístup poměrně cizí, zejména v kontextu usilování o převzetí moci ve státě. Projevovat se to začalo relativně brzy a pocítili to zejména Drtinovi spolupracovníci, spolustraníci, popřípadě lidé, kteří mu byli ideově blízcí. Nedlouho po osvobození se tak například začalo ukazovat, že zajatí představitelé německé protektorátní správy byli pro vyšetřující orgány, podléhající komunistickému ministerstvu vnitra, až příliš velkým pokušením. Špičkou ledovce se v tomto ohledu stalo vyšetřování K.H. Franka, během kterého se zpravodajec štkpt. Bedřich Pokorný pokusil zmanipulovat Frankovu výpověď tak, aby poškodila nekomunistického člena odboje a generálního tajemníka národně socialistické strany Vladimíra Krajínu.³⁰⁴ Do osvětlování celé aféry se zapojil Jaroslav Drábek, vrchní veřejný žalobce u MLS v Praze i dr. Kozák, předseda MLS tamtéž. Na základě jejich zjištění pak mohl Prokop Drtina v ministerské radě požadovat odvolání a potrestání

---

³⁰¹ Drtina, P.: Na soudu národa, s. 37

³⁰² Drtina, P.: Na soudu národa, s. 78

³⁰³ Tento výrok prý zazněl z úst Klementa Gottwalda v lednu 1948. (Drábek, J.: Z časů dobrých i zlých, s. 135 / Frommer, s.424)

³⁰⁴ Jednou po výsledku předložil Pokorný K.H. Frankovi k podpisu jen česky psaný protokol s omluvami, že pro časovou tíseň není k dispozici německý překlad a K.H.Frank tento protokol podepsal. Přestože se ale přitom Pokorný Frankovi zaručil slovem československého důstojníka, že je v protokolu opravdu vše tak, jak Frank při výsledku řekl, Frankovi to bylo divné a pro jistotu sepsal v cele svoji výpověď znovu. Tu pak poslal na ministerstvo spravedlnosti. Tak vyšel celý podvod najevo a z rozdílů v obou protokolech vyšlo jasně najevo, koho měla Frankova výpověď poškodit. (Drábek, Jaroslav: Z časů dobrých i zlých, s. 124 – 127.)

Bedřicha Pokorného, což také udělal. Komunisté nejprve souhlasili pouze za předpokladu, že odejde do ústraní také Vladimír Krajina, což bylo pochopitelně pro národní socialisty nepřijatelné a jednání se tak dostalo do mrtvého bodu. Nakonec byla zřízena zvláštní ministerská komise, složená ze zástupců všech stran Národní fronty, která celou záležitost přešetřila. Jedním z jejích členů byl Drtinův referent pro retribuci, Zdeněk Marjanko. Výsledky šetření této komise Krajinu beze zbytku očistily a Drtina v důsledku tohoto závěru trval na trestním řízení proti Pokornému. Komunisté ale kladli takový odpor, že byl Bedřich Pokorný nakonec pouze přeložen za trest na Slovensko.³⁰⁵

Kromě falšování důkazů využívali komunisté v politickém boji také anonymní udání. Zaměstnanci ministerstva spravedlnosti pocítili tuto strategii na vlastní kůži, když bylo proti některým z nich zavedeno trestní řízení podle tzv. malého retribučního dekretu. Ministru Drtinovi se to zdálo podezřelé, zejména proto, že k tomu došlo v době, kdy byla *očista* ministerstva již dávno skončena³⁰⁶ a tito konkrétní lidé byli tedy již v minulosti vyšetřující komisí zaměstnanecké rady buď osvobozeni nebo proti nim vůbec nebylo zavedeno očistné řízení. Drtina se proto o těchto případech zvláště informoval u trestní nalézací komise Ústředního národního výboru hl. m. Prahy, kde zjistil následující: *„Na tyto úředníky byla podána oznámení anonymní, jež byla všechna vyrobena, abych tak řekl – po fabricku – t.j. byla tato oznámení psána průklepem se stereotypní úvodní větou tohoto znění: „My, kteří máme zájem na očistě poměrů v naší spravedlnosti, předkládáme vám k posouzení tento případ.“ Potom bylo uvedeno jméno nařčeného a velmi stručné obvinění. Oznámení byla adresována ředitelství národní bezpečnosti v Praze, nesou datum 20. 5. 1946 a podána byla 24. 5. 1946 – jak vysvítá z prezentačního razítka*

---

³⁰⁵ Bedřich Pokorný, který již v roce 1945 organizoval vysídlení sudetských Němců a byl mj. zodpovědný i za tzv. brněnský pochod smrti, měl po roce 1948, ve kterém výrazně přispěl k úspěchu komunistického puče, na starosti tábory nucených prací. V roce 1953 byl nicméně sám odsouzen ve vykonstruovaném procesu, přičemž ve vazbě se nacházel již od roku 1951). V roce 1956 amnestován a rehabilitován, odškodněn a bylo mu i vráceno členství v KSČ. Na jaře 1968 byl nalezen oběšený v lese u Brna.

³⁰⁶ *„Předběžná očistná šetření proti soudcům byla zavedena hned po osvobození podle směrnic vydaných ÚRO na podkladě oznámení jednak zaměstnaneckých rad, jednak jednotlivců a dále na podkladě došlých zpráv o zavedení trestního řízení před MLS nebo před trestními nalézacími komisemi okresních národních výborů a konečně na podkladě zjištění, která vyšla z úředních spisů. Šetření měla v mnoha případech podklad velmi vratký. Od účinnosti dekretu prezidenta republiky ze 4. 10. 1945 č.105 Sb. příslušelo provádět očistná řízení proti soudcovským úředníkům kárným senátům zemských soudů, případně kárnému senátu nejvyššího soudu. Na judikování kárných soudů nemá justiční správa přirozeně vlivu. Provedená předběžná administrativní šetření dala podnět k zavedení kárného šetření celkem proti sedmdesáti pěti soudcům a tato řízení skončila až dosud ve 33 případech kárným, výjimečně pořádkovým potrestáním. Z toho bylo uznáno v osmi případech na propuštění ze služby. Zproštěním nebo zastavením skončilo 21 případů. Zbývající věci nejsou dosud právoplatně skončeny, ať již proto, že není dosud skončeno souvislé řízení trestní, nebo proto, že není dosud rozhodnuto o podaných opravných prostředcích obviněného nebo kárného zástupce. Pokud ve zmíněných kárných věcech rozhodoval nejvyšší soud, jako kárný soud prvé stolice, šlo celkem o sedm případů; ve třech případech byl uložen kárný trest.“ (Drtina, P.: Na soudu národa, s. 69)*

*ředitelství národní bezpečnosti – tedy dva dny před posledně možným termínem a to zřejmě hromadně, jak je patrné z velmi blízkých podacích čísel. (...) tato oznámení byla podána také dva dny před volbami do (...) ÚNS. Ředitelství národní bezpečnosti tato hromadná anonymní oznámení přijalo a odevzdalo je vyšetřujícím komisím Ústředního národního výboru v Praze. Po provedeném šetření byla řízení ve všech osmi případech trestními nalézacími komisemi zastavena.*³⁰⁷ Takovým postupem nicméně SNB porušil ustanovení dekretu o očištných komisích pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců č.105/1945 Sb., podle kterého nemělo být zaváděno řízení podle tohoto dekretu na základě anonymních udání. Ačkoliv celá akce vedla ve výsledku k očištění obviněných, zasela přesto současně pochybnost v úroveň očištného procesu na ministerstvu spravedlnosti způsobem, jakým působí pomluva a podpořila tvrzení komunistických poslanců, že Drtinovo ministerstvo chrání kolaboranty.

Patrně nejvážnějšímu útoku ze strany komunistických protivníků byl pak Prokop Drtina vystaven v roce 1947, kdy se stal vedle Jana Masaryka a předsedy národních socialistů Petra Zenkla jedním z terčů teroristického útoku, později nazývaném Krčmaňská aféra, či krabičkový atentát na tři nekomunistické ministry. Ve všech třech případech zůstalo jen u pokusu o atentát, protože krabice obsahující výbušniny vypadaly natolik podezřele, že byly nakonec všechny zlikvidovány bezpečným způsobem. Policie řízená komunistickým ministerstvem vnitra okamžitě zahájila vyšetřování, které ovšem vykazovalo řadu podezřelých prvků, jež naznačovaly, že pravým cílem takto pojatého vyšetřování patrně není najít skutečné viníky.³⁰⁸ Nebyla to tedy nakonec policie, ale shodou okolností Vladimír Krajina, kdo se dostal na pravou stopu. Ta vedla do obce Krčmaň u Olomouce, konkrétně mezi místní představitele komunistické strany. Řešení se s Drtinovým vědomím ujali kromě Vladimíra Krajiny zejména Zdeněk Marjanko a Jaroslav Drábek. Bylo podáno trestní oznámení ke státnímu zastupitelství do Olomouce, kde byl cíleně pověřen vyšetřováním případu státní zástupce a nestraník dr. František Doležal. Když ale průběžné výsledky vyšetřování³⁰⁹ začaly pomalu naznačovat, že v pozadí chystaného atentátu stojí komunistické špičky, konkrétně poslanec Jura Sosnar a dále pravděpodobně dokonce Gottwaldův zeť dr. Alexej Čepička, přerušil vyšetřování

---

³⁰⁷ Drtina, P.: Na soudu národa, s.67-68

³⁰⁸ Drábek, J.: Z časů dobrých i zlých, s. 130

³⁰⁹ V průběhu vyšetřování byl mj. nalezen tajný sklad zbraní německého původu, které shromažďovali komunisté za neznámým účelem a o celé věci se také debatovalo v poslanecké sněmovně.

http://www.totalita.cz/vysvetlivky/a_krcman_parl_1.php

http://www.totalita.cz/vysvetlivky/a_krcman_parl_2.php

únorový komunistický puč, který vynesl právě dr. Čepičku do křesla nového ministra spravedlnosti.³¹⁰ To vneslo samozřejmě do případu radikální obrat.

Zatčení v souvislosti s tzv. krčmaňskou aférou byli obratem propuštěni. Ve vazbě naopak skončili všichni, kteří se ve vyšetřování aféry angažovali, z řad justičních pracovníků tedy Zdeněk Marjanko a státní zástupce František Doležal. Zdeněk Marjanko následně zemřel ve vazbě za nevyjasněných okolností. Dr. Doležal se ve vazbě sice dožil politického procesu, který se chystal několik let, k hlavnímu přelíčení na podzim 1953 však musel být dopraven na nosítkách.³¹¹ Dočkal se rozsudku odnětí svobody na 7 let za napomáhání kontrarevolučnímu puči národních socialistů, jehož se měl dopustit vyšetřováním Krčmaňského případu.³¹²

V souvislosti s Krčmaňskou aférou byl zatčen také Vladimír Krajina, na intervenci prezidenta Beneše byl nicméně opět propuštěn na svobodu. Vzápětí emigroval. Zemřel v roce 1993 v kanadském Vancouveru.³¹³ Identické řešení zvolila také celá řada nekomunistických účastníků debaty o retribuci v poslanecké sněmovně. S Otou Horou se tak po roce 1948 bylo možné setkat v Německu a později v Kanadě, s Jaroslavem Stránským v Londýně, s Aloisem Rozehnalem v New Yorku.³¹⁴ V USA se usadil také Petr Zenkl, kterému se podařilo dostat společně se svojí ženou za hranice teprve po půl roce intenzivního dohledu StB v kufru auta. Později na svůj útěk vzpomínal těmito slovy: „*Prožívali jsme nejen strach nebo úzkost, ale především také nesmírnou bolest a hanbu z toho, za jakých okolností a s jakými city opouštíme svou milovanou zemi, svůj národ, pro nějž jsme s láskou pracovali a který zanecháváme při své cestě za svobodou ve strašné porobě.*“³¹⁵

---

³¹⁰ „Čepička byl komunistický fanatik a za války byl jako advokátní koncipient v dobrých stycích s gestapem. Byl dokonce podezříván, že učinil několik udání, z nichž jedno skončilo smrtí. Ke konci války se však Čepička rychle odvracel od Němců, takže byl dokonce sám zatčen a po válce se vrátil s gloriolou politického vězně, čehož důkladně využil. Dosadil se samozvanecky jako komunista za předsedu Místního národního výboru v Kroměříži, suspendoval činnost okresního soudu, zakázal církevní sňatky. Před válkou byl prý Čepička trestán za činy majetkové povahy. Tohoto dobrodruha udělala strana ministrem spravedlnosti.“ (Drábek, J.: Z časů dobrých i zlých, s. 134)

³¹¹ Dvořáková, Z.: Smrt pro tři ministry, s. 131

³¹² Dvořáková, Z.: Smrt pro tři ministry, s. 151

³¹³ V září 1948 proběhl politický proces s tzv. Krajinovou kanceláří, jeden z prvních tohoto druhu. Obvinění z vyzvědačské činnosti pod vedením Krajiny nebylo ještě dobře připravené a většina z 51 rozsudků byla osvobozujících, případně byly uloženy tresty nízké. (Kaplan, K.; Paleček, P.: Komunistický režim a politické procesy v Československu, s. 56)

³¹⁴ Miroslav Jelínek byl nakonec jediný z kritických účastníků oné debaty, kdo přešel do poslaneckého klubu komunistů, coby sociální demokrat, který souhlasil se sloučením svojí strany s KSČ.

³¹⁵ Pejskar, J.: Pražský primátor, Památce dr. Petra Zenkla, bývalého několikanásobného primátora hlavního města Prahy, s. 69

V té době byla již „vnitřní očista justičního aparátu od otevřených nepřátel lidové demokratického zřízení, hlavně odstranění reakčního ministra Drtiny (...)“³¹⁶ v plném proudu. Ti, kteří v předchozím období zastávali významná místa v justičním systému nebo měli blízko k Prokopu Drtinovi, nemohli očekávat nic dobrého. Tak byl například František Tržický, který v letech 1945 – 1947 působil jako hlavní žalobce v řadě prominentních případů projednávaných před Národním soudem, nejprve poslán na dovolenou, v roce 1950 byl pak propuštěn ze státní služby. O čtyři roky později, které strávil jako dělník, byl odsouzen v procesu s bývalými pravicovými sociálními demokraty k 25 letům vězení.³¹⁷ Jaroslavu Drábkovi, žalobci z procesu s K.H. Frankem, se oproti tomu podařilo odjet včas za hranice. Zemřel v roce 1996 ve Washingtonu. Odchod plánoval také Prokop Drtina. Měl to však podstatně složitější, jako jeden z ústředních nepřátel KSČ byl StB hlídán, podobně jako Petr Zenkl, takřka na každém kroku. Postupně tak dospěl do situace, kdy již neviděl jiné východisko než dobrovolný odchod ze světa. Když mu selhal revolver, skočil z okna svojí vily. „*Budu si do smrti vyčítat, že jsem ho v nejtěžší hodině jeho života nechal samotného. (...) Když došla zpráva, co se s Drtinou stalo, prodělal jsem snad nejhorší nervovou krizi svého života.*“³¹⁸, napsal o tom Jaroslav Drábek ve svých pamětech. Prokop Drtina i přes těžká zranění pád přežil a řadu následujících let pak strávil nejen ve péči lékařů, ale také ve společnosti vyšetřovatelů StB a zaměstnanců vězeňské stráže. Přestože byl v roce 1953 byl odsouzen ve vykonstruovaném procesu k 15 letům vězení³¹⁹, nepodařilo se tento proces zvláště propagandisticky zužitkovat, ačkoliv se o to vyšetřovatelé léta snažili. Výhrůžka Klementa Gottwalda ohledně Drtinova budoucího osudu, kterou ho prorocky počastoval v lednu 1948 se tak sice naplnila, ale ne tak docela. Zbývalo ještě *vymýtit ducha drtinovské justice z justiční praxe, mezi těmi, kteří zůstali.*

---

³¹⁶ NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 216

³¹⁷ Roku 1962 propuštěn a zaměstnán jako průvodčí, o pět let později rehabilitován. Zemřel v Praze roku 1993.

³¹⁸ Drábek, J.: Z časů dobrých i zlých, s. 142

³¹⁹ Propuštěn byl v roce 1960 na amnestii, o devět let později byl plně rehabilitován, ovšem jen na 2 roky, protože rehabilitace byla v roce 1971 zrušena. O šest let později podpořil Chartu 77. Zemřel v Praze v roce 1980, tedy ve svých osmdesáti letech.

4. Návrat očisty a její transformace

4.1 Očista očisty podle JUDr. Alexeje Čepičky

„V těchto dnech jsem se dověděl, že mne státní zastupitelství v České Lípě za souhlasu Okresního akčního výboru národní fronty tamže navrhlo za jednoho z veřejných žalobců mimořádného lidového soudu v České Lípě. K návrhu tomu došlo nepochybně proto, že jsem členem KSČ a že jsem v minulých letech zastával v této straně různé funkce.

Pro funkci veřejného žalobce však se naprosto nehodím. Veřejnost žádá, aby tato funkce byla vykonávána přísně. To však odporuje mému přirozenému založení. Advokacii jsem se věnoval proto, abych mohl lidem pomáhati od žaláře a ne do žaláře. Byl bych proto žalobcem velmi špatným a veřejnost by nemohla se mnou býti spokojena.

Za dřívějšího působení lidových soudů musil jsem hájiti v České Lípě více než třetinu (to jest několik set) provinilců před lidovým soudem a to jako soudem ustanovený bezplatný obhájce, ježto dlouhou dobu byli jsme v městě jen dva advokáti. V této roli obhájce nemohl jsem se často ubrániti trapným duševním rozpakům a pochybnostem, zda některá ustanovení retribučního zákona jsou správná. Také z tohoto důvodu nemohl bych poctivě a s přesvědčením funkci veřejného žalobce mimořádného lidového soudu zastávati. V přesvědčení, že našemu lidu a státu mohu nejlépe sloužiti v té činnosti, která jest mým povoláním, zdvořile a snažně žádám, abych veřejným žalobcem ustanoven nebyl.

S projevem hluboké úcty, dr. Jan Riedl“³²⁰

Dopis českolipského advokáta Jana Riedla adresovaný 31. března 1948 ministerstvu vnitra je ve smyslu svojí otevřenosti poměrně ojedinělý. V pocitu jisté nechuti vůči myšlence obnovené retribuice již však Dr. Riedl, byť komunista, s největší pravděpodobností zase tak osamocený nebyl. Vždyť ani samotné vedení komunistické strany nebylo v této otázce zcela jednotné.³²¹ Hlavní propagátor tohoto záměru, nový ministr spravedlnosti Alexej Čepička však nakonec svůj koncept prosadil. Ostatně, s ohledem na komunistickou rétoriku tehdy právě minulého období, vztahující se k průběhu retribuice, to nebylo nelogické. Oficiálně byl nový retribuční zákon vyhlášen

---

³²⁰ NA, MS Praha, fond 832, inv.č. 365, ka 1935

³²¹ Antonín Zápotocký, tehdejší místopředseda vlády, vyjádřil na třetím zasedání čtvrté vlády obavu, jak by veřejnost obnovenou retribuicí přijala, když od války uběhly již 3 roky a „lidé nazírají na trestání válečných zločinců jinak než tehdy“ (NA, f. 100/24, a.j. 1494, sv. 147, s. 102-103, podle B. Frommera: Národní očista, s. 428.)

již 2. dubna 1948³²² a umožňoval znovuotevření případů, které byly v předchozí retribuci uzavřeny. V interních směrnících akčním výborům, které se měly zabývat vytipováváním vhodných případů pro obnovenou retribuci, byl celý záměr prezentován jako snaha o „*důsledné provedení a dokončení očisty národa*“, kterému v uplynulém období bohužel zabránil „*vliv reakčních vlivů*“. Krajské právníkové komise byly vyzvány, aby pomohly „*všemi silami*“ zrealizovat „*jeden z nejdůležitějších bodů programu soudruha dr. Alexeje Čepičky*“, protože je to „*bezpodmínečnou povinností všech soudruhů právníků (...) a aby se zejména v předvolebním období postarali o to, aby retribuční soudnictví bylo zahájeno ihned, fungovalo rychle a v souladu s vůlí lidu, a aby výsledky retribuční byly veřejnosti správně zhodnoceny*“³²³.

V první řadě pochopitelně došlo na notoricky známé potíživce, jako byl například Michal Mareš. Komunistické vedení rozhodně nezapomnělo na problémy, které jim v období první retribuční způsobil svými kritickými články v Peroutkově týdeníku Dnešek. Ostatně materiály proti němu sbírala StB již od roku 1946.³²⁴ A tak byl Mareš, byť sám člen KSČ, onálepkován novou mocí jako spolupodílník na „*reakčním díle drtinovské justice*“, která „*zneužila i to málo (míněno dobrého ve prospěch nových komunistických idejí spravedlnosti – pozn.), co bylo učiněno v podobě mimořádných lidových soudů*“³²⁵, jak později uvedl Alexej Čepička. Za účelem potrestání tohoto novináře bylo proto po roce 1948 jednoduše využito nedorozumění, které Marešovi způsobilo řadu nepříjemností již bezprostředně po válce. Mareš byl tehdy vězněn NKVD na základě záměny jmen, jelikož se NKVD domnívala, že v květnu 1945 pomohl českému fašistovi a agentu SD Romanu Procházkovi. Když se po několika týdnech objasnilo, že Mareš skutečně pomohl v květnu 1945 jistému Prochaskovi, nicméně se jednalo o Karla, jeho bývalého kolegu z Prager Tagblattu, byl Mareš s omluvami propuštěn na svobodu. Ve svých vzpomínkách tyto události později okomentoval slovy: „*Nakonec mi řekli: u nás mnoho Ivanovů, u vás mnoho Procházků a Nováků. Čort vjozmi. Myslím si také. Ale těch sedmnáct let mi nikdo nevrátí.*“³²⁶ Na sedmnáct let, z nichž si sedm odseděl a na dalších deset byl zbaven občanských práv, totiž ohodnotil mimořádný lidový soud na podzim 1948 Marešovo někdejší provinění. Stačilo k tomu pouze inovovat

---

³²² Jednalo se o zákony č. 33/1948 Sb., který obnovoval účinnost tzv. velkého retribučního dekretu a č. 34/1948 Sb. o revizi trestního řízení v některých případech provinění proti národní cti.

³²³ NA, Právníková komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 96

³²⁴ Koukal, P.: Spisovatel a novinář Michal Mareš; in: Mareš, M: Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince., s. 21

³²⁵ NA, Právníková komise ÚV KSČ 1945-1955, f.: 1261/1/18, a.j.: 185

³²⁶ Mareš, M: Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince., s. 243

případ tím, že byl nezvěstný Karel Prochaska označen za člena NSDAP a spolupracovníka Abwehru a Mareš ho podle rozsudku z procesu „*mohl důvodně považovati za nacistického zločince*“, a proto jeho ukrýváním „*spáchal zločin nadřívání*“³²⁷.

Také další kritéria pro vyhledávání případů, zralých pro znovuotevření, ať už z důvodu příliš mírného, či příliš přísného trestu, byla od počátku poměrně zřejmá. Ve všech případech se mělo přihlížet k sociálnímu postavení pachatele³²⁸, protože to byli zejména „*škůdcové a kolaboranti majetkově a společensky vlivní, kteří pomocí svého majetku a společenských styků dovedli uniknout spravedlivému trestu národa*“³²⁹. Ze seznamů, které se dochovaly v archivních materiálech Právníké komise ÚV KSČ vyplývá, že akční výbory vzaly tuto výzvu vážně. Mezi retribučními rozsudky, které byly zhodnoceny jako příliš mírné, na první pohled převládali pachatelé typu velkostatkář, průmyslník, či továrník. Ideálně byla uvedena i domněnka, proč k tak mírnému rozsudku došlo.³³⁰ Nepřekvapí, že mezi rozsudky, jež byly shledány příliš přísnými převládají naopak aktéři charakterističtí výkonem manuálního povolání, přičemž samozřejmě nelze vyloučit, že v řadě případů došlo k opodstatněnému narovnání původního rozsudku.³³¹ Ostatně, před soud se dostali i váleční zločinci, kterým se podařilo v prvním retribučním období trestu uniknout.³³²

Některé rozsudky byly ovšem upraveny na první pohled mnohem méně legitimním způsobem. Pro ilustraci uveďme případ advokáta Svatopluka Borůvky, který byl roku 1945 obviněn spisovatelem a redaktorem Janem Drdou, že v roce 1942 udal šéfredaktora Lidových novin K. Z. Klímu na Gestapo, následkem čehož Klíma později v Terezíně zemřel.³³³ V průběhu následujícího vyšetřování u MLS v Praze, které Svatopluk Borůvka

---

³²⁷ Dokumenty z procesu, in: Mareš, M: Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince., s. 369

³²⁸ Frommer, B.: Národní očista, s. 429

³²⁹ NA, Právníká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 96

³³⁰ Jako příklad lze uvést námátkou případ Karla Vodňanského, majitele velkostatku v Dražičkách, okres Milevsko. Tábořský akční výbor o něm uvedl následující: „*Nutil místní občany a mládež, aby mu pracovali v rámci totálního nasazení za velmi těžkých podmínek na jeho pozemcích. Po příchodu Němců psal místo „V“ „W“ ve svém jménu, Němce veřejně chválil, německý pořádek jej těšil, s Němci udržoval společenské styky. V době heydrichiády v den, kdy byla popravena jeho neteř dr. Háková, pořádal hostinu pro tábořské Gestapo a německé příslušníky ve svém zámku. Staral se všemožně o zábavu a rozptýlení Němců. Vyložený typ asociála. Trestní řízení zastaveno. Státní zástupce dr. Vojta i Vodňanský jsou členy lidové strany.*“ (NA, Právníká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 49)

³³¹ Jako příklad může posloužit případ Antonína Bartušky z Moravských Budějovic, který se za okupace provinil tím, že „*nosil kbelík s vápnem, kterým vlajkaři malovali heslo „V“ na zdi. Byl odsouzen u MLS v Jihlavě k 5ti rokům těžkého žaláře. Naproti tomu vedoucí vlajky Fousek dostal 18 měsíců.*“ (NA, Právníká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 49)

³³² Frommer, B.: Národní očista, s. 43

³³³ Drda, tč. Klímův podřízený do trestního oznámení uvedl, že ho Klíma navštívil před odchodem k výsledku na Gestapu a sdělil mu následující: „*Drdo, kdybych tam zůstal, oznamte po válce policii, že*

trávil částečně ve vazbě³³⁴, se postupně začaly rozkrývat spletné rodinné vztahy mezi rodinou Borůvkových a rodinou K. Z. Klímy, soustředěné kolem Borůvkova sanatoria v Legerově ulici.

Příběh rostoucího napětí se začal odvíjet nedlouho před druhou světovou válkou. Bratr obviněného advokáta a současně majitel sanatoria MUDr. Vladimír Borůvka, zemřel nedlouho před začátkem okupace. Těsně před smrtí se ještě stihl rozvést, za právní pomoci svého bratra Svatopluka. Své vyhlášené sanatorium pro movitější klientelu odkázal svojí dceři Věře, tehdy ještě nezletilé. Vazba Borůvkovy rodiny na rodinu K. Z. Klímy vznikla tím způsobem, že se matka Věry po smrti bývalého manžela znovu provdala za šéfredaktora K. Z. Klímu, který se stal Věřiným poručníkem, a tedy také správcem jejího majetku, Borůvkova sanatoria. Obviněný Svatopluk Borůvka byl přítom z rozhodování o sanatoriu naprosto vyloučen, ačkoliv dříve s bratrem ohledně sanatoria úzce spolupracoval.

Mezi rodinou Borůvkových a rodinou K. Z. Klímy panovalo značné napětí, nejen kvůli dědictví, ale také vzhledem k tomu, že vztah mezi paní Borůvkovou – Klímovou a K.Z. Klímou byl jednou z příčin jejího rozvodu s Vladimírem Borůvkou. Klíma a jeho žena proto žili v následujícím období v přesvědčení, že Svatopluk Borůvka usiluje o jejich sanatorium a také o tom, že je udal na Gestapu. S těmito svými podezřeními se svěřili řadě lidí ze svého okolí, kteří pak po válce vypovídali před soudem v neprospěch Svatopluka Borůvky. Ani jeden z nich válku nakonec nepřežil, K. Z. Klíma zemřel, jak již bylo řečeno, v Terezíně a paní Borůvková – Klímová v Osvětimi pro svůj židovský původ. Sanatorium pak mezi lety 1942-1945 přešlo pod správu protektorátní úřadovny KLV (Kinderlandverschickung – projekt německé vlády pro vysílání německých dětí na venkov).³³⁵

Vyšetřování případu se vyvíjelo poměrně překvapivě. Ačkoliv se zpočátku zdálo, že měl Svatopluk Borůvka k udání motiv, a také celá řada svědků z okolí K. Z. Klímy vypovídala proti němu, postupně se začala karta obracet. Vyšetřující soudce rozšířil okruh svědků i o takové, kteří se nacházeli na druhé straně barikády v onom rodinném sporu nebo se nacházeli mimo něj. Ti pak vnesli do celého případu úplně nové perspektivy a

---

jsem byl udán pražským advokátem Dr. Svatoplukem Borůvkou.“, což Drda přislíbil a po válce svému slibu dostal. (SOA Praha, MLS Praha, Ls 687/48 Svatopluk Borůvka)

³³⁴ Svatopluk Borůvka pobýval ve vyšetřovací vazbě v obdobích 13.6.1945 – 2.8. 1945 a 16.2. 1946–4.3. 1947. (SOA Praha, MLS Praha, Ls 687/48 Svatopluk Borůvka)

³³⁵ Doležal, M.: Dům naděje i hrůzy; příběh domu v pražské Legerově ulici, ve kterém se protnulý novodobé české dějiny (<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/dum-nadeje-i-hruzy/>)

řada z nich vypovídala jednoznačně ve prospěch obviněného. Postupně se tak ukázalo nejen to, že pravděpodobně nebude možno Borůvkovu vinu jednoznačně prokázat, ale navíc se vynořily dva noví podezřelí.³³⁶ Svatopluk Borůvka proto nakonec obžalován ani souzen před MLS nebyl.

Když byl však případ znovuotevřen po roce 1948 v rámci obnovené retribuice, došlo při opětovném vyšetřování k obdivuhodnému zvratu. Jakkoliv byli svědci titíž a také stejně vypovídali, jejich svědectví byla interpretována značně rozdílně než v předcházejícím období. Zatímco svědci, kteří svědčili proti Borůvkovi, byli v rozsudku označeni za osoby, činící dojem „*osob naprosto pravdomluvných*“, svědectví těch, kteří vypovídali v jeho prospěch, byla plošně requalifikována na nedůvěryhodná, ať již bagatelizováním informací, které předkládaly („*nepřináší nic nového*“) nebo znevěrohodněním svědka samotného („*není zřejmě dobře časově orientován*“).³³⁷ Nepomohla ani skutečnost, že svědkyně Anna Stangl, svého času sekretářka pražského Gestapa, po odsunu kvůli výpovědi zdlouhavě vyhledávaná v Německu, označila za původce udání na K. Z. Klímu jistého Jindřicha Poláka, někdejšího zaměstnance Borůvkova sanatoria. A tak přibližně v době, kdy probíhal proces znárodnování někdejšího Borůvkova sanatoria³³⁸, byl jeden z jeho potenciálních dědiců bez jakýchkoliv skutečných důkazů odsouzen před lidovým soudem za udavačství s následkem smrti na doživotí, z něhož si 10 let měl odpykat ve zvláštních pracovních táborech, dále byl dle rozsudku navždy zbaven občanské cti a veškeré jeho jmění propadlo státu.³³⁹ Dlužno dodat, že rozsudek byl vyneseno v nepřítomnosti obžalovaného, který byl tou dobou veden jako nezvěstný. Zemřel v roce 1973 v USA.³⁴⁰

V podmínkách obnovené očisty si nemohli být jisti ani soudci, kteří kdy soudili charakteristické představitele buržoazní republiky a mohli tak upadnout v podezření, že k nim byli příliš mírní. Na vlastní kůži to poznali soudci Jiří Komers a Jan Schödelbauer,

---

³³⁶ Na záhadné propuštění jedné z nich, Marie Fridrichové, která za války pracovala pro K. Z. Klímu jako sekretářka / recepční a po válce měla sama stát v jiné záležitosti před MLS, upozornil shodou okolností v září 1946 ve Svobodných novinách Michal Mareš. Jeho článek, ve kterém Marii Fridrichovou přímo označil za udavačku K. Z. Klímy, se následně stal součástí žádosti o propuštění Svatopluka Borůvky z vazby ze zdravotních důvodů, které podávala k pražskému MLS jeho manželka. (SOA Praha, MLS Praha, Ls 687/48 Svatopluk Borůvka)

³³⁷ SOA Praha, MLS Praha, Ls 687/48 Svatopluk Borůvka

³³⁸ Pro svoji špičkovou úroveň se pak nadlouho stala sanatoriem prominentních komunistických pacientů. (Doležal, M.: Dům naděje i hrůzy; příběh domu v pražské Legerově ulici, ve kterém se protnulý novodobé české dějiny (<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/dum-nadeje-i-hruzy/>))

³³⁹ SOA Praha, MLS Praha, Ls 687/48 Svatopluk Borůvka

³⁴⁰ Rozsudky in absentia byly po únoru běžnou praxí a v rámci obnovené retribuice tvořily nezanedbatelný podíl všech odsouzených. (Frommer, B.: Národní očista, s. 438)

na které bylo podáno v roce 1948 trestní oznámení, že se v letech 1945 a 1946 snažili pomáhat Františku Čapkovi, bývalému technickému řediteli továrny na cukrovinky Krüger a spol. ve Velimi, obviněnému z kolaborace. Komers, krajský soudce v Kolíně, měl z titulu člena vyšetřovací komise ONV propustit Čapka na kauci³⁴¹, aby byl vyšetřován na svobodě s odůvodněním, že není důvod držet ho ve vazbě a později prý ovlivňoval Jana Schödelbauera ve prospěch obžalovaného.³⁴² Schödelbauer, předseda trestního senátu krajského soudu v Kutné Hoře později Čapka osvobodil.³⁴³ Přestože celá řada svědků vypovídala ve prospěch obou soudců, a to zejména Jiřího Komerse, když vyzdvihovali jeho statečné chování během války a zásluhy o záchranu českých i židovských spoluobčanů³⁴⁴, přece jen se našel jeden bývalý zaměstnanec krajského soudu v Kutné Hoře³⁴⁵, který svědčil proti oběma soudcům a tomu bylo nakonec popřáno více sluchu než všem ostatním dohromady. Jan Schödelbauer byl nakonec odsouzen ke dvěma a půl roku nepodmíněně a ztrátě občanské cti v témže trvání, trest Jiřího Komerse byl o půl roku delší v případě odnětí svobody i ztráty občanské cti. Oba za „*zločin nadržování zločinům trestným dle retribučního zákona tím, že ve vzájemném srozumění úmyslně hleděli zabránit tomu, aby nevyšly najevo skutečnosti usvědčující Františka Čapka*“³⁴⁶.

Retribuce 1948 byla poměrně v tichosti ukončena 31.12. 1948 a její výsledky nebyly nikdy publikovány, což dává tušit, že komunistické vedení nepovažovalo tento projekt za nijak zvlášť úspěšný.³⁴⁷ Sehrála ale důležitou roli v transformaci představy toho, čeho má být ideální společnost zbavena. Pojem očisty si v obnovené retribuici sice ještě zachovával původní význam, současně se ale již začal plnit obsahem novým, prostřednictvím

---

³⁴¹ Později k tomu sám uvedl následující: „*Podotýkám, že jsem jej mohl propustit i bez kauce, jelikož se propouštěly desítky denně, protože jsme nevěděli, co bude trestné (...) proto jeli jsme s kolegou Vaničkem do Prahy pro informace (...) já jsem hledal informace na ministerstvu spravedlnosti a Vaniček na KSČ, ale nic jsme nesehnali. Bylo mně známo, že tehdy měla trvat policejní vazba 3 dny, nevěděli jsme, co s vězni máme dělat.*“ (SOA Praha, MLS Praha, Ls 941/48)

³⁴² SOA Praha, MLS Praha, Ls 941/48

³⁴³ Řízení proti Čapkovi se původně vedlo u MLS v Kutné Hoře, ten ale celou věc postoupil k projednání senátu Dr. Schödelbauera. Dle výpovědi Jiřího Komerse tak rozsáhlá věc podle ministerstva patřila před řádný soud, nikoliv MLS. (SOA Praha, MLS Praha, Ls 941/48)

³⁴⁴ Frommer, B.: Národní očista, s. 432

³⁴⁵ Karel Potůček, kancelářský asistent u Jana Schödelbauera vypověděl v tom smyslu, že měl dojem, že Komers se Schödelbauerem (byli v přátelském vztahu, mluvili spolu tak, aby je ostatní neslyšeli apod.) jsou ve věci Františka Čapka smluveni, což oba pochopitelně popírali. (SOA Praha, MLS Praha, Ls 941/48)

³⁴⁶ Rozsudek, SOA Praha, MLS Praha, Ls 941/48

³⁴⁷ V průběhu obnovené retribuice odsoudily soudy sotva 50% ze všech obžalovaných (ke zproštění viny tedy za Čepičky docházelo mnohem častěji než za Drtiny). Také podíl trestů smrti byl mnohem nižší než v průběhu první retribuice, a to v důsledku přímého pokynu úředníka MS Karla Klose, který doporučoval v hrdelních případech spíše omezit postup, a to zejména u osob české s slovenské národností (nakonec bylo v rámci trvání celé obnovené retribuice uděleno 31 trestů smrti, z nichž jen 9 bylo české nebo slovenské národnosti). Takové výsledky byly v přímém rozporu se záměry, jež byly komunisty před únorem 1948 tak hlasitě proklamovány. (Frommer, B.: Národní očista, s. 437-438)

postupného etablování prvků charakteristických pro komunistické vidění spravedlivého světa. Obnovená retribuce tak sehrála roli jakéhosi zdání continuity, přemostění mezi starým a novým. V procesu utváření nové společnosti byla ovšem novým vedením země vnímána spíše jako takový nesmělý začátek: „*Dokončení retribuce nebude znamenat skončení boje proti žvlům nepřátelským lidové demokracii. Naopak!*“³⁴⁸

---

³⁴⁸ Dressler, A.: „Poslední fáze retribuce“, Lidová správa 3, č. 17 (1. září 1948), s. 261-63, podle Benjamina Frommera: Národní očista, s. 439

4.2 Déjà vu – očista veřejného života

4.2.1 Nová kritéria očisty

„Vážený pane doktore!

Také advokacie se musí plně zapojit do našeho lidově demokratického zřízení a života jako jeho platná, užitečná a nedílná součást. V době, kdy byly zahájeny práce na reorganizaci advokacie na opravdu lidovou složku našeho života, předkládáme Vám k uvážení, zda nehodláte po zkušenostech z politického dění právě minulého, vysloviti svůj kladný postoj k přebudování advokacie v tomto duchu vstupem do našich řad a zúčastniti se prací, z nichž má vyrůst obrozená advokacie, jež nestrpí ve svých řadách rozvratníky a kořistníky, zástupce zrádců a všech jejich pomahačů ani zastánce a obhájce starých protilidových řádů.“³⁴⁹

Dopis výše uvedeného znění rozeslala Právnická komise ÚV KSČ konkrétním advokátům již 3. března 1948 v rámci svojí *získávací kampaně*. Tou dobou již byly obě advokátní komory v českých zemích pod kontrolou akčního výboru a správních komisí a personální opatření spojené s tímto vývojem se již dávala do pohybu. Téhož dne, kdy Právnická komise ÚV KSČ odstartovala svojí získávací kampaň, začal Akční výbor advokátní komory pro Čechy vydávat jednotlivým advokátům povolení k výkonu advokacie, jehož formulace obsahovala zlověstné slůvko „zatím“.³⁵⁰ V jiných případech byli vyloučeni z advokátní komory rovnou.³⁵¹ Řada advokátů vyhodnotila celou situaci jako změnu poměrů, které se nelze bránit. Sekretariátu právnické komise proto bylo doručeno v odpovědi na jejich výzvu značné množství dopisů, v nichž její adresáti oznamují, že již do strany vstoupili. Velmi často několik dní před obdržení výzvy: „(...) a sděluji, že jsem do komunistické strany vstoupil zcela spontánně již dne 24. minulého měsíce.“³⁵² nebo „Sděluji Vám, že svému vnitřnímu přesvědčení, bezvýhradnému a loyálnímu rozhodnutí zapojiti se do budovatelského programu nové naší vlády Klementa Gottwalda dal jsem již výraz tím, že jsem se přihlásil dne 29. 2. 1948 jako člen do KSČ

³⁴⁹ NA, Právnická komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 49

³⁵⁰ Balík, S.: Advokacie; in: Komunistická justice v Československu, s. 895

³⁵¹ Podle Karla Kaplana a Pavla Palečka zasáhla bezprostředně púnorová „očista veřejného života od nepřátel a reakce“ prováděná akčními výbory desetitisíce lidí, především členů nekomunistických stran. (Kaplan, K., Paleček, P.: Komunistický režim a politické procesy v Československu, Brno 2008, s. 25-27)

³⁵² Dopis brněnského advokáta JUDr. Karla Bašeho, NA, Právnická komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 49

v Brně.³⁵³ V některých případech se ale tím zlomovým momentem rozhodnutí pro vstup do KSČ stala skutečně teprve ona zmiňovaná písemná výzva, jako například v případě JUDr. Pavlanského, advokáta z Blatné: „*dospěl jsem k názoru, po zkušenostech z minulých dnů, že vyhověti Vaší výzvě ke vstupu do KSČ jest jediné možné řešení*“³⁵⁴. Dotyčný současně cítil, že by rozhodnutí tohoto typu mohlo působit dojmem, že bylo učiněno z prospěchářských důvodů. Proto současně dodal, že mu již bylo akčním výborem povoleno provozovat praxi, proto u něj rozhodně nejde o nějaké postranní úmysly. S podobnou obavou nebyl advokát Pavlanský ani zdaleka sám. Pravděpodobně nejpřekvapivěji tento druh starostí vyjádřil pražský advokát Rudolf Thurner, když ve své reakci na výzvu Právnícké komise formuloval vedle odhodlání do KSČ v budoucnu vstoupit i následující prosbu: „*Dovolte, prosím, abych nepředkládal přihlášku zrovna v době, kdy i řada pokrytců – o nichž jsem přesvědčen, že budou včas a rychle prohlédnutí – předkládá přihlášku buď z touhy po zaopatření nebo s nadějí, že zachrání své peníze.*“³⁵⁵. Tento druh námitek byl natolik častý, že se některým z těch, kterým podobné úvahy bránily v rychlém jednání, dokonce ze strany Právnícké komise dostalo odpovědi. Odpovědi, která pochybnosti pochopitelně rozháněla, obvykle argumentací v tom smyslu, že se není čeho obávat, protože vstupem do KSČ nejen že nikdo nezíská žádnou výhodu, ale bude mít ke všemu ještě mnohem víc práce. Takové odpovědi pak byly obvykle zakončeny formulací typu „*Doufáme, že sám zvolíte v brzké budoucnosti vhodný okamžik, ve kterém budete pokládat za správné vstoupiti do KSČ.*“³⁵⁶

Někteří členové advokátní komory zvolili vyčkávací strategii adaptace na novou situaci, když dosud nebylo zcela zřejmé, zda bude trvalá. Pražský advokát a současně předseda latinskoamerické československé obchodní komory František Fousek tak například odcestoval na roční studijní cestu po latinské Americe, pročež byl z advokátní komory akčním výborem trvale vyloučen.³⁵⁷ Tím mu bylo rozhodováno, zda vstoupit či nevstoupit do KSČ zásadně ulehčeno. Oddálit rozhodnutí o vstupu se ovšem pokoušeli také někteří z jeho kolegů, kteří zůstali doma.

Kristián Greif, advokát z pražské Bubenče, zahájil se sekretariátem ÚV KSČ jakousi polemiku. Na onu inkriminovanou výzvu ke vstupu do strany uvedl, že k takovému kroku se nelze rozhodnout lehkovážně. Na několika dalších stranách pak vyjmenoval své

---

³⁵³ Dopis brněnského advokáta Karla Tomigy, NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 49

³⁵⁴ NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 49

³⁵⁵ tamtéž

³⁵⁶ NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 51

³⁵⁷ Balík, S.: Advokacie; in: Komunistická justice v Československu, s. 895

pochybnosti a vznesl také několik dotazů. Jednalo se o celé spektrum námitek počínaje skutečností, že trpí tuberkulózou plic a byl by proto v budovatelské práci limitován, až po určité ideologické nejasnosti, jmenovitě „*noetickou mlhovinu marxismu*“, která mu dle jeho slov působila určité potíže. Klíčový dotaz dopisu zněl, zda soudruzi stojí o jeho členství ve straně i za předpokladu, že s nimi souhlasí jen přibližně ze 70%, dialektický materialismus považuje za neúplnou, naivní a hlavně překonanou nauku 19. století a v posledních letech mu navíc „*poněkud překáží*“ ostrý nacionalistický tón komunistického tisku.³⁵⁸ Kristiánu Greifovi se na tento přípis skutečně dostalo odpovědi, byť méně obsírné než byl jeho podnět, napsané navíc v první osobě množného čísla. Ujistili ho, že chápou jeho pochybnosti, nicméně ty z nich, které souvisejí s marxismem jako takovým, pramení podle jejich názoru spíše „*z nepřesných znalostí marxistické noetiky a jejího mylného výkladu než z jejích nesprávností a omylů*“³⁵⁹. Na závěr byl Dr. Greif ujištěn, že je ve stranických řadách i přes své pochybnosti stále vítán, protože „*za dnešní situace není komunistická strana pouze stranou přesvědčených marxistů, nýbrž, jak vyplývá z jejího organizačního statutu, pokládá za svůj úkol vychovat své členstvo v duchu marxismu-leninismu a získat je plně pro tuto filosofii.*“ Vstup občana do KSČ, který není dosud plně přesvědčeným marxistou tedy „*rozhodně nepokládají za žádnou překážku*“.³⁶⁰

Specifickou skupinu pak tvořili sociální demokraté, kteří měli vzhledem k průběhu politických událostí k odmítnutí vstupu do strany obhajitelný důvod, tak jak ho vyjádřil například Václav Krňanský, advokát z Hořic: „*Dnes, kdy jak sociální demokracie, tak i strana Vaše jdou vedle sebe po společné cestě za stejným cílem i v otázkách přebudování advokacie mám za to, že nebudete pokládat s mé strany za nevládný akt, zůstanu-li i nadále příslušníkem čs. sociální demokracie a jako takový budu plně spolupracovati s Vámi.*“³⁶¹ Nemalá část Krňanského spolustraníků zaujala v této situaci podobný postoj, nicméně málo nebylo ani těch sociálních demokratů v advokátních řadách, kteří považovali za rozumnější přihlášku přece jen podat.

Otevřená odmítnutí vstupu do strany pak byla poměrně raritní záležitostí, zejména ta znějící rozhodně, tak jako v případě pražského advokáta Karla Zimmera, který uvedl, že zanevřel na politiku již v roce 1921 a nyní na tom nehodlá nic měnit.³⁶² Zřídka byly

---

³⁵⁸ NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 51

³⁵⁹ tamtéž

³⁶⁰ tamtéž

³⁶¹ NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 50

³⁶² NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 51

také odpovědi advokátů národně socialistické politické příslušnosti. Jedním z nich byl Lev Vladimír Heller, jiný pražský advokát, který se nabídku rozhodl odmítnout přímo, přičemž jako hlavní důvod uvedl, že v různých směrech k souhlasu s doktrínou KSČ dosud nedospěl a bylo by od něj proto pokrytecké, kdyby předstíral, že ano. „*Pro mne jako člověka vzdělaného, naplněného pocitem zodpovědnosti, není tak snadné, abych se rozhodl ke vstupu do strany komunistické, poněvadž jsem její doktrínu studoval důkladně a svědomitě a jest mi jasno, že komunistou může být poctivě, z osob skutečně důkladně, řekněme vědecky informovaných jen ten, kdo o správnosti doktriny jest přesvědčen na 100% a nikoliv ten, kdo část doktriny uznává za správnou, o jiné části však má své pochybnosti. Tento myšlenkový proces u řady vzdělaných a poctivých lidí není dosud ukončen a tak jest tomu také u mne.*“³⁶³, napsal Heller. Odpověď Právnícké komise se nedochovala (nebo nebyla napsána), fakt, že příjemce několikastránkového dopisu tužkou podtrhl větu, ve které advokát Heller popisuje, jak v minulosti vstoupil k národním socialistům a pak další větu, kde píše, že do KSČ (zatím) nevstoupí, však dává tušit další průběh Hellerova kariérního směřování.

Zajímavé je sledovat, nakolik pružní byli adresáti získávacího dopisu ve svých odpovědích při přijímání nových stylistických návyků ve smyslu správného vyvažování prvků požadovaného habitu nového komunistického právníka.³⁶⁴ V dopise bylo možno dát najevo svůj vztah k novému zřízení i jiným způsobem než prostřednictvím obsahu dopisu, a totiž volbou zakončovací formule. Existovalo v zásadě několik možností. Předně, bylo možno vypustit ji úplně. V případě, že se ale pisatel rozhodl některou použít, stál v zásadě před dvěma možnostmi. Tou první byl pozdrav „Čest práci!“, popřípadě „se stranickým pozdravem“. Druhou variantou byla volba některé z tradičnějších podob pluralitnějšího rázu, počínaje možnostmi jako „srdečně Vás zdravím“, „jsem s přátelským pozdravem“ nebo „znamenam se“ až po „s úctou veškerou oddaný“, chtěl-li loajalitu dotyčný opravdu zdůraznit. Pisatelé odmítající dopisem okamžitý vstup do strany, ať už z jakéhokoliv důvodu, volili výhradně tradiční formulace. Mezi těmi, kteří odpověděli kladně, už byl ale poměr relativně vyrovnán. Již v průběhu března a dubna roku 1948 tedy právnícky vzdělané osoby začaly pomalu vstřebávat nový habitus, vyžadovaný

---

³⁶³ NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 50

³⁶⁴ „*Látka u krku, styl holičova zásahu, hvízdání nevhodné melodie se staly kritériem hodnocení člověka a jeho existence. (...) Nenápadný nevěrec přežije i jen trošku nekonformního nadšence. Správné oslovení, uklonění, oblečení, přetvářka triumfující nad plamenem svaté víry. (...) Mnozí přece nacházeli až perverzní potěšení předvádět svou virtuozitu: na schůzi ve správný zlomek vteřiny a se správnou energií započít skandovaný tleskot, rozezvučet Internacionálu, přednést diskuzní příspěvek atd.*“ (Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s.19 a 73)

změnou politických poměrů, soudě podle skutečnosti, že téměř polovina z nich volila v komunikaci se stranickými orgány nový druh pozdravu. Ti, kteří setrvali u tradičnější formy pak tvořili mírně nadpoloviční většinu, nicméně našli se i tací, kteří u výběru jedné ze dvou výše uvedených forem neskončili a pokusili se oba pozdravy jaksi skloubit do jednoho. Takové sloučeniny znějící například „*s přátelským a soudružským pozdravem práci čest*“³⁶⁵ však byly poměrně řídkým jevem. Zakončil-li však pražský advokát Václav Sommer svůj dopis, ve kterém Právníké komisi oznamuje, že již do KSČ právě nedávno vstoupil pozdravem „Zdař Bůh!“³⁶⁶, působí to ve výše zmíněném kontextu téměř jako jakýsi druh vzpoury.

V každém případě, dle údajů zveřejněných předsedou Akčního výboru Advokátní komory Zikmundem Steinem v prosinci 1948 v Lidových novinách³⁶⁷ bylo před únorem 1948 pouze 143 advokátů členy KSČ (z toho v Praze před rokem 1938 pouze 5). Z celkového počtu 1940 advokátů jich v českých zemích po únoru vstoupilo do strany plných 1049 advokátů. To byl ovšem teprve začátek disciplinace, jakkoliv je již tato první vlna vylučování z výkonu profese akčními výbory zasáhla citelněji než jiná svobodná povolání.³⁶⁸ Koncem prosince 1948 byl schválen zákon o advokacii č. 322/1948 Sb., který zrušil autonomní advokátní komory, ve kterých se dosud advokáti organizovali pro jejich „soukromý charakter“ a zavedl povinné členství v krajských sdruženích advokátů jako podmínku výkonu povolání.³⁶⁹ Při projednávání tohoto zákona v Národním shromáždění pak vyjádřil ministr spravedlnosti Čepička poměrně jasně, jakým způsobem nový režim na advokáty pohlíží: „*Má-li se naše soudnictví v takovém rozsahu proměnit v organizaci, která tvoří organickou část lidově demokratické soustavy, pak bude nutno reformovat také advokacii. V její dnešní podobě se obráží starý kapitalistický svět se všemi nešvary, jak je známe z předmnichovských poměrů a z kapitalistické morálky. Honba za ziskem ve spleti starých zákonů a nařízení umožňovala výkon advokacie, který je neslučitelný se zásadami lidové demokracie.*“³⁷⁰ Čepička ovšem při vykreslování role advokáta jako esenciálního symbolu kapitalistické nespravedlnosti také nastínil vizi budoucnosti tohoto povolání: „*Domníváme se, že advokacie má ještě i dnes své oprávnění a příležitost, aby*

---

³⁶⁵ NA, Právníká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 49

³⁶⁶ NA, Právníká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 50

³⁶⁷ Táborský 1961, s. 290 (citace v poznámce), in: Ulč, O.: Komunistická justice a třídní boj, Brno 2016, s. 109

³⁶⁸ Ulč, O.: Komunistická justice a třídní boj, s.108

³⁶⁹ Kuklík, J. a kol.: Dějiny československého práva 1945–1989, s. 276

³⁷⁰ Projev A. Čepičky, 21. schůze NS RČS, 22.12.1948;

<https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/021schuz/s021004.htm>

se osvědčila. Proto budou moci napříště vykonávat advokacii jen ti, kteří po každé stránce osvědčí činy a skutky, že chtějí poctivě pomáhat soudu a sloužit pracujícímu člověku. (...) Každý advokát bude mít zájem, aby poctivou prací dokázal, že práce advokáta, oproštěná od nezdravých vlivů kapitalistické minulosti, může být přínosem. Nikdo, kdo bude poctivě plnit toto poslání, nemusí mít obavu o obživu.³⁷¹ O tom, který advokát dostatečně odpovídá novým nárokům lidově demokratického zřízení na to, aby mohl být přijat do krajského sdružení advokátů, rozhodovala Správní komise Ústředního sdružení advokátů v Praze. Jejich početní stav v následujících letech kontinuálně klesal, jakkoliv byly advokátské řady doplňovány o absolventy dělnických kurzů, tzv. „ádékáře, charakteristické oddaností straně, kterou nahrazovali často nedostatečnou úroveň svého předchozího vzdělání.³⁷²

V praktickém výkonu povolání se změnilo mnoho, počínaje platovými podmínkami³⁷³ a novými výzvami, před které byli postaveni konče. Vzhledem k novému požadavku, který definoval Štefan Rais³⁷⁴ jako nutnost sledovat vyšší zájem lidu, nikoliv sobecký zájem klienta³⁷⁵, byli nyní advokáti nuceni hledat cesty, jak tomuto požadavku dostat, a přitom neučinit svoje zaměstnání zbytečným (kdo by chtěl obhájce, který ho nebude obhajovat?) a nezničit si tak úplně pověst. Dagmar Císařová³⁷⁶ shrnula problém takto: „Převládá zcela oprávněný názor v sovětských i v našich kruzích, že právník neobhajuje ani čin, ani obviněného, ani co jiného (například presumpci nevinny), ale že obhajuje zájem obviněného. Co ale je zájem obviněného? (...) V naší socialismus budující zemi zájem státu je totožný se zájmem celé společnosti. Zájem o bezpečnost ve státě a společnosti je totožný se zájmem každého občana. Tyto zájmy vyžadují, 1) že pachatel zločinu je zjištěn, 2) že pachatel je spravedlivě potrestán. Tento zájem každého občana je rovněž zájmem obviněného, a ten musí jeho advokát obhajovat. (...) Kdyby ale obviněný usiloval uniknout trestu (...), to není druh zájmu, který by advokát byl oprávněn obhajovat.“³⁷⁷

---

³⁷¹ tamtéž

³⁷² Balík, S.: Advokacie, s. 902; in: Bobek, M; Molek, P.; Šimáček, V. (eds.): Komunistické právo v Československu

³⁷³ Honorář advokáta šel povinné organizaci, od roku 1951 pak byl určen pevně stanovený plat advokáta. (Ulč, O.: Komunistická justice a třídní boj, s.109)

³⁷⁴ Ministr spravedlnosti v období od 25.4. 1950 do 14.9. 1953.

³⁷⁵ Ulč, O.: Komunistická justice a třídní boj, s.111

³⁷⁶ Prof. JUDr. Dagmar Císařová, DrSc., *1932, specialista na trestní právo, v roce 2007 oceněna v oboru trestního práva titulem Právník roku, v současnosti předsedkyně komise pro rekonstrukci českého trestního řádu. (<http://www.ceska-justice.cz/2015/05/komisi-pro-novy-trestni-rad-povede-prof-dagmar-cisarova/>)

³⁷⁷ Císařová, D.: K úkolům socialistické obhajoby, Socialistická zákonost, VIII, č.7, 1960; in: Ulč, O.: Komunistická justice a třídní boj, s. 111-112

Očekávané úrovně politické zralosti, která měla být advokátům vodítkem při hledání správného přístupu, dosahovali nejčastěji advokáti u Státního soudu, odkud pochází i následující výrok obhájce: „*Slavný soude, je pod moji důstojnost a právní integritu, abych řekl cokoli ve prospěch tohoto člověka. Uctivě navrhuji, aby žalobě bylo vyhověno v plném rozsahu.*“³⁷⁸. Většina řadových advokátů ovšem této krajní meze, kdy již obhajoba splývá s obžalobou, nedosáhla a v praxi spíše proplouvala šedým mořem kompromisů.

Na první celostátní konferenci soudců z lidu v únoru 1950 se hodnotilo, nakolik úspěšně se advokátům v předcházejícím období dařilo dostat očekávané roli lidově demokratického advokáta. Ze strany delegátů soudců z lidu se objevila řada stížností, podle nichž se advokáti snažili ovlivnit obratnou argumentací mínění soudců z lidu ve prospěch klienta, přičemž často používali nečestných metod jako v případě advokáta, který v Hlohovci s úspěchem použil k manipulaci publika citát z Ježíše: „*Nesud'te, abyste nebyli souzeni.*“³⁷⁹. Padly proto návrhy, aby se zakročilo proti advokátům, kteří dosud „*zneužívají obhajoby k nezákonnému obránění klienta*“³⁸⁰. Přestože se přítomný předseda krajského sdružení advokátů z Prahy, dr. Jaroslav Tauš, snažil vyhrocenou atmosféru mírnit tvrzením, že dle jeho zkušenosti jsou lidoví soudci „*na takové výši, že nemusí být vážných obav z ovlivňování obhajobou*“³⁸¹, reagoval ministr Čepička podrážděně. Slíbil, že se s těmito měšťáckými elementy v advokacii, charakterizované „*pokusy zachraňovat obratnou argumentací co se zachránit dá ze starých pořádků*“³⁸², vypořádá opravdu důsledně. Nutno poznamenat, že někteří jeho podřízení byli v odsudcích ještě razantnější než on sám. Kupříkladu správce krajského soudu v Plzni dr. Karg prohlásil téhož roku o advokátech: „*Tato kasta lidí, která celou svou výchovou (...) byla odloučena od skutečného života, a hlavně od širokých mas pracujícího lidu, bude vymýcena, poněvadž lidová demokracie nepřipustí takového zlořádu.*“³⁸³

Zdá se tedy, že celá řada advokátů v prvním období po nástupu nové moci svoje klienty ještě stále obhajovala, současně se však vyostřovala atmosféra vůči jejich neochotě přizpůsobit se novým požadavkům. Stoupající napětí našlo výraz v dalších personálních

---

³⁷⁸ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 96

³⁷⁹ Projev delegáta soudců z lidu z Hlohovce, Karla Gúbala; První celostátní konference soudců z lidu (únor 1950); NA, Právnícká komise ÚV KSČ 1945-1955, f.: 1261/1/18, arch.j.: 185

³⁸⁰ První celostátní konference soudců z lidu (únor 1950); NA, Právnícká komise ÚV KSČ 1945 – 1955, f.: 1261/1/18, arch.j.: 185

³⁸¹ tamtéž

³⁸² tamtéž

³⁸³ NA, Právnícká komise ÚV KSČ 1945-1955, f.: 1261/1/18, arch.j.: 186

opatření³⁸⁴, až nakonec došlo k dosažení optimálního stavu nepsaných pravidel, které umožňovaly advokátům ustát dilema zájem klienta vs. zájem státu. Přitom ovšem již současně přestali budít dojem, který by jakkoliv připomínal obraz kapitalistického advokáta, jak ho načrtnul Alexej Čepička.³⁸⁵ Prestiž jejich povolání přitom však znatelně poklesla: „*Procesní méněcennost advokátů (...) se projevovala i v takových maličkostech, jako byla forma oslovování. Tak prokurátor běžně hovořil k „soudruhu soudci“, „soudruhu předsedovi senátu“, kdežto advokátovi zbyl pouze třípísmenný „pan“. Zapisovatelka u hlavního líčení si automaticky dávala do stroje o kopii víc, aby zbylo na prokurátora, ale advokát, chtěl-li také opis protokolu, musel úslužně požádat a dodat vlastní papír.*“³⁸⁶

4.2.2 Nové principy lidovědemokratické justice

Bývalý prokurátor: „Existuje teorie dvojičky: Když mně dá dělník facku, můžou za to zavřít mě, protože jsem ho k té facce vyprovokoval; a když já dám facku dělníkovi, tak je to kvalifikováno jako těžké ublížení na těle, i když je to ublížení pouze lehké.“

(Skřivánci na niti, 1969, scénář: Jiří Menzel, Bohumil Hrabal)

Základem nového pohledu na společnost se stal princip třídnosti. Komunistická strana na cestě za ideou socialistické beztřídní společnosti zahájila záhy po převzetí moci boj s třídním nepřítelem. Ota Ulč vytvořil jeho typologii³⁸⁷ následujícím způsobem. Na první místo postavil *klasické nepřátele*, kam zařadil jednak *vlastníky výrobních prostředků k hospodářskému vykořisťování*, dále *část buržoazie, nepřímo se podílející na vykořisťování* (osoby významného postavení v předúnorovém režimu, boháči jakéhokoliv typu) a nakonec *kohokoliv, kdo se nesympaticky projevuje vůči současnému režimu*. Druhá skupina Ulčova schématu patří *ideologickým nepřátelům*, do níž spadal

---

³⁸⁴ V roce 1950 kolem dalších 500 advokátů obdrželo zákaz výkonu svého povolání. (Gad'ourek, I.: The Political Control of Czechoslovakia, Leiden 1953; in: Ulč, O.: Komunistická justice a třídní boj, s.109)

³⁸⁵ Ota Ulč popsal jejich aktivitu ve druhé polovině 50. let jako „(...) kosmetickou činnost, při které se zdůrazňuje dobrá pověst v bydlišti a na pracovišti, předchází beztrestnost, neznalost zákona, tíživá rodinná situace a zejména oddanost socialismu. Tento styl okleštěné obhajoby sice nedodal advokátovi na sebevědomí, ale pro klienta tak bezvýznamný nebyl. Příznání polehčujících okolností mohlo znamenat změnu trestu nepodmíněného v podmíněný nebo v upuštění od potrestání vůbec.“ (Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 96)

³⁸⁶ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 97

³⁸⁷ Ulč, O.: Komunistická justice a třídní boj, Brno 2016. s 41

každý, kdo se neztotožňoval s režimem nebo s oficiální interpretací marxismu-leninismu. Třetí a poslední skupina v této klasifikaci třídních nepřátel je tvořena *nepřáteli dědičnými*, zahrnuje tedy skupinu potomků všech výše uvedených nepřátel.

Princip třídnosti prostoupil i do komunistické právní teorie, kde zaujal pozici ústředního pojmu, jemuž je podřízen veškerý výklad práva. Jedním z projevů této zásady v soudní praxi bylo zavedení institutu tzv. soudců z lidu, kteří nahradili dosavadní porotní systém.³⁸⁸ Senáty okresních soudů tak byly napříště tvořeny předsedou, soudcem z povolání, který měl zajišťovat odbornou úroveň a dvěma soudci z lidu jako přísedícími. Ti měli na základě svého přirozeného třídního instinktu přispět k zajištění žádoucího přístupu při vynášení rozsudků. Proto byli pečlivě vybíráni okresními národními výbory především z řad dělníků nebo maloročníků. Kromě původu byla prověřována zejména státní spolehlivost a oddanost myšlence lidově demokratického zřízení, přesto jen 70% z nich bylo členy KSČ.³⁸⁹ Ve svém dvouletém funkčním období měli plnit roli jakéhosi dohledu nad třídně poněkud méně důvěryhodnými soudci, které v případě potřeby měli možnost přehlasovat.

Podobně radikální změna se ovšem nemohla obejít bez potíží, o nichž ti, kteří ji zaváděli, věřili, že jsou pouze počáteční. A tak na první celostátní konferenci soudců z lidu konané v únoru 1950 ku příležitosti prvního výročí vydání zákona o zlidovění soudnictví zaznívala nejen oslavná slova, ale také kritika. Především se již během prvního roku ukázalo, že se nové lidové soudnictví bude v souvislosti se soudci z lidu potýkat s podobnými problémy jako svého času soudnictví retribuční. Jednalo se o neslavnou úroveň docházky soudců z lidu k soudním jednáním, na nichž měli být přítomni, navíc často bez omluvy takovéto absence. Soudce z povolání musel pak v takové situaci improvizovat, najít rychle provinilce, popřípadě nějakého náhradníka, což mohlo soudní stání zbrzdit o několik hodin, čímž docházelo ke zbytečným průtahům. Nejen tyto projevy lhostejnosti však byly podle Alexeje Čepičky, který konferenci soudců z lidu také poctil svojí účastí, jediným zdrojem potíží.³⁹⁰ Soudci z lidu podle něj rozhodovali často příliš mírně, a to i v případě politických deliktů. Příčiny těchto potíží pak spatřoval ve dvou oblastech.

Především zde byli staří prvorepublikoví soudci, kteří jako by byli jaksi infikováni *duchem drtinovské justice*. Podle Čepičky to tedy byl vliv *reakce*, jež ovládala soudnictví

---

³⁸⁸ Stalo se tak zákonem o zlidovění soudnictví č.319/1948 Sb. z 22. prosince 1948.

³⁸⁹ Kuklík, J. kol.: Dějiny československého práva 1945 – 1989, s. 275

³⁹⁰ NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 185

až do únorového převratu a způsobila tak jeho opoždění oproti ostatním úsekům státního aparátu, kde zahájili komunisté práci již před převratem. Zneužila přitom ve svůj prospěch i „*to málo, co bylo učiněno v podobě mimořádných lidových soudů*“³⁹¹ a zapříčinila tak nynější stav, kdy soudci z povolání podle něj bojkotovali zapojení lidového živlu do rozhodování o rozsudcích celou řadou konkrétních kroků. Domníval se nejen, že se soudci z povolání se soudci z lidu málo radí, ale že jim také dostatečně nevysvětlují povahu projednávaných případů, neberou je k předběžným poradám, nepřipravují je k jednáním, zabraňují jejich iniciativě, a tak zaviňují, že si soudci z lidu v mnoha případech utvářejí nesprávný názor.

Druhá příčina nesrovnalostí byla shledána v nedostatečné pozornosti a jisté ledabylosti, s níž národní výbory napoprvé prováděly výběr soudců z lidu. Někdy tak pověřili touto funkcí „*občany s nízkou politickou úrovní a se špatnou občanskou pověstí*“³⁹². Také třídní původ nebyl z pohledu celkové statistiky podle nových kritérií až tak úplně v pořádku. Na podzim 1949 tak dělníci tvořili jen 39% z celkového počtu soudců z lidu a podíl rolníků byl ještě nižší (9,3%). Program nápravy byl tedy poměrně jasně daný. Kromě disciplinace soudců z povolání a jejich postupné vyměňování za nové, spolehlivější kádry, bylo k odstranění nedostatků hlavně třeba zvýšit podíl dělníků a rolníků mezi soudci z lidu. Současně se dospělo k podivuhodnému závěru, že ženy soudí přísněji než muži a nenechávají se při rozhodování tolik ovlivnit citem³⁹³, je proto třeba navýšit také podíl žen. Staré seznamy soudců z lidu byly proto zrevidovány a seznamy nové na další dvouleté funkční období byly sestavovány s podstatně větší důkladností než ty předchozí.

Najít nové vhodné adepty na soudce z lidu ovšem nebylo zase tak jednoduché. Anketa ministerstva spravedlnosti z roku 1949, která měla mapovat postoj veřejného mínění mj. také vůči lidovému soudnictví, ukázala, že ačkoliv 63% dotázaných označilo účast soudců z lidu za pokrok československého soudnictví, pouze 18% z nich projevilo zájem stát se takovýmto lidovým soudcem. Mezi nejčastěji uváděné důvody negativní odpovědi přitom patřil pocit nedostatečnosti / nekompetence (27%), vnější příčiny typu „*Mám své práce na poli až po krk.*“ (11%) nebo strach před odpovědností (10%).³⁹⁴ I přes poznatek, že mezi občany, kteří neměli zájem stát se soudci z lidu, byl největší podíl zemědělců,

---

³⁹¹ tamtéž

³⁹² tamtéž

³⁹³ Projev Václava Vodstrčila, delegáta soudců z lidu za Hradec Králové (NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 185)

³⁹⁴ NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 217

byla kampaň na získání nových soudců z lidu pro funkční období 1951 – 52 naplánována na období žní. To se projevilo zejména na Slovensku, kde nejen že se nepodařilo zvýšit podíl rolníků mezi soudci z lidu, ale došlo k jeho poklesu o 9,1%. V jiných ohledech byla ovšem kampaň hodnocena pozitivně. Oslovila 500.000 lidí jen prostřednictvím nejrůznějších schůzí a besed, kromě toho zaplavila i média, rozhlas i tisk informoval o výhodách účasti na chodu justičního aparátu své posluchače a čtenáře nejen česky a slovensky, ale tam, kde to bylo třeba i polsky a maďarsky. A tak i přes překážky, které bylo třeba snad v každé dobové zprávě vždy zmínit, zde v podobě žní, dovolených, nespolupracujících národních výborů a lhostejnosti některých soudců z povolání i z lidu, bylo dosaženo úspěchu, *důvěra lidu v soudnictví byla upevněna*.³⁹⁵ Zejména se ale dospělo k žádoucímu navýšení podílu dělníků, žen a v českých zemích také rolníků mezi soudci z lidu.³⁹⁶ Tito noví delegáti lidu měli být v následujícím funkčním období nejen sledováni po kádrové stránce, využíváni jako donašeči na ostatní kolegy (*„vybudování sítě důvěrníků soudců z lidu“*³⁹⁷), ale také systematictější školeni, aby byli odolnější vůči předpokládaným manipulacím ze strany profesionálních právníků, ať již to byli soudci z povolání, či obhájci, z nichž někteří ještě stále podléhali starým návykům a *„zneužívali obhajoby k nezákonnému obránění klienta“*³⁹⁸. Zlepšila-li ovšem tato opatření výrazným způsobem pracovní morálku a nadšení soudců z lidu pro jejich nové poslání, je sporné. Sporná je ostatně i otázka, zda národním výborům ostrážitost při výběru soudců z lidu vydržela i v následujících letech, mohl-li Ota Ulč, který působil jako soudce z povolání u okresního soudu ve druhé polovině 50. let, zahrnout do svých pamětí také tuto vzpomínku na soudce z lidu: *„Při všem tom kádrování se ale nevyžadoval výpis z trestního rejstříku, což jsem si vysvětloval jako obyčejné přehlédnutí a nikoliv jako diabolický trik navlékat loupežníky do talárů. Ovšem nevyhnutelné nastalo, když jeden obviněný rozpoznal mezi svými soudci parťáka, s kterým před válkou udělal kasu a spolu pak seděli na Borech. Nevím jak jinde, ale na plzeňském kraji jsme od té doby vyžadovali od generální prokuratury zmíněný výpis.“*³⁹⁹

---

³⁹⁵ NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 185

³⁹⁶ V českých zemích stoupl mezi soudci z lidu podíl dělníků z 39% na 56% a na Slovensku z 30% na 51% (celkem bylo dosaženo 54%), podíl žen stoupl v českých zemích z 9,7% na 26% a na Slovensku z 5,4% na 20% (dohromady tedy bylo dosaženo 24% podílu žen), oproti tomu nárůst podílu rolníků byl relativně mírný, z 9,3% na 13% v českých zemích, zatímco na Slovensku klesl z 29,1% na 20%.

³⁹⁷ NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 188

³⁹⁸ NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 185

³⁹⁹ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 25

Zpráva z průběhu instruktáží⁴⁰⁰ z listopadu 1951 prezentuje jako velké zlepšení a značný úspěch skutečnost, že u většiny soudů se docházka na školení soudců z lidu pohybuje okolo 60%, přičemž údaje z předchozího roku byly nižší jen o několik procent (55-58%). Zmíněna byla na okraj i jistá atmosféra vnitřní rezignovanosti, kdy na celé řadě míst špatnou docházku soudců z lidu „*jen konstatují a nezjednávají nápravu*“⁴⁰¹. Pochopitelně byly analyzovány také důvody přetrvávající nevalné docházky soudců z lidu na školení, které jim bylo určené. Uváděny byly především tyto: přetížení funkcemi, střídavé směny v továrnách, práce v zemědělství, špatné dopravní spojení a podceňování významu školení. Jinými slovy, soudci z lidu se na školeních, kde jim přednášeli soudci z povolání, jednoduše nudili, když už vůbec dorazili, a žádali „*odstranění planého teoretizování a únavných a nezajímavých přednášek*“⁴⁰². Problém byl spatřován i v přetrvávající nedostatečné politické a ideologické vyspělosti přednášejících: „*Situace je taková, že politicky poměrně slabé kádry školí soudce z lidu, kteří jsou mnohdy daleko politicky vyspělejší.*“⁴⁰³. Zpráva pochopitelně nemohla skončit pouhým konstatováním problémů, proto následoval výčet bodů plánu na *odstranění nedostatků*. Především bylo třeba odstranit nezábavnost přednášek a zařadit více *živých typických příkladů*, aby dělníci po práci udrželi pozornost. Na docházku a úroveň školení pak měly dohlížet nejen aktivizované důvěrnické sbory soudců z lidu, ale také pravidelné kontroly z ministerstva. Politickou a ideologickou nedostatečnost školitelů, soudců z povolání, pak mělo odstranit zase jejich školení, tentokrát v marx-leninismu. Jinými slovy, problémy jednoho školení mělo vyřešit školení jiné.

Dlužno dodat, že postavení soudců z povolání bylo v tomto systému školení poměrně nezávaděníhodné. Nejen, že měli za povinnost ve svém volném čase školení přijímat i poskytovat. Stáli navíc před poměrně problematickou skupinou studentů, jejichž intelektuální úroveň mnohdy požadavkům na ně kladeným neodpovídala. Pro představu uvedme úryvek ze zápisu projevu delegáta soudců z lidu z Prahy, Rudolfa Hospodka, který pronesl na první celostátní konferenci soudců z lidu: „*(...) že tam prostě soudnictví klope. Ale tomu tak není. Já vím, jak to ti páni dovedou sehrát i s obhájcem. Soudruzi, to jsou staří kamarádi, soudcové z povolání a advokáti. My, soudcové z lidu, paragrafy neznáme, ale cítíme, že se zde něco děje. Například případ odsouzeného velkoobchodníka*

---

⁴⁰⁰ NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 194

⁴⁰¹ tamtéž

⁴⁰² tamtéž

⁴⁰³ tamtéž

*Smrčky, který sedí na Borech. Najednou dostaneme jeho žádost, aby byl uznán jako na hlavu padlý. O něm je tu tlustý spis, že si dopisoval s Göbelsem a že se přátelil s Němci. Je trapné, když nám obhájce a jiní lidé začnou vykládat a když se nám tvrdí, že odsouzený trpí paranoidním bludem. Co pak my víme, co to je? On je dobře normální, jen v politických věcech je nenormální.*⁴⁰⁴ Je nasnadě, že pro soudce z povolání, pověřeného školením soudců z lidu nemuselo být vždy jednoduché vystihnout pravou míru přiměřené komunikace se svými novými studenty, vzhledem k předpokládané míře jejich neznalostí. Problémem mohlo být, když přednášel příliš teoreticky a uváděl málo živých příkladů z praxe⁴⁰⁵, zrovna tak ale mohlo vadit, když soudce intelektuální úroveň svých studentů podcenil: *„Stal se případ, že při školení o novém trestním právu přednášel soudce z povolání tak neuvědoměle, že přednáška na každého působila nutně takovým dojmem, jako by byla určena nikoli politicky uvědomělým posluchačům, ale nanejvýše žákům nejnižšího stupně školy.*⁴⁰⁶ Ještě horší však bylo, podcenil-li takový přednášející ideologický zápal svých posluchačů a jejich ochotu upozorňovat na nedostatek ideologického zápalu svých kolegů: *„Výklad prostoupený zlehčujícími výrazy jako například „tenhle socialismus“ – nebo výrok, že starý trestní řád nebyl tak špatný – a jiné jim podobné, nepůsobily na posluchače jistě dobře a vyzněly spíše jako obhajoba starých zákonů buržoazních, než propagace zákonů nových, zákonů lidových.*⁴⁰⁷

Na druhou stranu, podle Oty Ulče měl nový systém soudců z lidu pro profesionální soudce i svoje výhody, ať již šlo o pomoc čistě praktického charakteru⁴⁰⁸ nebo slabá místa systému jako takového. Podle něj tento nový systém poskytoval soudcům z povolání ve výsledku více vlivu než zrušený systém porotní, jakkoliv to tak jeho tvůrci rozhodně nezamýšleli.⁴⁰⁹ Tedy při troše šikovnosti. Původní idea, že soudci z lidu mají být dva, aby mohli v případě potřeby přehlasovat jednoho soudce z povolání, totiž mohla v ruku připraveného předsedy senátu nakonec působit poněkud jinak. Vzhledem k tomu, že to byl soudce z povolání, kdo působil na rozdíl od soudců z lidu u soudu každý den, vedl řízení a připravoval soudní kalendář, tedy rozhodoval, který lidový soudce má kdy dorazit

⁴⁰⁴ NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 185

⁴⁰⁵ NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 194

⁴⁰⁶ Projev Jaroslava Štrunce, soudce z lidu; Zápis z krajského srazu soudců z lidu, Plzeň, 17.2. 1950 (NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 186)

⁴⁰⁷ tamtéž

⁴⁰⁸ *„Nejvíce pomoci, kterou jsem od soudců z lidu dostal, se týkalo civilních žalob v oblasti zemědělství. Protože jsem zemědělství v podstatě vůbec nerozuměl, prakticky kdokoliv by ze mne býval mohl v této oblasti udělat hlupáka, tedy pokud by vedle mne neseděl k mé pomoci soudce z lidu, který byl sám sedlák.“* (Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, Toronto 1974; podle Jana Kuklíka a kol.: Dějiny československého práva 1945-1989, s. 290)

⁴⁰⁹ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 24

k soudu, byl to také on, kdo určoval, jak bude průběh řízení probíhat. Ota Ulč si za tímto účelem vypracoval celou typologii soudců z lidu⁴¹⁰ podle stupně jejich nebezpečnosti (a manipulovatelnosti) a také řadu metod a *preventivních opatření* za účelem *neutralizace* těch méně sympatických. Pro potenciálně problematické kolegy z lidu si tak například rezervoval nudnou agendu, do které neměli v zásadě jak negativně zasáhnout, případně jim vybral termín, který se jim s největší pravděpodobností nemohl hodit: „*Jde-li o jezeďáka, dostane pozvánku zrovna při bitvě o zrno. Odpovědný vedoucí se objedná ke konci kvartálu, kdy mu revizoři přepočítávají fusekle ve skladu. Dozví-li se, že soudruh odjel na školení mimo okres, okamžitě mu pošlu nedoručitelnou obsílku k výkonu čestné povinnosti. Zmařím mu účast jednou dvakrát a už putuje na list liknavců mimo činnou službu.*“⁴¹¹ Řešení existovalo i v případě, že by přece jen došlo k natolik nepříjemné situaci, kdy by soudce z lidu začal prosazovat během řízení svůj názor. V takovém případě mohl předseda případ odročit za účelem doplnění nezbytných důkazů a stání dokončit za přítomnosti spolehlivějších typů soudců z lidu. Svoje zkušenosti mohl proto soudce Ota Ulč po letech shrnout následujícími slovy: „*Nikdy jsem se necítil být obětí soudců z lidu a také jsem neslyšel od žádného z kolegů, že by měl jinou zkušenost. Rozsah a styl aktivity lidového živlu záležel pouze na předsedajícím právníkovi, a pokud si s ním přisedící cloumali, bylo to pouze jeho vlastní vinou. Rozhodl jsem jistě víc než tisíc případů, a nestalo se mi ale ani jednou, abych byl přehlasován. (...) a myslím, že se má zkušenost dá odpovědně generalizovat.*“⁴¹²

4.2.3 Nová řešení nedostatku

„*Ministerstvo spravedlnosti musí se opírat i po únoru 1948 o soudcovský aparát, který však není vždy na výši nových úkolů, jež vyvstaly nyní pro soudnictví, zejména také proto, že soudcové svým původem pochází ze značné části z maloměšťáckého prostředí a jen ojediněle z dělnických a maloroľnických rodin. (...) Jeví se tudíž naléhavá potřeba doplnit soudcovské a státní zastupitelské kádry opravdu z lidu.*“⁴¹³

---

⁴¹⁰ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 26

⁴¹¹ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 27

⁴¹² Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 26

⁴¹³ NA, Právníká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 216

Těmito slovy zdůvodňoval kabinet ministerstva spravedlnosti svůj návrh ze září 1948 na zřízení nové soudcovské školy. „*Motivy politické*“ prý při pojetí tohoto záměru byly „*mnohem důležitější*“, než chronický nedostatek soudců, trvající již několik let, který byl nicméně v návrhu na okraj zmíněn také. Nové vedení ministerstva nejen že zdědilo tento poválečný personální problém, ale bezprostředně poúnorovou čistkou ho ještě prohloubilo. V rámci vnitřní očisty justičního aparátu bylo vyloučeno asi 10% z tehdejších 2000 soudců⁴¹⁴, „*otevřených nepřátel lidově-demokratického zřízení*“, takže na podzim 1948⁴¹⁵ byl početní stav soudců dle odhadu ministerského kabinetu o 40% nižší než deset let předtím.⁴¹⁶ Tato těžce zkoušená profesní skupina byla navíc z pohledu nového politického systému značně nedůvěryhodná, poněvadž pouze 6% z nich bylo dělnického původu a jen 5,5% bylo před únorem 1948 členy KSČ. Po únoru se situace pochopitelně změnila. Bylo-li z celkového počtu 249 správců okresních soudů před únorem 1948 členy KSČ 13, po únoru počet straníků v rámci sledované skupiny stoupl na 199. Po reorganizaci soudnictví, ke které došlo o rok později, a která měnila počet funkčních míst, pak došlo k dalšímu navýšení podílu členů KSČ mezi správci okresních soudů tak, že poměr mezi jejich celkovým počtem a počtem straníků dosáhl tedy v únoru 1949 181:158. Mezi správci krajských soudů došlo oproti tomu k poněkud mírnějšímu navýšení počtu straníků po únoru 1948, kdy z původních 9 stoupl jejich počet na 13, z celkového počtu 26. O to razantněji pak zde zasáhla reorganizace, která snížila celkový počet správců krajských soudů na 13, z nichž byli ve straně již všichni.⁴¹⁷

Jakkoliv vyznívají tato čísla výrazně ve prospěch KSČ a její snahy ovládnout justici, tito „*náhlí objevitelé komunistické záře*“⁴¹⁸, se netěšili právě nejsilnější důvěře ze strany nové vedoucí politické moci. Byli pro ni „*téměř všichni zatíženi spoluprací s buržoasií a hlavně starým buržoazním pojetím práva*“⁴¹⁹, chápala je tedy jako značně nespolehlivé a jejich další působení v oboru bylo vnímáno jako spíše provizorní. Ministr spravedlnosti Čepička k nim choval instinktivní nedůvěru, kritizoval je za jejich lhostejnost, se kterou si podle něj mysleli, že vystačí se starými znalostmi⁴²⁰ i v době tzv. právnícké dvouletky

---

⁴¹⁴ Kuklík, J. a kol.: Dějiny československého práva, s. 2888

⁴¹⁵ Mezi říjnem 1948 a dubnem 1949 pak „přešlo do výroby“ dalších 574 justičních zaměstnanců, z toho 123 dobrovolně a 451 z moci úřední a 158 jich bylo penzionováno. Především zde však pravděpodobně šlo o zaměstnance vězeňské stráže.

⁴¹⁶ tamtéž

⁴¹⁷ NA, MS, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 216

⁴¹⁸ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 18

⁴¹⁹ tamtéž

⁴²⁰ Projev A. Čepičky na konferenci soudců z lidu, únor 1950; NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 185

(1948 – 1950), během níž byl postupně přepracováván celý právní řád ve smyslu legislativního ukotvení nových socialistických principů. Skupina soudců, kteří již za svůj život přísahali čtyřem různým režimům (první republika, druhá republika, protektorát, třetí republika) měla být proto do doby, než bude možné je vyměnit pro jejich nedůvěryhodnost, nejen pod kontrolou soudců z lidu, ale také byli vystaveni působení série školení s povinnou účastí⁴²¹, na kterých jim bylo osvětlováno, co se od nich očekává nyní, po poslední změně režimu. Prostřednictvím těchto nových útrap si generace předválečných soudců začala osvojovat nový habitus socialistického soudce poměrně rychle, a tak se již na konci dubna 1949 z přípisu ministerstva spravedlnosti můžeme dozvědět, že se přístup justičních zaměstnanců vlivem „*důsledně prováděného školení*“ a také účastí soudců z lidu změnil k lepšímu.⁴²² Uznal-li však ministr Čepička, že výkon soudnictví „*nesmírně trpí*“ již jen prostým kvantitativním nedostatkem jeho vykonavatelů, zatížených navíc i ve volném čase intenzivním školením, nezbylo mu také než přiznat, že nezapojují-li se dosud justiční zaměstnanci „*v dostatečné míře do praktického politického života, lze to přičítati přílišnému zatížení úřední agendou a probíhajícím školením úředním, politickým a odborářským*“⁴²³. I přes celou sérii školení, která byla hlavně zpočátku hodnocena jako úspěšná a navzdory očekávanému vlivu soudců z lidu, však ministr Čepička, který práci předválečných soudců bedlivě sledoval, o nich ještě počátkem roku 1950 pobouřeně konstatoval: „*Zájem státu a pracujícího člověka je jim vzdálen na hony. (...) Co říct o rozsudku okresního soudu v Plzni a krajského soudu v Plzni, jímž byli zproštěni obžalovaní, protože soudy uvěřily, že jeden obžalovaný chtěl do Ameriky za dědečkem, druhý do Afriky za dobrodružstvím a třetí chtěl dělat oběma tlumočníka.*“⁴²⁴ Také zpráva o poměrech na Okresní prokuratuře v České Lípě z ledna 1950 svědčí podle hodnotitelů ve prospěch „*oprávněnosti existence PŠP, neboť (...) i ti soudruzi, kteří nemají zlého úmyslu škodit lidově demokratickému soudnictví, mají stále ještě daleko k pochopení podstaty třídní justice, pochopí-li jej vůbec*“⁴²⁵ Hodnotitelé tak usoudili z průběhu diskuze, během které se podle nich ukázalo, že „*(...) většina našich soudců není ještě vnitřně vyrovnaná, že jsou všichni takřikajíc*

---

⁴²¹ Povinností prokurátorů a soudců bylo zapsat se do kurzů RSŠ (Rok stranického školení) a po jeho absolvování složit zkoušky. (Ulč, O.: Komunistická justice a třídní boj, s. 102)

⁴²² tamtéž

⁴²³ tamtéž

⁴²⁴ Projev A. Čepičky na konferenci soudců z lidu, únor 1950; NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 185

⁴²⁵ Zpráva o činnosti dělnických prokurátorů ze dne 20. ledna 1950, in: Československá justice v letech 1948-1953, s. 158

*měkcí a nesprávně chápou výchovný účel a význam sovětského práva a trestu. Podává se to např. z výroku soudruha Šindauera, „že musí zůstat lidmi“.*⁴²⁶ Bud' jak bud', tato generace československých soudců nejevila z pohledu nové moci jako celek dostatečné známky pokroku, potřeba nahradit ji pokud možno co nejrychleji tedy byla stále aktuální i v době, kdy Alexeje Čepičku vystřídal na postu ministra spravedlnosti Štefan Rais.⁴²⁷

V rámci *výchovy nové inteligence*⁴²⁸ se však již mezitím dal do pohybu plán na zajištění lepší budoucí personální situace v justici. Posloužit k tomu měly dvě hlavní linie. Předně bylo třeba dostat pod kontrolu Právnické fakulty československých univerzit. Dále bylo nutné nějak provizorně zajistit co nejrychlejší nápravu třídního složení zaměstnanců justice do té doby, než reformované právnické fakulty začnou produkovat spolehlivé kádry. Tato reforma pak byla chápána především ve smyslu očisty pedagogického sboru, přičemž *„kladné typy dobrých odborníků“*⁴²⁹ měly být převychovány prostřednictvím čtrnáctidenních kurzů. Ostatní čekala jednoduše výměna. Vzhledem k rozsahu poučkových čistek na právnických fakultách nebylo zřejmě mezi pedagogy z pohledu nové politické moci *„kladných typů“* právě mnoho. Na pražské právnické fakultě tak například zůstali jen čtyři bývalí profesori, což představovalo téměř stoprocentní *očistu*⁴³⁰, zatímco brněnská právnická fakulta zanikla docela.⁴³¹ Ti, kteří zůstali, společně s těmi, kteří nastoupili na nově uvolněná místa, utvořili skupinu pedagogů dostatečně opatrnou a loajální k režimu na to, aby Ota Ulč mohl na svoje závěrečné zkoušky, které proběhly v roce 1953 vzpomínat následujícím způsobem: *„Například při závěrečném rigorózu u profesora Štajgra jsem se vsadil, že při všech třech otázkách – šlo o obor civilního práva procesního – přešaltuji na boj o světový mír a že si nikdo netroufne mi připomenout, jak mluvím z cesty. Byla to snadná výhra.“*⁴³²

---

⁴²⁶ tamtéž

⁴²⁷ Štefan Rais působil jako ministr spravedlnosti od 25.4. 1950 do 14.9. 1953

⁴²⁸ Podle Jany Neumannové se výchova nové inteligence stala leitmotivem poučkového období. (Neumannová, J.: K poučkovým proměnám kulturní politiky, in: Revue dějin socialismu, č.XI/6, Praha 1968)

⁴²⁹ Tamtéž, s. 827

⁴³⁰ Krystufek, Z.: Komunistické právo v Československu, in: Komunistická justice v Československu, s. 935.

⁴³¹ Zdenek Krystufek uvádí zaměření jednotlivých právnických fakult jako důvod, proč pražská a bratislavská zůstala zachována, zatímco brněnská až do svojí obnovy v roce 1969 zanikla. Zatímco brněnská se vyznačovala vyhraněným filosofickým zaměřením (normativní právní škola neokantovské koncepce), se kterým se nedalo příliš pracovat ve smyslu roubování zásad sovětských právních teoretiků (zejména A.J. Vyšinského), fakulty pražská a bratislavská, v nichž převažoval „duch právního pozitivismu 19. století“, byly v tomto směru vhodnější. (Krystufek, Z.: Komunistické právo v Československu, in: Komunistická justice v Československu, s. 935)

⁴³² Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 13

Značnou pozornost věnovalo nové politické vedení ovšem také studentstvu. KSČ svůj malý vliv na vysokých školách přikládala nepříznivému třídnímu složení studentů, z nichž pouze 7% pocházelo z dělnických rodin.⁴³³ Představa, že „*inteligence vzešlá z lidu zůstane lidu oddaná a věrná*“⁴³⁴ vedla k nastolení nových kritérií při přijímacích zkouškách na vysoké školy. Na prvním místě při posuzování uchazeče stál nyní třídní původ, na druhém místě politická uvědomělost a rozhled a teprve poté měly být hodnoceny odborné předpoklady uchazeče.⁴³⁵ V důsledku tohoto přístupu pak pochopitelně měli zpravidla přednost absolventi krátkých dělnických přípravek s nejasnou úrovní předchozího vzdělání oproti klasickým maturantům.⁴³⁶

Proměna vzdělávání tedy byla skutečně radikální. Protože ovšem stranické vedení nemínilo čekat několik let, než očištěné fakulty vyprodukují novou generaci politicky (snad) spolehlivějšího právníckého dorostu, přikročilo se k poněkud provizornějšímu, avšak v pravdě revolučnímu řešení. Již v prosinci 1948 byla otevřena první Právnická škola pracujících (PŠP)⁴³⁷, jednorozční kurz, jehož absolventi byli určeni k obsazení „*politicky nejdůležitějších míst v justici*“⁴³⁸, aby tak bylo překlenuto ono mezidobí po únoru 1948 a před příchodem nových absolventů očištěných právníckých fakult, charakteristické „*tísňovým nedostatkem třídně uvědomělých kádrů v soudnictví*“⁴³⁹. Studenty vhodné pro PŠP vybírala „*vhodnou a důvěrnou cestou strana KSČ*“⁴⁴⁰ a ideální profil takového studenta měl vypadat takto: věk mezi 18-30 lety, čsl. občan bezvadného mravního chování, politicky vyspělý, trestně bezúhonný, svobodný, středoškolské vzdělání výhodou, nikoliv podmínkou.⁴⁴¹ Otázka pohlaví zůstávala zpočátku otevřena, později byly začleňovány ženy významnější měrou, v roce 1951 byla nakonec dokonce otevřena třída složená pouze z žen. Právnická škola pracujících fungovala od prosince 1948 do dubna 1952 a jejími absolventy se opravdu podařilo postupně obsadit

---

⁴³³ Neumannová, s. 828

⁴³⁴ tamtéž

⁴³⁵ Neumannová, s. 827

⁴³⁶ V návrhu zásad pro výběr vysokoškolských studentů na rok 1950/51 je uvedeno, že za předpokladu, že bylo možno přijmout 7000-7500 studentů, přičemž 1700 uchazečů bylo absolventy dělnických přípravek a 9750 uchazečů představovali maturanti, byl rozvrh pro přijetí stanoven takto: mezi přijatými mělo být 1700 absolventů dělnických přípravek (tedy plný počet) a 5000 maturantů. (Neumannová, s.827)

⁴³⁷ Další PŠP byla otevřena v únoru 1949 v Bratislavě a v březnu téhož roku jí následovalo otevření dalšího třídy v Praze. (NA, Právnická komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 216)

⁴³⁸ NA, Právnická komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 216

⁴³⁹ tamtéž

⁴⁴⁰ tamtéž

⁴⁴¹ tamtéž

nejdůležitější místa v justici, jak bylo původně v plánu.⁴⁴² První absolventi byli vypuštěni do terénu na jaře 1950 po tříměsíční odborné praxi, konkrétně 72 jich bylo rozmístěno především na prokuratury. To umožnilo vyházet stejného počtu justičních pracovníků staré generace a obdobným způsobem se to periodicky opakovalo, dokud bylo třeba, tedy do roku 1952.

Oficiální zprávy o fungování PŠP a uplatňování absolventů vyznívaly trvale velmi optimisticky. Ve zprávě o činnosti dělnických kádrů – absolventů PŠP v justici z roku 1952 se tak můžeme například dočíst, že „*již při přijímání žáků do této školy se ukázalo, že dělnická třída je tak vyspělá, že bez nějakých výhrad je možno postavit pracujícího člověka na takové místo, jakým je soudcovský nebo prokurátorský úřad*“⁴⁴³. Interní zprávy z terénu nicméně hovořily poněkud jiným tónem. Zpráva o výsledku průzkumu situace v pobočce PŠP v Obořišti z března 1951 je zakončena ještě relativně opatrnou formulací: „*Podle názoru vedoucího školy není závažnějších nedostatků, avšak je nutno, aby závody výběru posluchačů napříště věnovaly ještě větší péči a dodávaly lidi s ještě lepšími schopnostmi*“⁴⁴⁴. Poněkud naléhavěji již však zní zpráva o stavu PŠP v Praze ze srpna téhož roku. Nechme promluvit autorku značně rozsáhlé a kritické zprávy, jednu z instruktorek s nečitelným podpisem: „*V jedné třídě jsou žáci pouze slovenské národnosti a to 56 mužů a 4 ženy. Tato třída nebyla podle mého názoru správně vybrána, takže průměrný věk je přes 35 let a předběžné vzdělání je velmi malé. U některých ani ne celá obecná, tj. l'udová škola a někteří mají pouze školy maďarské, takže i jazyk dělal potíže. (...) K tomu přistupuje i to, že žáci mají ve většině případů i malé znalosti politické (...) Je pak velmi obtížné tyto žáky učit teorii státu a práva, politickou ekonomii a nakonec i trestnímu zákonu a řádu. (...) Zdá se, že alespoň 7 žáků není vůbec schopno absolvovat tuto školu.*“ Kritická byla autorka textu také ke svým kolegům, kteří se podle ní chovali rezignovaně, odmítali se studentům věnovat nad rámec svých povinností, ačkoliv dobře viděli, že je to bezpodmínečně nutné a „*teprve před zkouškami, tj. nyní, připustili instruktoři, že by bylo nutno něco udělat k zvýšení úrovně této třídy víc než jen zjišťovat, že to nejde.*“⁴⁴⁵ I tito studenti však s největší pravděpodobností nakonec našli uplatnění v praxi, soudě alespoň podle vzpomínek Oty Ulče na svá setkání s absolventy PŠP, tzv.

---

⁴⁴² V průběhu osmi běhů Právnícká škola pracujících vyprodukovala 471 nových dělnických soudců a prokurátorů, kteří nacházeli uplatnění v první řadě na prokuratuře, dále na ministerstvu a později i jako soudci, zejména trestní. (Zpráva o činnosti dělnických kádrů – absolventů PŠP v justici (1952), NA, Právnícká komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 216)

⁴⁴³ tamtéž

⁴⁴⁴ tamtéž

⁴⁴⁵ tamtéž

„péčešpáky“: „Poznal jsem jich pěknou řadu a zejména ti slovenští byli úplně nemožní. Pamatuji jistého Zelinku, bývalého železničního dělníka, který se teprve v roce 1959, kdy už měl za sebou několik let souzení, propracovával k pologramotnosti.“⁴⁴⁶

Nedá se tedy říci, že by zodpovědná místa nebyla informována také o potížích, spojených se vzděláváním dělnických kádrů, nepříliš uvyklých takové činnosti. Snad právě proto byla věnována absolventům PŠP zvýšená pozornost i při jejich začleňování do praxe. Nově přijatí soudcovští čekatelé tak například měli možnost navštívit týdenní kurs, který je měl připravit na škodlivé prostředí po boku „starých fakultních soudců“, jemuž by mohli podlehnout.⁴⁴⁷ Ministerstvo je nespouštělo z očí ani po jejich nástupu do praxe, organizovalo pracovní porady dělnických soudců a prokurátorů nejen na krajské, ale i celostátní úrovni za účasti nejvyšších funkcionářů ministerstva a v pozdějších obdobích, kdy ministerstvo přece jen nazvalo „nedostatek růstu“⁴⁴⁸ a vyzvalo PŠP soudce, aby si dálkově studium na univerzitě doplnili, organizoval Právnický ústav MS studijní kroužky a dohlížel na průběh zkoušek na fakultě v zájmu zkoušených nejen ve smyslu výběru zkoušejících, ale také v průběhu zkoušky samotné prostřednictvím konkrétních představitelů ministerstva.⁴⁴⁹

Ačkoliv tedy průběh procesu zavádění dělnických kádrů do justice přinášel poměrně nepřekvapivě celou řadu těžkostí, oficiální zprávy vyznívaly i nadále optimisticky. A tak přestože starší právníci prý přistupovali zpočátku často k absolventům PŠP negativně, „po straně se jim mnohdy smáli a také neochotně jim odborně pomáhali“, a jakkoliv tato nedůvěra byla zpočátku oboustranná, vše se postupem času srovnalo a až na ojedinělé rozpory byla v roce 1952 spolupráce již „bez závad“⁴⁵⁰. Podle téhož zdroje došlo do roku 1952 pouze v jednom případě k trestnímu stíhání dělnického prokurátora pro hrubé porušení služebních povinností. Celkově navíc přinesl příchod absolventů PŠP do justice „značnou morální posilu“⁴⁵¹ pro soudce z lidu, bohužel, tuto otázku dokument již více nerozvádí. Především ale byla hodnocena kladně skutečnost, že v kontrastu se starší generací se absolventi PŠP lépe zapojovali do „politické a veřejné práce“, někdy až příliš,

---

⁴⁴⁶ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 17

⁴⁴⁷ Návrh na internátní týdenní kurs pro nově přijaté soudcovské čekatele, NA, Právnická komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 216

⁴⁴⁸ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 17

⁴⁴⁹ Krystufek, Z.: Komunistické právo v Československu, in: Komunistická justice v Československu, s. 932

⁴⁵⁰ Zpráva o činnosti dělnických kádrů – absolventů PŠP v justici (1952), NA, Právnická komise ÚV KSČ, f.: 1261/1/18, a.j.: 216

⁴⁵¹ tamtéž

což často vedlo k „silnému přetížení jednotlivých kádrů a může vésti k ohrožení jejich zdraví“⁴⁵².

Navzdory všem překážkám a komplikacím se však nakonec podařilo vládnoucí moci vytvořit v rámci justičního systému silnou, sebevědomou a do značné míry autonomní skupinu. V relativně krátkém čase prostřednictvím jejích členů obsadila všechny klíčové posty v prokuratuře i u soudů a proměnila tak podobu justice na desetiletí dopředu. Ministerstvo spravedlnosti věnovalo těmto svým svěřencům značnou pozornost i poté, co absolvovali své roční kurzy, sledovalo jejich činnost a nabízelo veškerou pomoc a podporu. Zdá se, že nikoliv bez úspěchu. Veškerá poskytnutá péče vedla ke zformování skupiny, která si byla vědoma svojí výlučnosti a poslání. Tato nová elita v rámci svojí profese si brzy vytvořila určitou vlastní skupinovou identitu. Nazývali se dělnickými prokurátory a scházeli se na konferencích, určených jen pro ně. O jejich sebevědomí a ambicích svědčí seznam společných požadavků, na kterých se tito absolventi PŠP shodli v průběhu dubna 1950 na svojí konferenci a které byly neprodleně předloženy ministru spravedlnosti a předsednictvu ÚV KSČ. Jednalo se o vznesení konkrétních personálních nároků na určité pracovní pozice typu: „*Dosavadního přednostu kádrového odboru na Ministerstvu spravedlnosti, dělnického prokurátora Miroslava Kolaju, jmenovat na místo náměstka státního prokurátora a na jeho místo jmenovat dělnického prokurátora Václava Hornofa, dosavadního referenta střediska dělnických kádrů.*“⁴⁵³ Plán na ovládnutí justice prostřednictvím obsazení nejdůležitějších míst spolehlivými osobami vybranými podle třídního klíče, byl tedy nakonec poměrně úspěšný přinejmenším v tom, že vytvořil svéráznou elitu uvnitř celého tohoto systému a trvale tak ovlivnil podobu československé justice. Protože se ale jednalo o pozvolný proces, bylo v prvním období upevňování komunistického režimu třeba vyřešit ještě jednu otázku. Jak se vypořádat s odpůrci v době, kdy reforma justice ještě nebyla dokončena?

---

⁴⁵² tamtéž

⁴⁵³ Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech II. (připravili Vorel, J.; Šimánková, A.; Babka, L.)

4.2.4 Strážkyně socialistické zákonnosti

„konstituty sly hladce. konstitut madra byl primo efektni. verejnost jest velmi spokojena. vecer na hodnotici porade se korigovaly jen mensi technicke chybicky. zatim dvakrát potlesk na otevrene scene, ale divadlo z toho nedelame. dr. cizek v. r.“⁴⁵⁴

Dálnopisná zpráva o průběhu jednoho z veřejných politických procesů odkazuje na jeden z nejcharakterističtějších rysů tohoto fenoménu, tolik typického pro zakladatelské období komunistického režimu v Československu, na jeho funkci při ovlivňování veřejného mínění. Vytvoření nových institucí na zelené louce navíc umožnilo konstruktivně uchopit otázku, jak zaručit žádoucí průběh projednání důležitých případů. Na podzim roku 1948, tedy v době, kdy ještě justice jako celek nemohla být novou státní mocí považována za bezpečně spolehlivou, proto vznikl Státní soud a Státní prokuratura, kde našli uplatnění ti nejoddanější. Obě instituce měly soudit trestné činy podle nového zákona na ochranu lidově demokratické republiky, který vytvořil celou řadu skutkových podstat trestných činů proti státu.⁴⁵⁵ Sem se pak soustředila největší pozornost nových politických elit v rámci justičního systému.

Za účelem maximalizace jistoty, že vše bude probíhat tak, jak je třeba, byl vytvořen systém tzv. kabinetní justice.⁴⁵⁶ V praxi to znamenalo zvýšení vlivu politických orgánů a složek StB na rozsudky vynášené justicí do té míry, že již v kontextu politických procesů nebylo více možné mluvit o tom, že by snad soudy o něčem rozhodovaly. V rámci tohoto nového systému se pro prokurátory staly závaznými výsledky vyšetřování StB, ke kterým pouze vypracovali žalobu a návrh na výši trestu. Pro soudce a celý senát byly zase závazné návrhy prokurátora.⁴⁵⁷ Práce soudce se tak v podstatě zúžila na odůvodňování výše trestů. Pro hladší průběh celého mechanismu zrušil ministr Čepička s platností od

---

⁴⁵⁴ Dálnopisná zpráva státnímu prokurátoru Zieglerovi (o průběhu procesu s Mádrem a spol.), 12.6. 1952 – Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech III. (připravili Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L.); s. 381

⁴⁵⁵ Zákon č. 232/1948 Sb. o zřízení Státního soudu a Státní prokuratury pro trestné činy podle zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky. Mezi trestnými činy proti státu s možností udělení trestu smrti se objevila např. velezrada, vyzvědačství, útoky na život ústavních činitelů, válečná zrada...

⁴⁵⁶ Za osoby nejvíce odpovědné za vytvoření a rozvinutí tohoto systému označila Kolderova komise (1963) ministry spravedlnosti Alexeje Čepičku a Štefana Raise, a také náměstka ministra spravedlnosti Karla Klose. (Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech I., s. 189)

⁴⁵⁷ Pokud některý ze soudců Státního soudu s prokuraturou dostatečně nespolečně pracoval, akutně mu hrozilo odvolání. Soudců Státního soudu, kteří nevnyneli politicky správné rozhodnutí, právě proto, že nebyli v dostatečně intenzivním styku s prokuraturou, se našlo hned několik. Odvolání byli např. dr. Ritt, dr. Pelhřimovský, dr. Řehák a dr. Prášek. (Zpráva o činnosti justičních orgánů v období politických procesů, Kolderova komise (1963), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech I., s. 181)

září 1949 institut vyšetřujícího soudce, který mohl do té doby nezávisle ověřovat skutečnosti důležité pro posouzení viny. Odpovědnost za vyšetřování se tak nyní ocitla výhradně v rukou StB, jejíž práce v soudním řízení se tím stala nekontrolovatelnou. Taková situace pochopitelně nahrávala praxi používání násilí na obviněných k vynucení jejich přiznání, podle Vyšinského⁴⁵⁸ proslulé zásady, že nejdůležitějším důkazem v soudním procesu je přiznání obžalovaného. Také metodám, k nimž policejní složky tendovaly již před rokem 1948, jako je upravování výslechových protokolů nebo nátlak na rodinné příslušníky, nyní již nestálo nic v cestě. Ozvala-li se z řad prokurátorů nějaká stížnost na tyto vyšetřovací postupy, pro které se ještě nedlouho předtím užívalo termínu „gestapismus“, byl takový hlas velmi rychle eliminován.⁴⁵⁹ Ministr spravedlnosti Štefan Rais se nakonec přece jen pokusil o jistou regulaci vlivu StB, když po svém nástupu do funkce zjistil, že se ve věznicích nachází „*po dlouhé měsíce a někdy i léta desítky a stovky občanů, kteří nebyli předáni prokurátorovi k rozhodnutí o vazbě a kteří ani sami nevěděli, z jakého důvodu byli zbaveni osobní svobody*“⁴⁶⁰. V dubnu 1951 proto založil zvláštní oddělení prokuratur, která měla dohlížet na to, aby příslušníci StB při zadržování a odevzdávání obviněných do rukou prokurátora dodržovali všechny zákonné předpisy. Ve výsledku ovšem nakonec k žádnému dohlížení nedocházelo. Pokud totiž prokurátoři zvláštních oddělení pověřeni výše zmíněným dohledem na některé nesrovnalosti při poradách upozornili, byli velmi rychle odkázáni do patričních mezí.⁴⁶¹ Výkon této funkce se proto stal zcela formálním a její jediný přínos pro ministerstvo spravedlnosti spočíval v získání lepšího přehledu o počtu osob zadržených StB po dobu delší než zákonných 48 hodin.⁴⁶²

---

⁴⁵⁸ Andrej Januarjevič Vyšinskij (1883–1954) působil ve funkci prokurátora nejen v průběhu politických procesů v SSSR v období tzv. velké čistky, ale i po roce 1945 jako zástupce SSSR v Norimberském procesu. V letech 1949-53 ministr zahraničních věcí a po roce 1953 zástupcem SSSR v OSN. Zemřel v roce 1954 v New Yorku, kam se přestěhoval poté, co rezignoval na všechny své funkce. Po roce 1948 „guru“ československých justičních zaměstnanců.

⁴⁵⁹ Jedním z takto protestujících byl referent Státní prokuratury dr. Stanislav Jůna, který vyjádřil svůj nesouhlas s postupem StB před státním prokurátorem dr. Zieglerem. Byl neprodleně propuštěn pro „záporný postoj k lidově demokratickému zřízení“. (Pavel Zárecký: *Moc, právo a procesy*, Pillerova komise, 1968; in: *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech I.*, s. 315)

⁴⁶⁰ *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech II.*, s.51-52

⁴⁶¹ Bylo jim vytýkáno, že ještě nedosáhli úrovně příslušníků StB a sděleno, že rozhodující je názor velitele StB nebo ministra Národní bezpečnosti. (*Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech II.*, s.52)

⁴⁶² *tamtéž*

Kontrolu si samozřejmě udržovaly také stranické orgány prostřednictvím tzv. bezpečnostních pětiek krajských výborů KSČ⁴⁶³ a bezpečnostních komisí ÚV KSČ, které projednávaly zejména důležitější kauzy předem na stranické úrovni. Tito zástupci KSČ a Stb nejen plánovali během svých setkání průběh chystaných procesů, ale rozhodovaly i o výši vynesných trestů. Jejich schůzek se často účastnili také zástupci státního soudu a prokuratury, aby věděli, jaké rozsudky mají v konkrétních kauzách vynést.⁴⁶⁴

System kabinetní justice měl tedy zjevně několik subsystémů, přičemž justice obsadila jednoznačně ty nižší příčky v jejich vzájemné hierarchii. V rámci justičního subsystému však oproti minulosti velmi posílila role prokurátora, lze tedy říci, že ministr Čepička dostal v tomto smyslu svého slibu, který pronesl v listopadu 1949 na celostátní konferenci pracovníků justice: „*Doposud byli prokurátoři po všech stránkách pozadu za ostatními soudci a dopláceli na to i existenčně. My změníme pořadí našich zaměstnanců a do popředí se dostanou prokurátoři. Dostanou se administrativně tím, že celková organizace soudů se bude soustřeďovat jako do svého těžiště do rukou prokurátora; ale také to bude vyjádřeno tím, že služební postavení a odměny prokurátorů budou vyšší než u ostatních zaměstnanců justiční a právní služby.*“⁴⁶⁵ Tuto vizi se ministru Čepičkovi skutečně podařilo naplnit, čímž přiblížil československou justici sovětskému vzoru. Došlo k reorganizaci dosavadního státního zastupitelství, rozšíření působnosti i mimo oblast trestního soudnictví a prokuratura, nyní charakterizovaná jako „*strážkyně socialistické zákonnosti*“ měla pravomoc zasáhnout v kterémkoliv stádiu do soudního řízení, vyžadovala-li to ochrana zájmů státu nebo pracujících.⁴⁶⁶ Později, v roce 1952, byla navíc prokuratura úplně vyjmuta z administrativní podřízenosti ministerstvu spravedlnosti a výkon prokurátorského dozoru nadále vykonávala jako samostatný mocenský orgán, jejíž hlavou se stal namísto ministra spravedlnosti generální prokurátor.⁴⁶⁷

U Státního soudu nebyly vždy vztahy mezi prokurátory a soudci zcela neproblematické, hierarchie však byla jasně daná, a proto se případné nesrovnalosti řešily na úkor soudců.

---

⁴⁶³ Tyto útvary byly tvořeny zpravidla krajským politickým tajemníkem, bezpečnostním referentem, krajským velitelem StB a NB a bezpečnostním tajemníkem. (Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech I., s. 17)

⁴⁶⁴ Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech II., s.212

⁴⁶⁵ Zpráva o činnosti justičních orgánů v období pol. procesů, Kolderova komise (1963); in: Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech I., s. 180

⁴⁶⁶ Kuklík, J. a kol.: Dějiny československého práva 1945–1989, s.284

⁴⁶⁷ Tyto změny byly podle O. Ulče vynuceny ze sovětské strany, která dala najevo svoji nespokojenost s dosavadním nedostatečným přizpůsobením podoby čl. prokuratury sovětskému vzoru, a to prostřednictvím článku, který vyšel v lednu 1952 v časopise *Sovetske gosudarstvo i pravo*. Náprava byla zařízena již v červnu téhož roku. (Ulč, O.: Komunistická justice a třídní boj, s. 107).

Ostatně, prokurátoři i soudci měli u Státního soudu z pohledu vládnoucí moci tentýž úkol, zejména pokud šlo o procesy veřejné, a to „*přesvědčovat a vychovávat masy*“. Společně proto měli „*v dobře připravených a propagačně správně využitých veřejných procesech, které jsou zvláště účinným nástrojem přesvědčování a výchovy a zvyšování bdělosti a ostráživosti*“, eliminovat „*nepřátele našeho státu a jeho lidově demokratického zřízení*“⁴⁶⁸. V tomto pojetí se soudní procesy začaly postupně formovat do podoby divadelního představení. Ať už se jednalo o veřejné procesy na úrovni okresní, krajské nebo tzv. monstrprocesy, tedy velké procesy s celostátním dosahem a mezinárodním ohlasem, řada rysů je spojovala. Aby vše fungovalo a účinek na veřejnost byl maximální, neponechávalo se nic náhodě. Předem byl znám nejen scénář, obsazení a rozdělení rolí. Dopředu byl stanoven také trest⁴⁶⁹ a vybrány byly i konkrétní paragrafy, kterých se mělo využít k jeho zdůvodnění. Na straně účinkujících nemělo být nic ponecháno náhodě. Stalo-li se proto, že mluvil některý prokurátor „spatra“, takže se pak například opakoval a jeho výsledný projev nebyl kvůli tomu dostatečně přesvědčivý a úderný, byl za to vystaven kritice. Naopak se doporučovalo, aby si předseda senátu, prokurátor i soudci z lidu na předporadě rozdělili mezi sebe otázky, které budou klást v průběhu procesu obviněnému a svědkům.⁴⁷⁰ Podle předem připraveného scénáře měl vypovídat i obžalovaný, případná polemika mezi ním a soudcem nebo prokurátorem byla hodnocena jako jednoznačně nežádoucí. Otázku, jakou měrou se budou dělit prokurátor s předsedou senátu o vedení procesu, pak ponechalo ministerstvo ve svém instruktážním materiálu zcela na jejich temperamentu, schopnostech a snaživosti. Tentýž text však ale mezi výčtem nedostatků, kterých je třeba se vyvarovat současně kritizoval přílišnou, či spíše bezhlavou horlivost. Zvláště upozorňoval na některé její viditelné projevy patrné například ve skutečnosti, že porady o rozsudku bývaly někdy příliš krátké, což pak na publikum může působit dojmem, že o rozsudku bylo rozhodnuto předem. Podobně podezřele pak dle ministerského textu vyznívalo, když předseda senátu při vynášení rozsudku jeho „*předem připravené odůvodnění (...) nedoplňuje a nepřizpůsobuje podle*

---

⁴⁶⁸ Instruktážní materiál ministerstva spravedlnosti o veřejných soudních procesech a jejich organizaci, srpen 1951; in: Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech II., s. 224)

⁴⁶⁹ Zejména na krajské a okresní úrovni se však při úvahách o trestu smrti bralo v potaz také veřejné mínění, jako například v případě uvažovaného trestu smrti pro hlavního organizátora Sokola Prostějov: „*usneseno, aby se zjistilo veřejné mínění občanů v jeho okolí, a pak se rozhodne s konečnou platností*“ (Zápis z jednání krajské bezpečnostní pětky; in: Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech II., s. 208)

⁴⁷⁰ Instruktážní materiál ministerstva spravedlnosti o veřejných soudních procesech a jejich organizaci, srpen 1951; in: Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech II., s. 227

*průběhu hlavního líčení, takže pro posluchače zasvěcenější působí dojmem, že bylo předem vyhotoveno*⁴⁷¹.

Pro žádoucí vyznění celého procesu však byla klíčová nejen příprava účinkujících, ale také výběr publika. Širší veřejnost tak měla být složena z osob „*kladně zaměřených*“, veřejnost kvalifikovaná pak z řad občanů, pro jejichž výchovu byl proces určen.⁴⁷² Vstupenky měla rozdělovat celá řada institucí (MNV, odborové organizace, SNB, prokuratura...), takže by se neměly opakovat případy, kdy se na hlavní líčení dostavili pouze dva diváci, tak jako se v počátečním období sbírání zkušeností s veřejnými procesy stalo např. v Litomyšli.⁴⁷³ Při organizování obecnstva bylo třeba dohlédnout také na to, aby skutečně docházeli k soudu ti, kteří mají. Členové krajské bezpečnostní pětky v Olomouci upozornili již v roce 1950 na skutečnost, že jim na přelíčení u Státního soudu začínají chodit „*lidé reakčně zaměření, a to tím způsobem, že si odkupují vstupenky od soudruhů, kteří byli na toto líčení pozváni*“⁴⁷⁴. Při nedostatečně zodpovědném přístupu k výběru publika mohlo docházet i k dalším nežádoucím situacím. Jakkoliv byl aplaus obecnstva z pohledu organizátorů velmi vítaný (a jejich počet i intenzita během soudního přelíčení byl považován za jedno z kritérií jeho úspěšnosti), bylo třeba, aby jej diváci umístili tam, kam mají, tedy za vnesený rozsudek nebo po závěrečné řeči prokurátora. Stávalo se ovšem, že publikum ocenilo potleskem i projev obhájce.⁴⁷⁵ Instruktažní text ministerstva doporučoval v takových případech předsedům senátu, aby publiku domluvili, přičemž domluva by pochopitelně měla obsahovat politicky správné odůvodnění. Ve zprávě se však současně také konstatuje, že je známo, že předsedové senátů v takových případech zpravidla nijak nereagují.⁴⁷⁶ Z nejvyšších míst bylo také doporučováno pomoci zpracovat publiku tyto nově sdílené zážitky tak, aby si je správně

---

⁴⁷¹ Instruktažní materiál ministerstva spravedlnosti o veřejných soudních procesech a jejich organizaci, srpen 1951; in: Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech II., s. 228-229

⁴⁷² Tamtéž, s.227

⁴⁷³ tamtéž

⁴⁷⁴ Zápis z jednání krajské bezpečnostní pětky; in: Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech II., s. 208

⁴⁷⁵ Instruktažní text ministerstva z roku 1951 advokáty převážně kritizuje, ačkoliv se jedná právě o ty, kteří byli v závislosti na svém působení u Státního soudu obecně považováni za nejpřízpůsobivější. „*Obhájci dosud nepochopili úlohu obhajoby v socialistickém státě. Chovají se většinou při hlavním líčení pasivně. (...) Při procesu proti funkcionářům ZKD v Plzni jeden z obhájců uplatňoval ve svém projevu znalosti marx-leninismu řadou citátů, které s věcí nesouvisely a byly vypočítány jen na efekt, eventuálně na ovlivnění soudu ve prospěch klienta.*“ (Instruktažní materiál ministerstva spravedlnosti o veřejných soudních procesech a jejich organizaci, srpen 1951; in: Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech II., s. 228)

⁴⁷⁶ Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech II., s. 228

vyložili prostřednictvím „rozhovorů s obecnstvem zejména s úderníky o tom, jak na ně proces působil a jakou měl vůbec odezvu v široké veřejnosti“⁴⁷⁷.

Důležitější, než by se mohlo na první pohled zdát byla také volba místa konání procesu, které mnohdy probíhaly například v závodě, kde byl souzený čin spáchán nebo v provizorních prostorách na vesnici. V rámci ministerské instruktáže se proto projednávaly i takovéto detaily: „Je třeba také dbáti, aby předseda senátu a prokurátor se přesvědčili, zda místnost je vhodně a důstojně upravena. Stalo se například, že proces byl prováděn v sále hned po taneční zábavě bez odstranění maškarní výzdoby. Je pochopitelně vyloučeno, aby snad okolnost, že veřejný proces se koná v restaurační místnosti, vedla k povolení kouření, resp. podávání nápojů.“⁴⁷⁸ Podobné instrukce dávají tušit, nakolik groteskní formy mohla tato zvláštní forma soudní podívané zejména v počátcích svého fungování také nabývat.

Odpovědné orgány pochopitelně kontrolovaly i zveřejňování údajů o procesech. Již v počátcích zavádění celé mašinérie byli vybráni konkrétní redaktoři, vhodní k tomu, aby o procesech referovali v tisku. Zamýšlená podoba těchto zpráv neměla mít podobu jakýchsi „soudniček“, nýbrž se mělo jednat o „soustavné zpravodajství, které by politicky i mravně správně hodnotilo určité případy“⁴⁷⁹. K tomu, aby bylo hodnocení skutečně správné ovšem nestačil samotný výběr vhodných redaktorů. Bylo navíc třeba vysvětlit jim, jak mají průběh procesu interpretovat na speciálních instruktážních schůzkách a dále též na pravidelných poradách před procesem. Ministru Čepičkovi však tisk nestačil. Snil o filmech a divadelních představeních, která by „přesvědčovaly masy, zvláště ty, které ještě kolisají. Zpracování musí být živé, barvité, aby lidé byli pobouřeni, až uvidí, jakým způsobem reakce proti nim pracuje.“⁴⁸⁰ Vrcholní straničtí představitelé si byli nicméně vědomi i určitých úskalí, Gustav Bareš tak v diskuzi s ministrem Čepičkou nabádal k opatrnému zacházení s filmovým médiem a varoval před nebezpečím, aby to ve výsledku nefungovalo opačně: „jsou zkušenosti, že jakmile se obžalovaný jeví jako člověk, lidé jsou náchylni ho litovat.“⁴⁸¹ Celkem panoval konsensus v tom smyslu, že zprávy o procesech v tisku nesmějí být příliš časté a zahlcující, aby „nevznikl ve veřejnosti klamný dojem, že se mnoho soudí“⁴⁸². I přes uvědomovaná úskalí však k široce

---

⁴⁷⁷ Tamtéž, s.222

⁴⁷⁸ Tamtéž, s.227

⁴⁷⁹ Tamtéž, s.220

⁴⁸⁰ Tamtéž, s.221

⁴⁸¹ tamtéž

⁴⁸² Tamtéž, s.220

založené medializaci přece jen v průběhu procesů docházelo, ba dokonce se stala jedním z typických prvků tohoto fenoménu.

Když už stranické orgány věnovaly tolik péče výchovnému působení veřejných procesů, bylo pro ně samozřejmě také důležité zjišťovat, zda jejich snahy nesou ovoce. Na otázku, jaké jsou postoje veřejnosti k působení nově zřízeného Státního soudu, se pokusilo ministerstvo spravedlnosti hledat odpověď již nedlouho po zahájení jeho činnosti. V roce 1949 byla vypracována anketa, která obsahovala mimo jiné také několik otázek konkrétně na politické procesy. Na otázku, jak hodnotí dotázaní nedávno vynesené rozsudky proti nepřítelům republiky, odpovědělo 35%, že je považuje za přiměřené, 24% za příliš přísné (z toho 99% tvořili rolníci) a 12% za příliš mírné. Celých 29% dotázaných odpovědělo „nevím“. Další zhodnocení kombinuje odpovědi na tuto otázku s odpověďmi na některé z dalších otázek zařazené do ankety: „*Za příliš přísné považují rozsudky více jak třikrát častěji ti, kteří v instituci soudců z lidu nevidí pokrok (...) a mají větší důvěru k soudcům z povolání (...) oproti těm, kteří v něm pokrok spatřují.*“⁴⁸³ Odpovědi na druhou z anketních otázek, týkající se Státního soudu vyznívají ještě o něco skeptičtěji. Na otázku znějící „Některé rozsudky v politických věcech jsou vynášeny po tajném přelíčení. Jste či nejste přesvědčen o jejich správnosti?“, odpovědělo „ano“ 30% dotázaných a „ne“ 29%. Se 41% tak naprosto převažovala odpověď „nevím“. Celkové zhodnocení ankety vypovídá o určité nejistotě dotázaných, která by mohla být vykládána i jako strach. Ačkoliv prý podle sdělení tazatelů odpovídali zpravidla ochotně, u otázek politického charakteru tomu tak nebylo, což se také projevilo na vysokém podílu odpovědí „nevím“, který byl u všech otázek vyšší u nečlenů KSČ než u jejích členů nebo kandidátů. A ačkoliv prý relativně vysoké procento dotázaných považuje rozsudky proti nepřítelům republiky za přiměřené, „*vysoké procento odpovědí „nevím“ činí tento výsledek pochybným*“⁴⁸⁴, zněl závěr tvůrců a hodnotitelů ankety.

Byli-li si tvůrci a organizátoři veřejných procesů vědomi nezanedbatelné míry skepticismu, která vůči politickým procesům ve společnosti panovala, nepřekvapí ona jasně patrná nejistota komunistického vedení, spojená se značnou snahou získat veřejné mínění na svou stranu všemi dostupnými prostředky. Ponechme nyní stranou otázku, nakolik byla předem deklarovaná mise soudců a prokurátorů „*přesvědčovat a vychovávat masy*“ úspěšná. V každém případě se zdá, že v roce 1953, kdy byl zrušen Státní soud i prokuratura představitelé komunistické moci považovali justiční aparát již za dostatečně

---

⁴⁸³ NA, Právnícká komise ÚV KSČ 1945-1955, arch.j.: 217

⁴⁸⁴ NA, Právnícká komise ÚV KSČ 1945-1955, arch.j.: 217

ovládnutý na to, aby mohla být agenda těchto zrušených institucí převedena na krajskou úroveň. „Strážkyni socialistické zákonnosti“, prokuratuře, zůstal nadále jen nejvyšší dozor nad přísným dodržováním a prováděním zákonů.

4.3 Periodické návraty očisty a strategie proplouvání

„V Plzni předválečný civilní soudce Josef Hluže vnikl do kabelky své písařky a napudroval se dobřela, aby na stráži na sebe upozornil stranické funkcionáře, jak s ním zacloumala smrt Josipa Vissarionoviče. Za tři roky poté Hluže dostal stranickou důtku pro přehnanou poplatnost kultu osobnosti.“⁴⁸⁵

Po roce 1948 se v prostředí justice postupně diferenciovaly tři personální podskupiny soudců a prokurátorů. Lišily se především svojí minulostí, která v nových podmínkách do značné míry předurčovala jejich aktuální pozici, a tím nejen jejich možnosti, ale také vyhlídky do budoucna. Nejkomplikovanější postavení zaujímal v rámci této personální struktury předválečná generace soudců a prokurátorů. Nejen že je jejich zkušenostní platforma z předešlého desetiletí znevýhodňovala sama o sobě, a to především otřesem nejen profesních, ale především existenčních jistot v nejširším slova smyslu a stresem s tím spojeným. Jejich minulost těch, kteří v systému předválečné justice sbírali svoje profesní zkušenosti a byli jeho součástí, je v očích nové moci diskvalifikovala a učinila z nich skupinu trpěnou jen potud, pokud to bylo nezbytně nutné. Ota Ulč vyslovil myšlenku, že právě toto jejich vratké postavení je vedlo k doslovnému uplatňování zásad, které vyžadoval nový režim: *„Předváleční soudcové byli daleko zranitelnější než jejich pováleční následovníci. Museli se vykupovat z hříchu služby buržoaznímu státu a výkupným byla přísnost na lid a ochota naslouchat tužbám partajního sekretariátu. Třeba můj kolega na okrese Blatná měl režim ve stejné nelásce jako já nebo jiní, jenže škodil víc, než bylo zapotřebí k sebezáchově kariéry mé a jiných. Blatenský sudí byl totiž z rodiny kulacké a svůj hřích musel vykupovat obzvláště energickým likvidováním selského stavu.“*

486

Na opačném kraji spektra stála elitní skupina absolventů PŠP. Jejich třídní profil byl bez poskvrnky, strana si je sama pečlivě vybrala a zaškolila. Nebyli zpravidla zvláště

---

⁴⁸⁵ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 75.

⁴⁸⁶ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 14–15

poznámenání předchozím vzděláním, natož profesními zkušenostmi, s buržoazní republikou si tak či onak v minulosti nijak nezadali, takže jejich pozice byla výjimečná. Strana jim plně důvěřovala, podporovala je a obsazovala jimi nejexponovanější posty. Takové postavení jim podle Ulče dodávalo v rámci systému relativně největší svobodu: *„Nejde o to je glorifikovat. Tolik zlých primitivů a samolibých blbů se hned tak pohromadě nevidělo. Jenže: nebyli to hypokrité, neboť systému věřili. Viděl jsem, jak kulhavý proletář Josef Kugl doslova nakopnul soudruha z okresního sekretariátu, který přišel uplatňovat vedoucí úlohu strany v soudním rozhodování na případu vlastního bratrance. Jenom PŠP si mohl dovolit takový výkop.“*⁴⁸⁷

Někde na pomezí mezi předválečnými a PŠP právníky se na hierarchii justičních pracovníků nacházela nastupující generace soudců, prokurátorů a advokátů, které produkovaly očištěné právnické fakulty. Právě k této generaci patřil Ota Ulč a charakterizoval ji jako *„poúnorovou cynickou mládež“*⁴⁸⁸, která si mohla oproti *„ustrašené oportunistické generaci předválečných“*⁴⁸⁹ dovolit *„míň škodit“*. Proč? *„(...) neměli jsme minulost, a rodiny, a byty, a děti na studiích, strana nás míň podezřívala (...)“*⁴⁹⁰ vysvětluje Ulč. Podle něj to byli ze všech tří skupin pouze PŠP soudci, kteří autenticky věřili novému režimu a jeho novým pravidlům. Ostatní si museli osvojit strategie, jak v nových podmínkách pokud možno bez újmy přežít: *„Jeden mladičský pražský prokurátor mi povídal: „V naší zemi žijí pouze dva druhy lidí – věrní budovatelé socialismu, tj. dobří herci, a zavrženíhodní reakcionáři, tj. špatní herci“, když jsem si zrovna před zrcadlem trénoval přesvědčivé Čest práci.“*⁴⁹¹ Špatní herci se pak podle něj rekrutovali spíše z řad předválečných soudců. Osvojování žádoucího profesního habitu, který nová doba ze dne na den začala nekompromisně vyžadovat, bylo výrazně složitější pro ty, kteří si již dávno s úspěchem osvojili zcela jiné způsoby jednání. Pro předválečnou generaci se tak stal tento nový požadavek skutečnou výzvou. Podle Ulče se úspěšnost při osvojování habitu odvíjela od jisté pružnosti dané do značné míry věkem: *„Předváleční měli velké potíže s přetvařováním. On ten marxismus-leninismus je něco jako cizí řeč (...) Stejně jako si naše dětičky vmžiku osvojí až děsivě samozřejmou američanštinu, zatímco my se pořád potýkáme s nedosažitelným TH, my tehdy mládež Gottwaldova jsme uměli nutně formulky, přesně kladouce vyžadovaná epiteta. Onen byzantský, pseudoreligiózní*

---

⁴⁸⁷ tamtéž, s. 17

⁴⁸⁸ tamtéž, s. 19

⁴⁸⁹ tamtéž

⁴⁹⁰ tamtéž, s. 15

⁴⁹¹ tamtéž, s. 19

rituál ve vsí své nesmyslnosti a prázdnotě zněl z našich úst naprosto samozřejmě. Tohle se naši starší nikdy nenaučili. Pletli si metafory, neměli jasno ve škálách příslušného rozhořčení, zatracení či díkůvzdání. Falešný přízvuk vyzněl jako falešná víra.“⁴⁹²

Ulč vytvořil celý seznam vlastností potřebných k tomu, aby soudce nebyl nucen sestupovat po kariérním žebříčku.⁴⁹³ Klíčové podle něj byly trpělivost, psychologická píle, obranná nedůvěra, smysl pro detail⁴⁹⁴, důsledné formování falešného profilu⁴⁹⁵, skromnost, smysl pro správné dávkování⁴⁹⁶, pro aliance a bezohlednost.⁴⁹⁷ Podle Ulče bylo praktické aplikování strategií přežití v podmínkách justičního prostředí 50. let široce rozšířené, soudci a prokurátoři se nejen naučili využívat zvnějšku vnucených kritérií ve svůj vlastní prospěch, řada z nich zašla i dál: „*Mnozí (...) nacházeli až perverzní potěšení předvádět svou virtuozitu: na schůzi ve správný zlomek vteřiny a se správnou energií započít skandovaný tleskot, rozezvučet Internacionálu, přednést diskuzní příspěvek atd. (...) Úspěch ale hrozí pokušením. Herec začne podceňovat protivníka. Sám jsem několikrát neodolal přimíchat do soudního rozsudku všelijaký dvojsmysl a ironii. S jídlem roste chuť a malér není daleko.*“⁴⁹⁸ Takový „maléry“, které podle Ulče probíhaly relativně běžně, mohly být různého rozsahu. Zpravidla se jednalo o sestup na kariérním žebříčku nejčastěji na pozice notáře, člena advokátní poradny či podnikového právníka nebo hůř, na prostého úředníka bez právnických kompetencí. Protože si však zástupci komunistické moci loajalitu svého „lidu“ také rádi prověřovali, otevíraly tu i možnosti pro ty justiční zaměstnance, kteří neprošli případnou provokací StB provedenou například po anonymním udání. V takovém případě byly v záloze ještě dvě eventuality. Výkon manuálního povolání nebo kriminalizace a uvěznění.

---

⁴⁹² tamtéž, s. 18

⁴⁹³ Kariérní žebříček obsahoval podle Ulče následující příčky: 1. PŠP proletáři / 2. mladá univerzitní mládež v právu trestním / 3. titíž v právu civilním / 4. předválečná generace v trestním / 5. titíž v právu civilním / 6. ponížení mezi státní notáře / 7. ponížení mezi členy advokátních poraden / 8. ponížení mezi podnikové a podobné právníky / 9. ponížení mezi úřednictvo neprávnické / 10. lopata / 11. kriminál (Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 77)

⁴⁹⁴ „*Nenápadný nevěrec přežije i jen trošku nekonformního nadšence. Správné oslovení, uklonění, oblečení, přetvářka triumfují nad plamenem svaté víry.*“ (Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 73)

⁴⁹⁵ „*Vyhledejte si správného koníčka. Nevěnujte se buržoaznímu golfu, kosmopolitnímu esperantu nebo individualistické filatelii. Ale takový kolektivní sport jako kopaná nebo ještě spíš svazácko-odborářská odbíjená vám jen pomůže od stigmatu odtáženého intelektuála.*“ (Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 73)

⁴⁹⁶ „*K politickému přežití patřilo správné dávkování. Oddanost, ať už pravá, či falešná, se musí vážit jako lék. (...) I takové „Čest práci!“ se muselo správně dávkovat. Nejasné zamumlání uškodilo herci stejně jako jeho přílišný hlahol.*“ (Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 74)

⁴⁹⁷ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 78

⁴⁹⁸ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 73-74

Pro soudce a státní zástupce, kteří si osvojovali schopnost proplouvat mezi nástrahami požadavků nového režimu, byť i úspěšně, byla nemalou komplikací skutečnost, že podmínky se v průběhu času měnily. Trvání daných pravidel bylo totiž závislé na řadě proměnných, ať to již byl vývoj vnitropolitické situace, zahraniční politické situace, či vliv přicházejících a odcházejících krizí komunistického panství v Československu. Příklad soudce Hlužeho, uvedený v záhlaví této kapitoly, byť zjednodušenou a ironizovanou formou, svědčí dostatečně výmluvně o zakoušené zkušenosti proměňujících se podmínek.

Bylo-li v první polovině 50.let součástí žité zkušeností soudců pravidlem, že není v rámci stávajícího systému možné oslyšet v procesu soudního rozhodování vůli místních stranických orgánů, byla později tato zkušenost zpochybněna: „(...) v roce 1956 při odhalování kultu KSČ se osopila /strana/ na poslušné soudce pro „přílišnou přizpůsobivost místním vlivům“ (...) V krajích se konaly porady, kde zástupce KV KSČ pln morálního rozhořčení lál prodejným justičním kádrům, z nichž nikdo se neodvážil pípnout, proč si strana prodejnost po léta tak vehementně vynucovala.⁴⁹⁹ Ani tato situace ovšem nebyla trvalejšího charakteru, vykazovala navíc prvky jisté vnitřní rozporuplnosti. V rámci destalinizace sice docházelo i u nás ke kritice zasahování stranických orgánů do soudního rozhodování, ve stejné době se ovšem zaváděla praxe pravidelných porad soudců o stavu socialistické zákonnosti. Tyto porady probíhaly na stranickém sekretariátu a účastnili se jich i ti, kteří měli být z procesu ovlivňování soudního dění v rámci destalinizace vyloučeni.⁵⁰⁰ V podobném duchu se nesla také první revize politických procesů, zahájená zejména na popud vnějších zahraničních vlivů. Došlo sice ke zmírnění původních rozsudků u několika desítek politických vězňů (2,5% z celkového počtu odsouzených)⁵⁰¹, k nějakému zásadnímu přehodnocení ideje politických procesů nebo razantnější nápravě výsledku tohoto fenoménu přitom ale nedošlo.

Měnicí se požadavky komunistického vedení země, čelící změnám zahraničněpolitických podmínek a otřesům legitimacy svého panství uvnitř vlastního státu, vystavily soudce a prokurátory značné existenční nejistotě. V rozpětí pouhých několika let se jim mohlo dostat postihu za zcela protichůdné postoje. Zatímco v roce 1956 byla nežádoucí „přílišná přizpůsobivost místním vlivům“, o dva roky později mohla

---

⁴⁹⁹ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 66-67

⁵⁰⁰ Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 70

⁵⁰¹ Kaplan, K.: Československo v letech 1953-1966, 3. část, s. 20

být problémem naopak nedostatečná vnímavost vůči přání stranických orgánů.⁵⁰² Vlny očisty se tak v průběhu 50. let v justičním prostředí neustále periodicky vracely. S postupujícím časem se nicméně v souvislosti s těmito návraty vytrácí používání pojmu očisty, který je v pramenech postupně nahrazován označením „prověrka“. Tato proměna však neproběhla ve všech oblastech justičního prostředí stejnoměrně. Skutečnost, že je jako prověrka označován proces personální obměny soudců z lidu již v roce 1950 naznačuje, proč k proměně očisty v prověrku dochází. Zatímco očista má zbavovat systém čehosi cizorodého, v našem případě především generace předválečných soudců a žalobců, v případě soudců z lidu jde o něco zcela jiného. Jako instituce zavedená samotným systémem nepředstavují cizorodý prvek, nýbrž materiál, který je třeba již jen brousit a zdokonalovat. Prověrka pak slouží čistě jen k ověření míry jejich způsobilosti vykonávat funkci, kterou jim systém svěřil. Nejzazší mez pro používání pojmu očista proto v československé poválečné společnosti představuje rok oficiálního vyhlášení dosažení socialismu.⁵⁰³

---

⁵⁰² „S padesátým šestým dialektika ovšem nevyhynula a o dva roky později, při celostátní prověrce, došlo zas k vyhození soudců pro jejich nedoslýchavost vůči stranickým tužbám.“ (Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce, s. 66-67)

⁵⁰³ „Dosažení socialismu (...) znamenalo zánik poslední nepřátelské společenské třídy.“ (Ulč, O.: Komunistická justice a třídní boj, s. 217)

Závěr

Ideje čistoty a nečistoty, zakotvené hluboko ve způsobu lidského myšlení, jsou vnitřně spjaty s obecnou lidskou potřebou hledání řádu. Uspořádaný okolní svět totiž představuje stabilitu a bezpečí v kontrastu k ohrožujícímu chaosu, jež člověka obklopuje a potenciálně hrozí pohlcením. Proto je úsilí o konstruování systému uspořádaných vztahů jedním z nejsilnějších obecně lidských mentálních návyků.⁵⁰⁴ Kategorie čistého pak zpřístupňuje to, co do systému myšlenkových schémat zapadá, zatímco vše, co stojí mimo tento systém, je chápáno jako nečisté. Jako potenciální hrozba pro existenci uspořádaného, známého, přehledného, a proto bezpečného světa, je však vnímána nejen špína, ale i pouhá nejednoznačnost. V případě, že výzva nejednoznačnosti přesáhne jistou mez, ztrácí stávající řád svoji legitimitu, rozpadá se a je následně třeba vytvořit nový. Současně však řád nečisté prostřednictvím systematického třídění věcí definuje, tedy vlastně utváří. Kategorie nečistého se tak tedy stává nedílnou součástí systému uspořádaných vztahů. Tato vzájemná propojenost, ve které řád produkuje špínu a špína naopak pomáhá definovat řád, naznačuje, že každý mentální systém uspořádaných vztahů potřebuje své nepřátele. Musí se je ale snažit udržet dostatečně slabé.

Kategorie čistoty a nečistoty jsou tedy zjevně hluboce zakořeněny ve způsobu, jakým lidská mysl funguje, a v kontextu předmoderní Evropy je integrovala do specifické sítě významů především církev. Postupný rozpad předmoderního světa byl právě takovou revizí myšlenkového systému regulujícího dosud chaos okolního světa, řádu, který pod výzvou sílící nejednoznačnosti ztrácel postupně svoji legitimitu. Proces dalekosáhlého přehodnocování veřejných a kolektivních kategorií a struktur vedl k hlubokému znejištění formujících se moderních společností, v situaci, kdy starý řád přestával být funkční a nový se dosud zcela neetabloval. Toto přechodové období, charakteristické otřesem dosavadních jistot, přineslo o to intenzivnější touhu po obnovení pocitu smysluplného světa. V procesu přeměny chápání kolektivní identity, od sebeporozumění v rámci malých lokálních společenství až po schopnost představit si sebe sama jako součást mnohem rozsáhlejší kolektivity typu národa⁵⁰⁵, se postupně formovaly nové myšlenkové

---

⁵⁰⁴ Kategorie nečistého v kontextu utváření řádu nás spojují podle Mary Douglas spojují s primitivnímu kulturami: „Není zde třeba nějak zvlášť rozlišovat mezi primitivními a moderními kulturami: všichni jsme podřízeni stejnému pravidlům. Ale v primitivní kultuře pravidla pro vytváření vzorců fungují s větší razancí a zcela komplexně. V moderní kultuře to platí spíše jen v rozštěpených a samostatných oblastech existence.“ (Douglasová, M.: Čistota a nebezpečí, s.79) / „Nikdo neví, jak staré jsou ideje čistoty a nečistoty v kterékoliv aliterární kultuře: jejím členům se zdají věčné a neměnné.“ (Douglasová, M.: Čistota a nebezpečí, s.39)

⁵⁰⁵ Anderson, B.: Představy společenství, s.38-51

systemy, jež zapojily kategorii nečistého do nových významových sítí, a tím ji modifikovaly.⁵⁰⁶

Nepominutelnou roli v procesu utváření moderní kolektivní identity sehrál v reakci na poptávku znejištěné společnosti myšlenkový systém nacionalismu: „(...) *nutkavost nacionalistických postojů v politice sahá svými kořeny nesmírně hluboko do životního stylu moderního člověka*“⁵⁰⁷, uvádí Ernst Gellner, který dává počátky formování nacionalismu jako myšlenkového systému do souvislosti s romantickou reakcí na osvícenský racionalismus, přičemž postupuje po pomyslné linii Herder – Darwin – Nietzsche. Spojením „*romantismu, komunalismu, populismu, vitalismu a biologismu*“⁵⁰⁸ vznikla podle Gellnera nová filosoficko-politická nacionalistická doktrína, která v sobě zahrnovala celou řadu potenciálně výbušných prvků. Mezi těmito prvky zaujala přední místo představa národa jako autonomní entity. Podle stupně její intenzity lze dnes usuzovat na míru pocitovaného ohrožení.⁵⁰⁹ V československém kontextu upozorňoval na potenciální úskalí organického nacionalismu, směřujícího podle něj v případě pocitovaného ohrožení nevyhnutelně k eskalaci násilí, s předstihem především Emanuel Rádl, ovšem marně. Když se v sousedním Německu ujali moci představitelé organického nacionalismu par excellence, neblaze proslulí svými rasovými teoriemi, dostal pojem očisty a zejména jeho praktické uskutečňování, úplně nový rozměr. Československá poválečná očista měla být odpovědí na tyto události. Byla to ale odpověď vedená tímtež jazykem, jakým promlouvala německá nacistická diktatura. Mantinely a mentální vzorce udával v obou případech myšlenkový svět organického nacionalismu, čímž se v podstatě potvrdila Rádlova teze, podle níž měl československý nacionalismus společné kořeny s nacionalismem německým.⁵¹⁰

Československá poválečná očista v kontextu nacionalistické významové sítě, jež v situaci válečného ohrožení eskalovala četností tělesných přirovnání, usilovala o maximální etnickou homogenizaci společnosti. „*Já a moje špína nejsme jedno (...)*“⁵¹¹, řekl exilový ministr spravedlnosti Jaroslav Stránský. V praxi to znamenalo vysídlení

---

⁵⁰⁶ Matěj Spurný zmiňuje a uvádí do československého kontextu analýzu Zygmunta Baumana, podle něhož moderní společnost ve svojí posedlosti čistotou, přehledností, jednoznačností a pořádkem jako příznaky kultury, nevyhnutelně vytváří jako vedlejší produkt jejich pravý opak, chaos, odpad, nečistotu, které se pak v nekonečném destruktivním koloběhu snaží eliminovat, pokud možno stále efektivněji. (Spurný, M.: Nejsou jako my, s. 102)

⁵⁰⁷ Gellner, E.: Nacionalismus, s. 125

⁵⁰⁸ Gellner, E.: Nacionalismus, s. 93

⁵⁰⁹ Hroch, M.: Národ jako kulturní konstrukt?, in: Lidé města 7/2005/3; přístupné z: <http://www.lidemesta.cz/archiv/cisla/7-2005-3/narod-jako-kulturni-konstrukt.html>

⁵¹⁰ Rádl, E.: O německé revoluci, Masarykův ústav AV ČR, Praha 2003

⁵¹¹ Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně III/2, s.381–382

československých Němců, ztělesňujících onu „špínu“. Jiný výraz československé poválečné očisty, vedle kontextu vysídlení méně přímočarý, představovalo nově vytvořené retribuční soudnictví. Československá justice jako symbol právního státu předmnichovské demokratické republiky byla postavena před úkol, který přímo odporoval jejímu poslání, protože právní jistota jako předpoklad právního státu je neslučitelná s vizí jakékoliv očisty. Dvouleté období poválečné retribuce se tak stalo odrazem nejslabšího místa předmnichovské republiky, která sloučila dva protichůdné principy, masarykovskou vizi moderního demokratického státu se silnými tendencemi k organickému nacionalismu, do jednoho celku. Situace válečného ohrožení pak zesílila destruktivní nacionalistické prvky na úkor demokratických tradic předválečného státu. Londýnská exilová vláda, hlásící se oficiálně k těmto tradicím, se tak po válce vracela domů změněná více než by se na první pohled mohlo zdát. Budoucnost československé demokracie tak byla ohrožena nejen ze strany komunistických politických představitelů, ale i vnitřním konfliktem představitelů demokratického tábora, jejichž loajalita odkazu předmnichovského státu byla rozpolcena.

Silně se však změnila také společnost v zemi, kam se představitelé exilové vlády vraceli. Mohli se jen dohadovat, kam tuto společnost posunula každodenní válečná zkušenost, tak těžko představitelná pro kohokoliv, kdo ji nezažil, což vnášelo do obnovování poválečného řádu další prvek nejistoty. Každodenní hrozba bezprostředního ohrožení života představuje rozměr, který většině členů exilové vlády zůstal nedostupný.

Válka a okupace nepochybně zásadním způsobem určila nejen podobu každodenní zkušenosti obyvatel protektorátu, ale lze předpokládat, že prostřednictvím rozhojnění výskytu traumatu⁵¹² ve společnosti nezanedbatelně formovala i období poválečné. Proto je její vliv ve vztahu k dalšímu vývoji událostí klíčovým aneb řečeno s Peterem Levinem: „*Trauma nelze ignorovat. Je integrální součástí biologie, která nás přivedla tam, kde jsme.*“⁵¹³ Nelze ho ignorovat zejména proto, že jako biologicky zakotvený proces stojí do

---

⁵¹² Diagnostic Statistic Manual (DSM-III) / Diagnostický a statistický manuál duševních poruch, 3. revize, 1993) uvádí: „*Trauma je způsobeno stresující událostí, která přesahuje rámec běžné lidské zkušenosti a která by značně rozrušila téměř každého.*“ a Peter Levine k tomu dodává: „*Do této definice lze zahrnout následující mimořádné zážitky: vážné ohrožení života nebo tělesné integrity; vážné ohrožení nebo ublížení našim dětem, manželovi, manželce nebo dalším blízkým, příbuzným či přátelům; náhlé zničení domova nebo rozbití společenství; situace, kdy vidíme jiného člověka, který je nebo nedávno byl vážně zraněn nebo zabit následkem nehody nebo fyzického násilí.*“ (Peter A. Levine: Probouzení tygra: léčení traumatu, s.42). Ve 4. revidovaném vydání DSM je traumatizující situace definována jako „*situace, která zahrnovala úmrtí nebo vážné zranění nebo jejich hrozbu nebo představuje ohrožení fyzické integrity sebe nebo ostatních lidí*“.

⁵¹³ Peter A. Levine: Probouzení tygra: léčení traumatu, Praha 2011, s. 243

značné míry mimo kontrolu člověka, který jím prochází.⁵¹⁴ Traumatizovaný člověk se ve výsledku následkem svých nevědomých psychofyzických reakcí na vnější podněty vyhodnocené jako život ohrožující, dostává do paradoxní situace. Nebezpečí pominulo a nic mu již nehrozí, ale jeho organismus se chová, jako by tomu bylo právě naopak. energii mobilizovanou k záchraně ale právě kvůli objektivnímu bezpečí nemá již jak vybit. „Trauma nekončí tím, že ustane vnější násilí, ale pokračuje nezmenšenou silou ve vnitřním světě oběti, již ve snech často pronásledují perzekuční vnitřní postavy.“⁵¹⁵

Častou reakcí na takový stav bývá jakési nutkání k opakování traumatu, které v rámci psychologické expertízy zaznamenal již Sigmund Freud.⁵¹⁶ Peter Levine popisuje vnitřní dynamiku traumatizovaného člověka následujícím způsobem: „*Jsme-li traumatizováni, zůstává v našem nitru vysoký náboj. Ocitáme se ve stavu zvýšené ostražitosti, ale nedokážeme určit zdroj tohoto všudypřítomného nebezpečí. Náš strach a připravenost reagovat se stupňují, což dále posiluje potřebu najít zdroj nebezpečí. A výsledek? Stáváme se vhodnými adepty na znovusehrání – hledáme nepřitele. (...) „Znovusehrávání traumatu je jednou z nejsilnějších a nejhrouževnatějších traumatických reakcí. Jsme-li traumatizováni, budeme téměř jistě části svého zážitku nějakým způsobem opakovat nebo znovusehrávat. Znovu a znovu budeme vtahováni do situací, které připomínají původní traumatickou událost. Proto nabývají následky traumat tak obrovského rozsahu. (...) Teď si představte velkou skupinu lidí s podobnou traumatickou minulostí. Dejme tomu, že takové skupiny sídlí v těžce zeměpisné oblasti a mají odlišné jazyky, barvu pleti, náboženství nebo etnické tradice. Následky jsou nevyhnutelné. Znepokojivé vzrušení a z něj vyplývající pocit nebezpečí našly svou „příčinu“. Hrozba je na světě, jsou to „oni“.*

---

⁵¹⁴ Odpovědi je třeba začít hledat v lidském mozku a jeho trojjednosti. Evolučně nejstarší část tvoří mozkový kmen, tzv. plazí nebo ještěří mozek, jež má na starosti instinkty. Limbický systém, který máme společný s ostatními savci, je zodpovědný mj. za emoční prožívání, zatímco v neokortexu, části mozku specifické pro člověka, sídlí racionalita. Setká-li se člověk se situací, kterou jeho organismus vyhodnotí jako život ohrožující, aktivují se ty části mozku, které máme společné se zvířaty. V takové situaci pak nastupuje instinktivní reakce, kterou nelze ovlivnit vůlí a také ji nelze kontrolovat. Bere na sebe obecně známé podoby útoku nebo útěku. V případě, že ani jedna z těchto reakcí není v daném okamžiku uplatnitelná, přichází na řadu poslední možnost instinktivní obrany, a tou je strnutí. Problém spočívá v tom, že neokortex v některých případech hladký průběh těchto instinktivních reakcí blokuje. Zatímco zvíře v případě, že nebezpečí pomine, z procesu obranné reakce poměrně neproblematicky zase vystoupí (vytřeše ji), u člověka tomu tak být nemusí. Instinktivní reakci totiž není možné přerušit nebo ukončit například ze společenských nebo morálních důvodů. Je procesem, dějem, a proto je nutné projít jí až do konce. Energie mobilizovaná na záchranu života totiž nikam nezmizí a v případě pokusu o její potlačení zůstává v těle a postupně začne vytvářet symptomy, popisované jako posttraumatická stresová porucha (Posttraumatic Stress Disorder-PTSD), do níž se následky špatně prožitého traumatu rozvíjejí. Mezi nejcharakterističtějšími projevy PTSD lze jmenovat disociaci, flashbaky, úzkostné a depresivní stavy, depersonalizaci, alkoholismus a další. (Rothschild, B.: Tělo nezapomíná, psychofyziologie a léčba traumatu, Praha 2015, s.25-28)

⁵¹⁵ Donald Kalsched: Vnitřní svět traumatu, Praha: Portál, 2011, s. 21

⁵¹⁶ Freud, S.: Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924, Jiří Kocourek – Praha 1998, s. 17-18

To „oni“ jsou naši nepřátelé. Silná potřeba zabít a mrzačit se stupňuje. Jako by tyto dva „sousedy“ něco nutilo vzájemně se vyvraždit. Jeden druhému ničí domovy, sny a naděje. Takto však zabíjejí svou vlastní budoucnost.“⁵¹⁷

Jinými slovy, následky násilí vytvářejí v jeho aktérech/obětech vnitřní realitu, jež svádí k jeho opakování. A nejen to. Pomineme-li tento sociálně patrně nejnebezpečnější důsledek traumatizace společnosti, stále ještě zbývá široký kontext destrukce kvality života. Extrémní zážitek válečné zkušenosti, spojený s nemožností uniknout, narušuje svým charakterem nepochopitelnosti „*pocit vnitřní kontroly a kompetence, smyslu, řádu a kontinuity. (...) Traumatická zkušenost nemůže být asimilována, narušuje základní představy o světě, relativizuje přijaté hodnoty a často znemožňuje další pohled na události a dění ve světě jako na smysluplné, hodnotné nebo neohrožující.*“⁵¹⁸ Ze dvou způsobů traumatizace, které lze rozlišovat⁵¹⁹, přitom patří válečná zkušenost do té závažnější skupiny. Opakující se nebo přetrvávající trauma destruuje lidskou psychiku komplexněji a zasahuje hlouběji. Mezi dlouhodobé změny způsobené stresem se tak může objevit široké spektrum obtíží, jako popudlivost, negativní emoční nastavení (hněv, zlost, sebepoškozování, vysoká sebevražednost), poruchy pozornosti, amnézie, psychosomatická onemocnění, pocity viny, studu, nevratného patologického narušení života, excesivní zaujetí fantaziemi pomsty, nutkavé rizikové chování, náchyllost k přemrštěným postojům, obecná ztráta smyslu atd.⁵²⁰

Přestože traumatická událost nepostihne každého ve stejné míře, a přestože výzkumů na toto téma dosud není k dispozici mnoho, tak některé z nich naznačují, že katastrofy srovnatelného rozsahu jako je válka, mají pravděpodobně značný potenciál zasáhnout nezanedbatelnou část postižené populace.⁵²¹

Cesty ven z traumatu navíc bývají někdy nejednoznačné a složité. Ve výsledku je důležité, nakolik se podaří postiženým integrovat extrémní traumatickou zkušenost do svého obrazu smysluplného světa. V tomto procesu mohou být zasažené části společnosti nápomocni konkrétní reprezentanti kolektivní identity, zpravidla intelektuálové, politici nebo novináři. V procesu hledání způsobů, jak dané kolektivní traumatické prožitky

---

⁵¹⁷ Levine, P. A.: Probouzení tygra: léčení traumatu, s.237-238

⁵¹⁸ Kohoutek, T. – Čermák, I. (ed.): Psychologie katastrofické události, Academia, Praha 2009, s.27

⁵¹⁹ Traumatizace jednorázová, kdy jde o jasně ohraničené události krátkého trvání a traumatizace vícečetná, označující traumatizaci, které se v čase opakuje nebo přetrvává. (Kohoutek, T.-Čermák, I.(ed.): Psychologie katastrofické události, s.35)

⁵²⁰ tamtéž

⁵²¹ Studie zabývající se oběťmi povodní v USA z roku 1993 udává 71% lidí trpících příznaky PTSD. V případě lodní katastrofy u Zeebrugge v roce 1987, trpělo PTSD během prvního roku po události 90% přeživších. (Kohoutek, T.-Čermák, I.(ed.): Psychologie katastrofické události, s.24)

uchopovat a interpretovat ve veřejném prostoru, dochází ke konstruování nové povahy kolektivního traumatu.

Pavel Barša proto rozlišuje soukromé a veřejné trauma⁵²², přičemž první z nich je definováno psychologicky jako dynamický proces vnitřních psychických obran, a to i v případě, že toto trauma zasahuje mnoho jednotlivců zároveň. Veřejné trauma je pak oproti tomu pojmem kvalitativně naprosto odlišným. Vzniká jako výsledek dlouhodobějšího procesu vyjednávání mezi konkurenčními skupinami společenských mluvčích o interpretaci soukromého traumatu. Tím dochází k jeho politizaci. Veřejné trauma tedy není procesem, ale konstruktem, který má sloužit nějakému cíli. Pavel Barša přitom výslovně upozorňuje na nebezpečí psychologismu, které s sebou nese používání stejného názvu („trauma“) pro dvě kvantitativně naprosto odlišné skutečnosti. Používání psychologického termínu pro označení výsledku procesu konstruování interpretace minulosti, svádí k antropomorfní představě společnosti jako jedné obrovské entity, která jako by procházela psychologickým procesem paralelním k prožívání jednotlivců.⁵²³ Tedy k představě tolik vlastní organickému pojetí národa.

Zdá se, že v československém případě byla úspěšnější při formování interpretace traumatické válečné zkušenosti spíše mocenskopolitická skupina západních exulantů, mezi nimiž výrazně vynikl vedle Eduarda Beneše a Jana Masaryka zejména budoucí ministr spravedlnosti Prokop Drtina. Svoji role klíčového společenského mluvčího se výrazně ujal ještě v exilu prostřednictvím svých projevů v rozhlasovém vysílání BBC. Z vrcholku vlny popularity, která ho nesla i po jeho návratu do Československa, tak měl příležitost zásadně ovlivňovat nejen způsob interpretace tehdy čerstvé válečné zkušenosti, ale také formy obnovování řádu ve společnosti. S masovými emocemi traumatické povahy zacházel jako terapeut, vypravěč a bavič, když prezentoval minulé události na půdorysu archaického nadčasového schématu antické tragédie, jež ve svojí poslední fázi přináší divákovi prožitek katarze / očištění.⁵²⁴ Záměr *očisty národa*, v exilu tolikrát diskutovaný, se mu podařilo zasadit právě do tohoto kontextu, když označil retribuční soudnictví za poslední očištnou fázi války, fázi, která musí nevyhnutelně přijít, aby bylo možné hrůzné zážitky setřást a nechat za sebou. Teprve pak bude v Drtinově interpretaci

---

⁵²² Barša, P.: Paměť a genocida, úvahy o politice holocaustu, Argo 2011, s.45-59

⁵²³ Pavel Barša nezůstává jen u důrazného doporučení používat pojem veřejného traumatu důsledně jen jako metaforu: „*Nechávám však otevřenou otázku, zdali by do budoucna nebylo užitečnější, zbavit se zcela metafory traumatu a nahradit ji ekvivalentem, jenž by v sobě neobsahoval nebezpečí skluzu do psychologismu a antropomorfismu.*“ (Barša, P.: Paměť a genocida, s.58)

⁵²⁴ Aristoteles: Poetika, (přeložil F. Groh), Gryf - Praha 1993, s. 15

možné otevřít další kapitolu a začít budovat společnost novou. V pozici ministra spravedlnosti vstoupil Prokop Drtina současně do role představitele jedné z nejdůležitějších oblastí zodpovědných za uklidňující obnovování řádu po přestátém chaosu. Retribuční soudnictví, jež nabývalo zejména v případě Národního soudu téměř až rituálních forem trestání⁵²⁵, hrálo klíčovou roli při vyrovnávání se s katastrofou na sociální rovině. Svědčí o tom neutuchající zájem veřejnosti o jeho průběh, doprovázený značnou mediální pozorností. Veřejné sdílení procesu obnovování smysluplného světa bylo součástí terapeutického procesu traumatizované společnosti. Prokopu Drtinovi jako vypravěči, interpretátoru, terapeutovi a garantovi úspěšného obnovování obrazu bezpečného světa v jednom z nejdůležitějších center revitalizace řádu, justici, se přitom dostalo širokého přijetí a důvěry.

Traumatickou každodenní válečnou zkušeností prošli také konkrétní představitelé československé justice, nezávisle na tom, zda ji čerpali v prostředí protektorátního prostoru nebo v některém z vězení, či koncentračních táborů. Osvobozením ale pro nezanedbatelnou část z nich stresové období neskončilo. Retribuční období nakladlo na již tak zcela vyčerpané soudce a veřejné žalobce nové úkoly, které bylo možné v podmínkách materiálního a personálního nedostatku zvládat jen s největším vypětím sil, a mnohdy i za cenu poškození vlastního zdraví. Ani mocenskopolitický zvrát roku 1948 tolik žádoucí uklidnění nepřinesl. Komunistická moc nahlížela na skupinu předválečných justičních pracovníků s nedůvěrou. Zapojení do nové sítě významů jim v rámci právě budované společnosti vyneslo nepříliš záviděníhodnou pozici. Status třídních nepřátel, kteří sloužili poraženému vykořisťovatelskému systému pak pro ně znamenal existenční nejistotu, zejména v interakci s rychle narůstající skupinou třídně spolehlivějších jedinců, kterým nemohli konkurovat.

Také obsah pojmu očisty se v interpretaci československých komunistů postupně modifikoval, jakkoliv přechod z jedné významové sítě do druhé nebyl nikterak radikální, ale spíše pozvolný. Pokus zopakovat veřejný retribuční úspěch československých demokratů obnovením retribuční sice selhal, především pro všeobecnou vyčerpanost tématem a všeprostopující touhu nechat již válečnou minulost za sebou, v procesu naplňování pojmu očista zcela odlišným obsahem však svoji úlohu splnil. Pojem, na jehož úspěšném etablování se podíleli zejména českoslovenští demokraté v rámci svého zajetí

---

⁵²⁵ „*Chceme-li stručně pojmenovat psychosociální pomoc po neštěstích a katastrofách, stačí nám dvě slova: uznání a rituály. (...) Rituál je jednou z možných podob uznání.*“ (Bohumila Baštecká a kol.: *Psychosociální krizová spolupráce*, České Budějovice, 2013, s.20)

v myšlenkové struktuře neúprosné logiky organického nacionalismu, nyní posloužil jejich politickým protivníkům jako všeobecně uznávaná forma. Nový obsah, který pak do ní komunisté postupně nalévali byl prostřednictvím této formy nepozorovaně legitimizován.

Českoslovenští demokraté, kteří se v reakci na pomnichovskou situaci přiklonili ke krajním formám nacionalismu, uplatnili ve vypjatém poválečném období principy vedoucí k nacionalistické metě maximální homogenizace společnosti nejen ve veřejném prostoru obecně, ale prostřednictvím diskurzu očisty je aplikovali i na prostředí československé justice, jež měla být jedním z pilířů demokratického právního státu. Pomohli tak spoludefinovat prostředí, které relativizovalo demokratickou tradici předmnichovského Československa natolik, že později nekladlo nástupu a etablování nové komunistické diktatury do cesty větší překážky.

Pojem očisty, využitý etablujícím se společenským řádem k revoluční přeměně společnosti, spojené s perzekucí třídních nepřátel, v justičním prostředí reprezentovaný předválečnou generací soudců poznamenaných stigmatem spolupráce s buržoazní republikou, se ale postupně začal vyprazdňovat. Diktatura socialistického typu, odvozující svoji legitimitu od podpory širokých vrstev obyvatelstva, byla zvláště závislá na veřejném mínění a projevovala tedy v prvních letech po uchopení moci v kontaktu s otřesenou, a proto ne vždy dobře předvídatelnou společností značnou nejistotu. Justice se měla stát jedním z prostředků upevňování stability nového systému. Ovládnutí justičního systému, vnímaného komunisty jako poslední bašta odporu československých demokratů před jejich definitivní porážkou, byla proto věnována zvláštní péče. Některé nejkřiklavější formy podřízení soudního systému politické moci přelomu 40. a 50. let, reprezentující vnitřní nejistotu nastupující moci, však v dlouhodobější perspektivě legitimitu komunistické vlády spíše podkopávaly. Počínaje poststalinskou krizí byl systém nucen přistupovat na revize politických procesů raných 50. let. Míra státem organizovaného násilí nicméně i přes nezákonnosti politických procesů od války kontinuálně klesala. Typologie jeho obětí se sice v průběhu tohoto procesu zásadně proměnila, postupně jich však ubývalo. Snad právě proto se nakonec justice jako celek, periodicky očišťovaná podle nových kritérií, ve výsledku stala jednou z opor nově etablovaného systému, který postupně začal sám sebe chápat jako regenta udržování pořádku. Proces snižování míry státem organizovaného násilí, společně s rostoucím sebevědomím představitelů nového řádu, reprezentovaným novým způsobem chápání sebe sama, tak doprovázejí postupný ústup pojmu očista z dominantního diskurzu.

Jakkoliv se očištné vlny i nadále periodicky vracely, systém postupně změnil jazyk, protože se změnilo jeho sebepojetí, když začal sám sebe chápat jako plně etablovaný. Revoluční nastolovatel radikálně nového řádu se proměnil v jeho udržovatele. Systém, chápající sám sebe jako již ustálený řád v souvislosti s tímto posunem raději nahradil pojem očisty, evokující zbavování se všeho cizorodého, termínem „prověrka“, ačkoliv od principu vylučování určitých skupin obyvatel přitom zcela neustoupil. Jednalo se však napříště o skupiny definované jako narušitelé pořádku / řádu, jakési „vadné součástky“ vhodné k „opravě“, nikoliv o „špínu“ určenou k tomu, aby „zmizela“. Nový společenský systém dospěl k projevům konsolidace, v jejímž rámci již stačila nově etablované mocenské struktury praxe dohledu a dílčí represe. Potřeba očisty byla nahrazena potřebami odlišného charakteru. Do centra pozornosti se již v druhé polovině padesátých let začal dostávat diskurz (recyklovaný později normalizačními elitami) charakteristický zdůrazňováním potřeby „klidu na práci“ a důrazem na uspokojování každodenních potřeb, diskurz, který ve své významové síti pojem očisty již nezahrnuje.

PRAMENY A LITERATURA

1. Prameny:

Národní archiv, Praha

Fond Ministerstvo spravedlnosti
Fond Právnická komise ÚV KSČ

Státní okresní archiv Praha

Fond Mimořádný lidový soud Praha

Publikované prameny:

Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech I.-III. (připravili Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L.); © Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003.

Dekrety prezidenta republiky 1940–1945: dokumenty. (ed. Jech, K. – Kaplan, K., 2. vyd.: Brno, ÚSD AV ČR, 2002.

O procesech a rehabilitacích I. a II., zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 až 1968 (Dengler, R., zodpovědný redaktor); Knihovna zajímavostí 1990.

Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně I.-IV. (ed. Němeček, J. - Šťovíček, I. – Nováčková, H. – Kuklík, J.), Praha 2008.

Archivní prameny publikované na internetových stránkách:

Stenoprotokoly z jednání Prozatímního Národního shromáždění (1945-1946), Ústavodárného Národního shromáždění (1946-1948) a Národního shromáždění (1948-1954); Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna; dostupné z: www.psp.cz

Dobové publikace:

Dršina, Prokop: A nyní promluví Pavel Svatý..., Londýnské rozhlasové epistoly z let 1940-1945; Melantrich, Praha 1947.

Dršina, P. – Herben, I.: My a Němci, Dějinný úkol strany národně socialistické při vystěhování Němců z Československa; Praha 1945.

Dršina, P.: Na soudu národa, Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1947.

Dršina, P.: O soudcovské nezávislosti, lidovém soudnictví a jiných časových otázkách čs. Justice; Mladá fronta, Praha 1946.

Dršina, P.: Právo v pojetí a díle presidenta dr. Edvarda Beneše, Československý kompas; Praha 1947.

Ečer, B.: Norimberský soud; Orbis – Praha 1946.

Ečer, B.: Jak jsem je stíhal; Praha 1946.

Táborský, E.: Naše nová ústava; Praha 1948.

Táborský, E.: Naše věc. Československo ve světle mezinárodního práva za druhé světové války; Praha 1945.

Táborský, E.: O novou demokracii; Praha 1945.

Táborský, E.: Pan president se nám vrátil; Praha 1945.

2. Literatura:

Anderson, B.: Představy společnosti, Úvahy o původu a šíření nacionalismu, Karolinum, Praha 2008.

Barša, P.: Paměť a genocida, úvahy o politice holocaustu, Argo 2011.

Beneš, E.: Paměti II. a III.; Praha 2007.

Bláhová, I. – Blažek, L. – Kuklík, J. – Šouša, J. a kol.: Oběti komunistické spravedlnosti, Právní aspekty politických procesů 50. let 20. století; Auditorium, Praha 2013.

Bláhová, I. – Blažek, L. – Kuklík, J. – Šouša, J. a kol.: Právní dvouletka, Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století; Auditorium, Praha 2014.

Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (eds.): Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví; Brno 2009.

Borák, M.: Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948); Ostrava: Tilia, 1998.

Brož, M.: Hrdinové od Sokolova, Avis 2005.

Douglasová, M.: Čistota a nebezpečí, Analýza konceptu znečištění a tabu, © Malvern, 2014.

Drábek, J.: Z časů dobrých i zlých; Praha 1992.

Drápal, Jakub: Poslušen zákonů své země a svého stavu, Kamill Resler – obhájce K. H. Franka, Auditorium, Praha 2014.

Dršina, P.: Československo, můj osud, I.-III.; Melantrich, Praha 1992.

Dvořáková, Z.: Smrt pro tři ministry; Akcent 2000.

- Dvořáková, J.: Státní bezpečnost v letech 1945-1953; Praha 2007.
- Feierabend, L.: Politické vzpomínky III.; Brno 1996.
- Feierabend, L.: Soumrak československé demokracie I., II.; Londýn 1998.
- Frommer, B.: Národní očista, retribuce v poválečném Československu; Academia, Praha 2010.
- Gellner, E.: Nacionalismus; Brno 2003.
- Geyer, M. – Fitzpatricková, S. (eds.): Za obzor totalitarismu, Srovnání stalinismu a nacismu; Academia, Praha 2012.
- Hejl, V.: Zpráva o organizovaném násilí; Univerzum Praha 1990.
- Hendrych, D. a kol.: Právní slovník, 3. podstatně rozšířené vydání, Praha: C.H. Beck, 2009.
- Hroch: Národ jako kulturní konstrukt?; in: Lidé města 7/2005/3
- Hroch, M. (ed.): Pohledy na národ a nacionalismus; Praha 2003.
- Halamová, V.: Politické procesy v Československu 1949-1953, Nástroj legitimizace komunistického režimu a homogenizace společnosti; Ostrava 2014.
- Janák, J. – Hledíková, Z. – Dobeš, J.: Dějiny správy; nakladatelství Lidové noviny; Praha 2005.
- Janečková, E.: Proces s protektorátní vládou; Praha 2012.
- Jířík, V.: Nedaleko od Norimberku, Z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu v letech 1946-1948; Svět křídel, Cheb 2000.
- Judt, T.: Poválečná Evropa. Historie po roce 1945; Slovart, Praha 2008.
- Kalsched, D.: Vnitřní svět traumatu, Praha : Portál, 2011.
- Kaplan, K.: Československo v letech 1948-53, 2. část, zakladatelské období komunistického režimu, Státní pedagogické nakladatelství Praha, © Karel Kaplan 1991.
- Kaplan, K.: Československo v letech 1948-53, 3. část, společenská krize a kořeny reformy, Státní pedagogické nakladatelství Praha, © Karel Kaplan 1992.
- Kaplan, K.: Dva retribuční procesy, komentované dokumenty; Praha 1992.
- Kaplan, K. – Kosatík, P.: Gottwaldovi muži; Paseka, Praha – Litomyšl 2004.
- Kaplan, K. – Paleček, P.: Komunistický režim a politické procesy v Československu; Brno 2005.

- Kmoch, P.: Provinění proti národní cti; Praha 2015.
- Kočová, K. – Radvanovský, Z. – Suchá, J.: Mimořádný lidový soud v Liberci a Litoměřicích v letech 1945 – 1948; Ústí nad Labem 2001.
- Kohoutek, T. – Čermák, I. (ed.): Psychologie katastrofické události, Academia, Praha 2009.
- Köpplová, B. a kol.: Dějiny českých médií, Grada 2011.
- Koutek, O.: Prokop Drtina. Osud československého demokrata; Vyšehrad 2011.
- Kuklík, J. a kol.: Dějiny československého práva 1945 – 1989; Auditorium, Praha 2011.
- Kuklík, J.: Mýtus a realita tzv. Benešových dekretů. Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Praha: Linde, 2002.
- Levine, P. A.: Probouzení tygra: léčení traumatu, Praha 2011.
- Malý, K. a kol.: Dějiny a českého a československého práva do roku 1945; Praha 2010.
- Mareš, M.: Přicházím z periferie republiky; Academia, Praha 2009.
- Mareš, M.: Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince; Prostor, Praha 1999.
- Margoliová – Kovályová, H.: Na vlastní kůži; Academia, Praha 2012.
- Němečková, D.: Mimořádný lidový soud v Praze, diplomová práce, PF UK Praha, 2014.
- Neumannová, J.: K poúnorovým proměnám kulturní politiky, in: Revue dějin socialismu, č.XI/6, Praha 1968.
- Patočka, J.: Češi I. a II., sebrané spisy (připravili k vydání Palek, K. – Chvatík, I.); Praha 2006.
- Pejčoch, I. – Plachý, J. a kol.: Okupace, kolaborace, retribuce; Praha 2010.
- Pejčoch, I. – Plachý, J.: Ženy na popravišti; Cheb 2016.
- Pejskar, J. (ed.): Pražský primátor, Památce dr. Petra Zenkla, bývalého několikanásobného primátora hlavního města Prahy, © Jožka Pejskar 1993
- Plundr, O. – Hlavsa, P.: Organizace justice a prokuratury; Panorama – Praha 1980.
- Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“, sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14.-16. dubna 2003 v Praze (uspořádali Pernes, J. – Foitzik, J.); Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze, Brno 2005.

- Rádl, E.: O německé revoluci, Masarykův ústav AV ČR, Praha 2003.
- Rapavá, I.: Mimořádný lidový soud v Mostě v letech 1945-1948; Ústí nad Labem 2010.
- Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu (sborník příspěvků); Praha – Opava 2002.
- Rothschild, B.: Tělo nezapomíná, psychofyziologie a léčba traumatu, Praha 2015.
- Skřejpek, M. a kol.: Právníkový stav a právníkové profese v minulosti; Havlíček Brain Team 2007.
- Spurný, M.: Nejsou jako my; Antikomplex 2011.
- Staněk, T.: Odsun Němců z Československa 1945-1947; Academia – Naše vojsko – Praha 1991.
- Staněk, T.: Perzekuce 1945; Praha 1996.
- Staněk, T.: Retribuční vězni 1945–1955; Opava: SÚ SZM, 2002.
- Ščerba, F. a kol.: Dohoda o vině a trestu a další prostředky racionalizace trestní justice; Praha 2012.
- Talhoferová, M.: Pojetí národa v díle Emanuela Rádla, DP, Západočeská univerzita v Plzni, FF, katedra filosofie, 2014.
- Táborský, E.: Prezident Beneš mezi Západem a Východem; Praha 1993.
- Táborský, E.: Prezidentův sekretář vypovídá. Deník druhého zahraničního odboje; Curych 1978.
- Tigrid, P.: Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu; Praha 2002.
- Ulč, O.: Komunistická justice a třídní boj; Brno 2016.
- Ulč, O.: Malá doznání okresního soudce; © Ota Ulč 2013.